
Opgetekend Verleden 1

Jaarboek van de Mechelse Vereniging
voor Stadsarcheologie

Herwerkte uitgave

MVSA

CONTACTFORUM
VOOR
ERFGOEDVERENIGINGEN



Van laag naar hoog (Muur)archeologisch onderzoek in het Paardenstraatje 11-13 in Mechelen (interim-rapport)¹

Wouter De Maeyer², Maarten Smeets², Wim Tiri², Raf Ribbens²

Tussen juni en oktober 2002 werd door de MVSA, in opdracht van het IAP, een muurarcheologisch onderzoek en een opgraving uitgevoerd in het Paardenstraatje 11-13 in Mechelen (Fig. 1). Directe aanleiding hiervoor waren de geplande renovatiewerken die de familie De Coninck, eigenaar van dit pand, zou laten uitvoeren en de belangrijke resultaten die de opgraving van huis nummer 17 in deze straat hadden opgeleverd³. In juni begon het afkappen van de pleisterlaag. Aangezien men enkel op zaterdag werkte, duurde deze karwei tot begin augustus. Na het optekenen en beschrijven van de opstanden, werd de betonnen tegelvloer in de twee huizen verwijderd⁴. Hieronder kwam een rode tegelvloer te voorschijn. Daarop besloten we een proefsleuf⁵ open te leggen met als doel het oplossen van enkele vraagstellingen die bij het optekenen van de opstaande muren waren gerezen. Het resultaat kan u lezen in een volgend verslag.



Fig. 1: Zicht op de twee woningen (links nummer 11, rechts nummer 13).

Situering

Het Paardenstraatje verbindt de Lange Heirgracht met het stuk van de Veemarkt dat vanaf het begin van de veertiende eeuw de Paardenmarkt noemde. De huizen die hier besproken worden, kan men op de Poppkaart⁶ terugvinden onder Sectie B, nummer 505 (Fig.2).

Het Paardenstraatje historisch

Het Paardenstraatje zou haar naam te danken hebben aan de aanwezigheid van paardenstallen die in relatie stonden met de activiteiten op de Paardenmarkt. Nochtans was dit niet de oudste benaming. In 1375 is er immers sprake van *hereditatem prope forum pecorum in plathea dicta van den Doren inter Rumoldi Mendeken et Henrici Bilen*. Uit 1439 dateert de vermelding *in plathea dicta* Van Den Dorre hove. Klaarblijkelijk heeft hier dus een belangrijke woning gestaan die bekend was onder de naam Hof Van den Dore. De exacte ligging is niet bekend.

In 1468 is er nog steeds sprake van *de strate van den Dorie*, maar vanaf 1501 duikt plots de naam *Perdestraetken*⁷ op⁸.

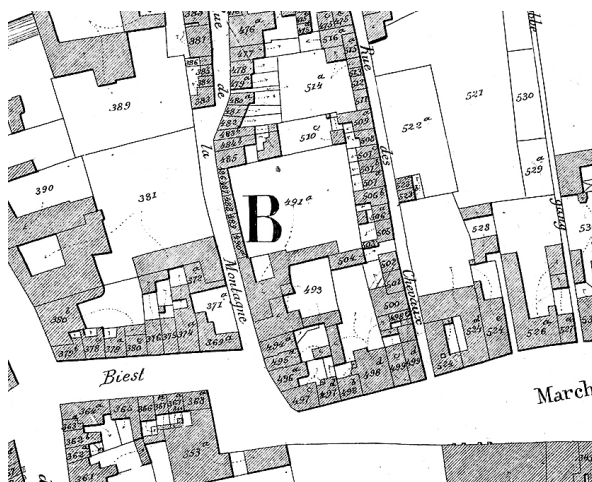


Fig. 2: Uitreksel uit de Poppkaart.

Huis 11-13: de laatste bewoners

De familie De Coninck kocht het huis nummer 11 op 29 mei 1972 van mevrouw Maria Verdickt, erfgename van de heer Frans Albort († 19 april 1967). Deze laatste had het pand gekocht, *in openbare verkoop gehouden ten verzoeken van de consoorten Van Calster en Albort*, op 10 mei 1922.

In de verkoopsakte⁹ uit 1972 verwijst men naar de voorwaarden vermeld in de acte¹⁰ van 10 mei 1922. Er staat letterlijk: *de pomp is gemeen voor de huizen nrs. 11 en 13 en staat op de erven van het huis nummer 13; zelve pomp en put zullen op gemeene kosten onderhouden worden. Den beerput is gemeen voor beide huizen en wordt geruimd langs het huis nummer 13; dezen put is insgelijks gemeen en zal op gemeene kosten onderhouden worden.*

Het huis nummer 13 is op 17 juni 1980 aangekocht. Het pand hoorde daarvoor toe aan de heer Arthur Doomst († 23 oktober 1978) en zijn vrouw Constantia Philomena Dierckx¹¹. Zij kochten het huis op 28 november 1947.



Fig. 3: Het bakje uit Fase 0

Na de verkoop van deze woningen werden ze omgebouwd tot magazijn voor Sanitair De Coninck. Hierbij verbond men de huizen onderling. Na de renovatie zullen ze terug in hun oorspronkelijke functie van woonhuis hersteld worden. Verder historisch onderzoek wordt nu aangevat en zal in een volgend jaarboek gepubliceerd worden.

Huis 11-13: een (muur)archeologische reconstructie

Fase 0: wat vooraf ging (Fig. 16)

In de onderste laag werd een constructie gevonden die we niet kunnen thuisbrengen. Ze kon niet volledig worden opgegraven omdat ze deels buiten de proefsleuf viel.

Het gaat hier om een rechthoekige bakstenen (16 à 17 x 8 à 9 x 4 cm) constructie (Fig. 3) in kruisverband en gemetst met gele kalkmortel. De zichtbare afmetingen van deze constructie zijn 150 cm lang en 70 cm breed (Fig. 16 nr. 1). De bodem bestond uit aangetrapte aarde. Ze was opgevuld met hetzelfde puin dat onder de vloer van fase 1 lag. De fundering van de zijmuur met nummer 15 was erover gemetst. Mogelijk heeft dit bouwsel een ambachtelijke functie. In 1982-83 vonden archeologen een gelijkende constructie in de ondergrond van de Brusselpoort¹². Daar trof men echter een bakstenen bodem aan.

Langs beide zijden van de constructie bevond er zich een zeer dikke (>1m) laag bruinzwart zand met baksteen-, kalkmortel- en daktegelsbrokjes. Waarschijnlijk is dit de ploeglaag uit de 16^{de} eeuw. Het gaat hier vermoedelijk om een plaggenbodem¹³.



Fig. 4: De ingesneden voegen aan de binnenkant van de voorgevel

Fase 1: het begin (Fig. 17 - Fig. 26)

Het perceel wordt bebouwd. Dit gebeurde vermoedelijk op het einde van de 16^{de} eeuw of aan het begin van de 17^{de} eeuw. Een gedetailleerde studie van het aardewerk, gevonden onder de oudste vloer, moet dit nog uitmaken.

Het huis had alleen een gelijkvloers en een zolder en had de breedte van de huidige nummers 11 en 13. De doorsnede van het dak was asymmetrisch. Aan de achtergevel (Fig. 18, nr. 10) kwam het immers lager dan aan de voorgevel (Fig. 22, nr.1). De muren waren gebouwd op een trapfundering waarin, naast bakstenen in de voorgevel, ook zandsteen was verwerkt. De opstand zelf was alleen uit baksteen (19 x 8 x 4 cm) en uit gele kalkmortel met kalkstippen opgebouwd. Het metselverband is vrij willekeurig hoewel toch kon opgemerkt worden dat de meerderheid van de stenen kops¹⁴ waren gelegd.

Bij de voorgevel waren aan de binnenkant de voegen schuin naar onder ingesneden. Dit is zeer

ongebruikelijk voor de binnenkant. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat er iemand aan het oefenen is geweest (Fig. 4).

In de voorgevel konden ook juist onder de daklijn enkele zandstenen blokken opgetekend worden (Fig. 22, nr.2). Verder bevonden er zich blokken langs de deur van nummer 11. Daar behoorden ze toe aan de deuromlijsting van de toegang tot deze woning (Fig. 5, Fig. 20, nr.1).

Er kon ten minste één venster (Fig. 22, nr.3) worden gereconstrueerd. Het moet er ooit uitgezien hebben zoals het venster in huis nummer 5 (Fig. 6), min of meer vierkantig met een middenstijl.

De vloer die bij deze fase hoort is een rood-zwarte tegelvloer (13 x 13 x 3 cm) in dambord-patroon ge-legd in een gelige kalkmortel (Fig. 17, nr. 1, Fig. 29). Er zijn herstellingen zichtbaar in baksteen (18 x 8 x 5 cm) met geelwitte kalkmortel, zandsteen en ook gewoon met dezelfde soort tegels in een gele zandige kalkmortel (wel minder versleten).

De haardplaats in deze fase is niet gekend, maar ze is zeker niet op de plaats waar later de haard komt.



Fig. 5: De zandstenen blokken langs de rand van de originele deur.



Fig. 6: Zicht op huis nr. 5. Een gelijkaardig venster heeft zich in het pand (nr.11-13) bevonden.

Dit huis is afgebrand. Een verbrande balk op de vloer tegen de achtergevel (Fig. 8), die bij het neerstorten er voor gezorgd heeft dat de vloer verzakte, is hiervan het bewijs.

Fase 2: het dak gaat omhoog (Fig. 17-18-26)

Deze fase is nog niet goed te dateren. Vermoedelijk moet ze ergens rond 1700 gesitueerd worden.

De woning zelf blijft grotendeels ongewijzigd. Het enige dat gebeurt, is een kleine ophoging van de voor- en achtergevel met baksteen (17 à 18 x 8 x 4 cm) en een verhoging van de nok (Fig. 22, nr. 4). Hierdoor wordt het dak ook iets steiler. Het blijft echter een woning met alleen maar een gelijkvloers en een zolder. Het opmetsen (baksteen 16 x 7 x 4 cm) van de zijgevel gebeurde waarschijnlijk al enkele jaren voordien bij het ophogen van huis nummer 15. De voegen zijn immers naar onder ingesneden, wat erop wijst dat dit tijdelijk een buitengevel was. In de zijmuur met huis nummer 15 wordt wel een deel van de muur vervangen.

Ook de zijmuur van huis nummer 11 werd volledig vervangen in deze fase door een bakstenen muur (16 x 7 x 4 cm), gevoegd met gele kalkmortel met kalkstippen. Het gaat hier om een muur met hoofdzakelijk een laag kops en een laag streks geplaatste stenen die elkaar afwisselen. Mogelijk gebeurde dit naar aanleiding van de gevolgen van de brand.

De oorspronkelijke vloer die bij deze fase hoort, is verdwenen. De haard (Fig. 17, nr. 2), die bij deze verdwenen vloer hoort, is echter bewaard (Fig. 7).



Fig. 7: Fundering van de eerste haardfase uit fase 2. Rechts het asputje.

Hij is 2m20 breed en heeft een gebogen achterkant die afgezet is met daktegels (17,5 x ? x 2,5 cm). De fundering van de haardwangen is opgebouwd met baksteen (17 x 7,5 x 4 cm) en geelwitte kalkmortel met kalkstippen. In de rechterhoek is er een in baksteen (17 x 7,5 x 4 cm) en geelgrijze kalkmortel gemetst asputje (Fig. 17, nr. 3).

In een latere fase werd deze vloer volledig uitgebrouwen en vervangen door een nieuwe rode tegelvloer (11,5 x 11,5 x 2,3 cm) (Fig. 18, nr. 1, Fig. 27). Deze vloer is lang in gebruik geweest zoals de vele herstellingen met verschillende tegelformaten (13 à 14 x 13 à 14 x 2 cm; 16,5 à 17 x 16,5 à 17 x 2,2 cm en 20 x 20 x 2,1 cm) en zelfs natuursteen tonen (cfr. infra).

De haard (Fig. 9, Fig. 18, nr. 2) die bij deze vloer hoort is 1m60 breed en dus veel kleiner dan de vorige. Het is echter nog steeds een haard met een gebogen achterwand. De vloer binnenin de haard is zeer divers en bestaat uit rode tegels (13,5 x 13,5 x 2 cm en 16,5 x 16,5 x 2,5 cm), zwarte (14 x ? x 3,5 cm) en rode bakstenen (15 x 7 x 4 cm). Dit huis was waarschijnlijk al opgedeeld in twee kamers (cfr. infra).

Fase 3: een extra verdieping (Fig. 18 - 26)

In de loop van de tweede helft van de 19^{de} eeuw (cfr. infra) wordt het huis met een verdieping uitgebreid (Fig. 20, nr. 2, Fig. 22, nr. 5). Een bewijs voor deze datering is de Poppkaart. Op deze kaart (opgemaakt tussen 1842 en 1879) is het perceel waar later huis nummer 9 staat nog leeg. Het negatieve spoor van de daklijn (Fig. 21, nr. 1)¹⁵ van fase 2 is echter nog zichtbaar op de muur tussen nummer 9 en nummer 11 (Fig. 10).



Fig. 8: De ingezakte vloer op de plaats waar een verbrande balk naar beneden is gekomen.

Hieruit kan dus besloten worden dat op het ogenblik dat op nummer 9 een huis gebouwd is, er op nummer 11 nog een laag huis (fase 2) aanwezig was.

Voor deze uitbreiding werd het oude dak en de achtergevel (tot juist boven het vloerniveau) afgebroken.

De scheidingsmuur met huis 15 was reeds opgemetst bij de ophoging van huis nummer 15 (Fig. 22, nr. 6). Deze bestaat uit baksteen (16 x 7 x 4 cm) en geelbruine kalkmortel. De voorgevel wordt in deze fase opgehoogd met baksteen (18 x 8 x 4,5 cm) en geelwitte kalkmortel met kalkstippen. Het metselverband is vrij willekeurig. In de voorgevel kan hier en daar een halfsteens verband herkend worden. In de zijgevel is het vooral een afwisseling tussen lagen kops en lagen streks geplaatste bakstenen. In de zijgevel zijn bovendien twee muurankers te zien die bij huis nummer 15 horen. Bij de ophoging wordt er voor gezorgd dat in de voorgevel en in de zijgevel van huis nummer 11 een richel aanwezig is waarop de zware balken, die het plafond dragen, kunnen gelegd worden. De balken steunden hierbij op de voorgevel en op de achtergevel. Deze richel ligt juist boven de nieuw geplaatste vensters (cfr. infra).

Ook de achtergevel wordt opnieuw gebouwd. Dit was echter alleen nog te zien in de fundering (baksteen 17 à 18 x 9 x 4,5 à 5 cm en een witte kalkmortel) en in de zijgevel. Hierin waren gaten uitgekapt om de muren in elkaar te verankeren.

Het huis was opgedeeld in twee kamers met een één-steens muurtje dat op de vloer staat (Fig. 18, nr. 3). Deze komen ongeveer overeen met de huidige indeling. Tussen beide kamers was er een



Fig. 9: De tweede haardfase uit fase 2.

deuropening van 86 cm breed (Fig. 18, nr. 4). In nummer 11 was noch de vloer noch de haard (de schoorsteen werd wel terug gevonden) bewaard door latere afgraving voor het leggen van een afwatering.

In nummer 13 waren de vloer en de haard in perfecte staat bewaard. De vloer bestond uit rode tegels in verschillende formaten (cfr. supra). Er waren zelfs twee zandstenen platen in aanwezig. Het kleinste formaat tegels is waarschijnlijk het oudste. Er werden hiervan onder de vloer (in de opmaaklaag) enkele tegels, waar een stukje af was, teruggevonden. De andere formaten zijn allemaal latere herstellingen. Het is zeer waarschijnlijk dat deze vloer zeer lange tijd in gebruik is geweest (> 100 jaar?). Ook de haard heeft tot in deze fase dienst gedaan, hoewel hij reeds in de vorige fase gebouwd is (cfr. supra).

De trap bevond zich in deze fase op dezelfde plaats als in de volgende fase. Het gaat hier echter om een andere trap. Het trapgat zal echter wel in de volgende fase gerecupereerd worden (cfr. infra).



Fig. 10: Zicht op de muur G-H (eerste verdieping). De daklijp uit fase 2 is bewaard in de zijgevel met huis nummer 9.

Uiteindelijk vond de afwerking van de voorgevel plaats. Er werd een nieuwe deur (Fig. 20, nr. 3) gezet, weliswaar op de plaats van de vorige deur (cfr. supra). Ook werden er drie nieuwe vensteropeningen gemaakt op het gelijkvloers (Fig. 20, nr. 4, Fig. 22, nr. 7) en twee op de eerste verdieping (Fig. 20, nr. 5, Fig. 22, nr. 8). Hier waren tevens twee blindvensters¹⁶ aanwezig.

Opmerkelijk is de grote verscheidenheid aan vensterbanken. Zo zijn er venster-banken in natuursteen (Fig. 24, nr. 1), maar ook één gewoon in baksteen (Fig. 24, nr. 2) en zelfs één in hout (Fig. 24, nr. 3). Men heeft dus alles gebruikt wat voorhanden was. De reden hiervoor blijft een mysterie voor ons.

In de tuin werd tegen de achtergevel van huis nummer 13 een paadje in baksteen (18 x 8 x 5 cm) aangetroffen (Fig. 18, nr. 5). Ook de bakstenen (17 à 18 x 8 x 4,5 à 5 cm) beerput (Fig. 11, Fig. 18, nr. 6) uit deze fase is bewaard langsheen de zijgevel met huis nummer 15. Deze werd echter niet opgegraven. Tegen de schuine muur¹⁷ (cfr. infra) in huis nummer 11 werd ook een bakje, gemetst in baksteen (17 x 8 x 5 cm) en grijswitte kalkmortel teruggevonden (Fig. 12, Fig. 4, nr. 7). Erin lagen nog een aantal tegels van verschillende formaten. Wat hiervan de functie is, is niet duidelijk. In de tuin ter hoogte van huis nummer 11 werd eveneens een afvalkuil (Fig. 18, nr. 8) opgegraven. De inhoud moet echter nog onderzocht worden.

Fase 4: een uitbreiding naar achter (Fig. 19, Fig. 26)

Deze uitbreiding hangt samen met de opdeling van de oorspronkelijke woning in twee panden. Deze heeft zeker plaatsgehad vóór 1922, de acte

van de verkoop aan Frans Albort, en na 1842. Deze laatste datum is het jaar van opmaak van de eerste Poppkaarten. Op deze kaart zijn de huizen 11 en 13 nog als 1 huis weergegeven (Sectie B, nr. 505).

Meer waarschijnlijk is zelfs een datering van deze uitbouw in het eerste kwart van de 20^{ste} eeuw. Archeologisch bewijs hiervoor is het stuk balatum¹⁸ dat op de rode tegelvloer werd gevonden.

Deze opsplitsing ging gepaard met grote werkzaamheden. Om te beginnen werd het raam op de plaats van de huidige toegang tot nummer 13 verwijderd en vervangen door een deur (Fig. 22, nr. 9). De houten balk boven de deur is hiervan het enige overblijfsel. Er is zelfs een stukje uit de balk gekapt om de deur te doen passen. Ook bij de andere vensters is een dergelijke houten balk bewaard. De opvulling gebeurde met bakstenen (17 x 8 x 4 cm) en geelgrijze kalkmortel met kalkstippen. Op de eerste verdieping werd het raam bewaard, maar werd de vensterbank ingewerkt in de tussenmuur bij de bouw ervan.

Vervolgens werd de achtermuur, het dak, de haard en de schoorsteen uitgebroken en werd er circa twee meter naar achter een nieuwe muur gebouwd. Hierbij werd ook de scheidsmuur met huis 15 verlengd (Fig. 13, Fig. 21, nr. 2, Fig. 22, nr. 10). Tegelijkertijd werd de muur tussen de huizen 11 en 13 gebouwd (Fig. 20, nr. 6, Fig. 21, nr. 1). De achtermuur (Fig. 21, nr. 3, Fig. 23, nr. 2) werd gemetst met bakstenen (18 à 17 x 8 x 4,5 à 5 cm en 16 x 7 x 3,5 cm) en geelwitte tot lichtgrijze kalkmortel met kalkstippen en chamotte. Vermoedelijk werden de bakstenen van de afgebroken achtermuur herbruikt (kleinste formaat) in deze nieuwe muur. Ook de zijmuur



Fig. 11: Zicht op de beerput en het paadje.



Fig. 12: Zicht op het bakje en op de trapfundering uit fase 4.

met huis 15 is uit baksteen (17 à 18,5 x 8 x 4,5 à 5 cm) en geelwitte tot lichtgrijze kalkmortel met kalkstippen opgebouwd. Het metselverband is afwisselend een laag kops en een laag streks geplaatste bakstenen. Er werd eveneens een nieuw dak geplaatst.

Bij deze fase hoort ook een nieuw plafond en dit zowel op het gelijkvloers als op de eerste verdieping. De balken steunen hierbij op de voor- en de achtergevel, net zoals in de vorige fase. Het plafond op het gelijkvloers werd wel met een 40-tal cm verhoogd (Fig. 20, nr. 7, Fig. 21, nr. 4, Fig. 22, nr. 11). De richel (cfr. supra) werd hierbij toegemetseld. Op de eerste verdieping is er op deze balken een plankenvloer gelegd. Tegen de onderkant van de balken waren houten tengellatjes gespijkerd waartegen pleister was gesmeerd. Deze pleisterlaag werd in huis 13 minstens één keer hersteld. Er werd immers een krant (Volksgazet) in terug gevonden die dateert van 2 april 1959.

De verdere binnenaafwerking gebeurde door het plaatsen van enkele muurtjes. Zo werd in huis 13 een gang (Fig. 19, nr. 1), een voor- (Fig. 19, nr. 2)



Fig. 13: Links op de foto is fase 4 (de uitbreiding) te zien.

en een achterkamer (Fig. 19, nr. 3) gecreëerd. In deze plaatsen werd een betonnen tegelvloer (voorkamer en gang: 15,5 x 15,5 x 1,5 cm; achterkamer: 20 x 20 x 2 cm) op een zeer dun laagje geel zand steens gelegd (Fig. 28). Hieronder lag een los zwart zandig ophogingspakket van ca. vier cm dik, waarin zich sintels, steenkool, kalk- en baksteenbrokjes en hout bevonden. In de bepleistering op de tussenmuur met huis 11 (in de gang) werden eveneens 2 kaders in stucwerk (Fig. 23, nr. 3) teruggevonden.

In huis 11 werd alleen een tussenmuur geplaatst zodat er een voor- (Fig. 19, nr. 4) en een achterkamer (Fig. 19, nr. 5) bekomen werd. Ook hier werd een betonnen tegelvloer (voorkamer: 15 x 15 x 1,4 cm; achterkamer: 20 x 20 x 2 cm) op een dun laagje los geel zand steens gelegd. Hieronder bevond zich een ca. tien cm dikke puinige (baksteen, zandsteen, kalkmortel, leisteen, daktegels, tegels, dakpan) zwarte laag zand.

In beide achterplaatsen werd telkens in de zuidoostelijke hoek een dieper liggend vlak (Fig. 14, Fig. 19, nr. 6) afgeboord met bakstenen (17 x 8 x 4 cm). Dit was de plaats waar de kachel stond. De brandsporen op de muur in huis 13 en de weggebroken schoorsteen op de muur in huis 11 wijzen hier eveneens op.

In huis 11 werd de toegang tot de eerste verdieping gemaakt aan de hand van een trap tegen het schuine deel¹⁹ van de achtermuur. De fundering van deze trap (Fig. 18, nr. 9, Fig. 19, nr. 7) is nog bewaard in het bodemarchief. Ook de afdruk in de pleister is nog steeds zichtbaar (Fig. 15, Fig. 21, nr. 5). Het gaat hier om een andere trap dan in de vorige fase, ondanks het feit dat hij op dezelfde plaats staat²⁰ Het enige dat wel gerecupereerd



Fig. 14: Plaats waar de kachel van het huis nummer 13 heeft gestaan.

werd, is de constructie in het plafond waar de trap doorging. In huis 13 werd er daarentegen een nieuwe toegang gecreëerd door het plaatsen van een trap (Fig. 19, nr. 8) die uitkomt in de achterkamer en die parallel loopt met de scheidingsmuur met de voorkamer.

In de achtermuur is in huis 13 een houten balk (Fig. 23, nr. 4) teruggevonden. Deze wijst op een vensteropening. Ook zijn er zowel in huis 11 (Fig. 21, nr. 6) als 13 (Fig. 19, nr. 9) deuropeningen naar de binnenkoer.

De buitenafwerking van de gevel bestaat uit een laag cement die is ingesneden om stenen te suggereren. Dit is verschillend voor huis 11 en huis 13 en dus na de opsplitsing gebeurd.

Op het moment dat de familie De Coninck deze woningen bekwaam, bewoonden respectievelijk Frans Albort en Arthur Doomst deze panden.



Fig. 15: Op de muur de sporen van de trappen uit fase 3 (links) en 4 (rechts).

Fase 5: het magazijn (Fig. 25)

Op het einde van de jaren '70 en in het begin van de jaren '80 van de 20^{ste} eeuw werden beide huizen toegevoegd aan het magazijn van het bedrijf Sanitair De Coninck. Hierbij werd er een opening gemaakt in de scheidingsmuur tussen beide huizen om ze onderling te verbinden, zowel op het gelijkvloers als op de eerste verdieping. De kleine binnenkoer werd afgedekt en de vloer rood geschilderd. Ook werden alle kapotte plaatsen met beton hersteld en werden alle binnenmuren afgebroken.

Besluit

Hoewel het historisch onderzoek naar de huizen 11 en 13 in het Paardenstraatje nog aan de gang is, kon het (muur)archeologisch onderzoek al heel wat gegevens over de bouwgeschiedenis aanreiken. Zo blijkt dat er verschillende bouwfasen aanwezig zijn vanaf het einde van de 16^{de} eeuw tot in de 20^{ste} eeuw. Het huis evolueert van een pand met één verdieping en een laag dak naar een gebouw met een steiler dak, maar nog steeds één verdieping. In de tweede helft van de 19^{de} eeuw komt er een verdieping bij en in het begin van de 20^{ste} eeuw wordt het opgesplitst in 2 woningen. Van deze twee woningen zijn de laatste eigenaars gekend, Frans Albort en Arthur Doomst.

Momenteel worden de panden gerenoveerd door de familie De Coninck om ze, na 20 jaar als magazijn dienst gedaan te hebben, terug in hun oorspronkelijke woonfunctie te herstellen.

Het mag dus duidelijk zijn dat een op het eerste zicht vrij recente woning toch nog een hele geschiedenis in zich kan verbergen. Toch is het maar mogelijk vanaf het begin van de 20^{ste} eeuw (fase 4) iets meer over de sociale aard van de woningen te zeggen. Het gaat hier om arbeiderswoningen. Welke status de woning voordien had, zal moeten blijken uit het historisch onderzoek.

Dankwoord

We wensen Werner Wouters en Frans De Buyser te bedanken voor de discussies en verhelderende ideeën. Ook zijn we het IAP erkentelijk voor het vertrouwen dat het in ons stelde. Stefaan De Cock willen we bedanken voor zijn opzoekingswerk naar de geschiedenis van het Paardenstraatje. Wim Devos en Gaston Van Bulck lazen het artikel kritisch na.

Verder verwelkomen we de goede samenwerking met de eigenaars, de familie De Coninck, zonder wie er geen onderzoek zou zijn geweest.

- 1 Deze opgraving werd uitgevoerd door Wouter De Maeyer, Wim Devos, Raf Ribbens, Maarten Smeets, Wim Tiri en Frank Van Vaerenbergh.
- 2 Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie v.z.w., Paardenstraatje 15, 2800 Mechelen
- 3 Momenteel maakt ons medelid Raf Ribbens hierover zijn eindverhandeling aan de K.U.Leuven.
- 4 Het uitbreken van deze vloer was noodzakelijk voor het aanleggen van de nutsleidingen.
- 5 Tussen de zijmuur met huis nummer 15 en de voorgevel van huis nummer 13.
- 6 Dit is de voorloper van het huidige kadasterplan.
- 7 Andere vermeldingen; 1510: Peerdestraetken, 1602: Peerdtstraetken, 1602: Peirdestraetken, 1792: Peerdestraet.
- 8 Fonds Onsia kapt 118/2.
- 9 Opgemaakt op 29 mei 1972 door Meester M. Schotte (boek 7429 nummer 29).
- 10 Opgemaakt op 8 juli 1922 door notaris Fris (boek 2748 nummer 5).
- 11 Opgemaakt op 17 juni 1980 door Meester Paul Daels (boek 9013 nummer 4).
- 12 De Buyser en Raffo, 1989: p. 32-33 (fig. 7/1).
- 13 Dit is een bodemlaag die door de mens tot stand is gebracht. Plaggen zijn zoden die in de stallen werden gelegd en zo gemengd raakten met de mest van de dieren. Ook werd er veel afval tussen gegooid wat de aanwezigheid van de kleine bouwfragmenten kan verklaren. Op zandige bodems werd dit als meststof gebruikt voor de verrijking van de bodem.
- 14 Dit wil zeggen dat de korte zijde van de steen zichtbaar is. Als er "streks" wordt geschreven is de lange zijde van de steen zichtbaar.
- 15 Bij de bouw van huis nummer 9 werd een deel van de zijmuur van huis nummer 11 afgebroken. Deze werd terug opgemetst met baksteen (17,5 x 8 x 4,5 cm) en geelwitte kalkmortel met kalkstippen in de muur van huis nummer 9. Van deze muur zijn (afwisselend lagen kops en lagen streks geplaatste stenen) de voegen buiten de daklijn van nummer 11 ingesneden. Binnen de daklijn is het metselwerk zeer slecht afgewerkt. Bovendien is de daklijn ook zichtbaar doordat er aan de rand zwart mos aanwezig is. Dit kan alleen maar op een buitengevel. Dus moet er op het ogenblik van de bouw van huis nummer 9 nog een laag huis (fase 2) gestaan hebben.
- 16 Reeds bij de bouw van het huis waren deze vensters toe. Ze zijn bijgevolg alleen langs buiten zichtbaar. Aan de binnenkant van de muur is er geen enkel spoor zichtbaar. Dit heeft te maken met de belasting op vensters die toen gangbaar was.
- 17 Het gaat hier vermoedelijk om een uitbouw van de woning waarin zich de trap bevond.
- 18 Vloerbekleding op basis van katoen, gedrenkt in teer en met opdruk. Het is een imitatie van linoleum (vanaf 1860 ontwikkeld). Het is echter van veel slechtere kwaliteit.
- 19 Dit schuine deel behoort tot een achterliggend gebouwtje (Popp Sectie B, nummer 503). De oorspronkelijke muur ervan is eveneens uitgebroken en opnieuw gemetst (en verlengd) in deze fase.
- 20 Op de muur waren twee verschillende sporen van trappen aanwezig.

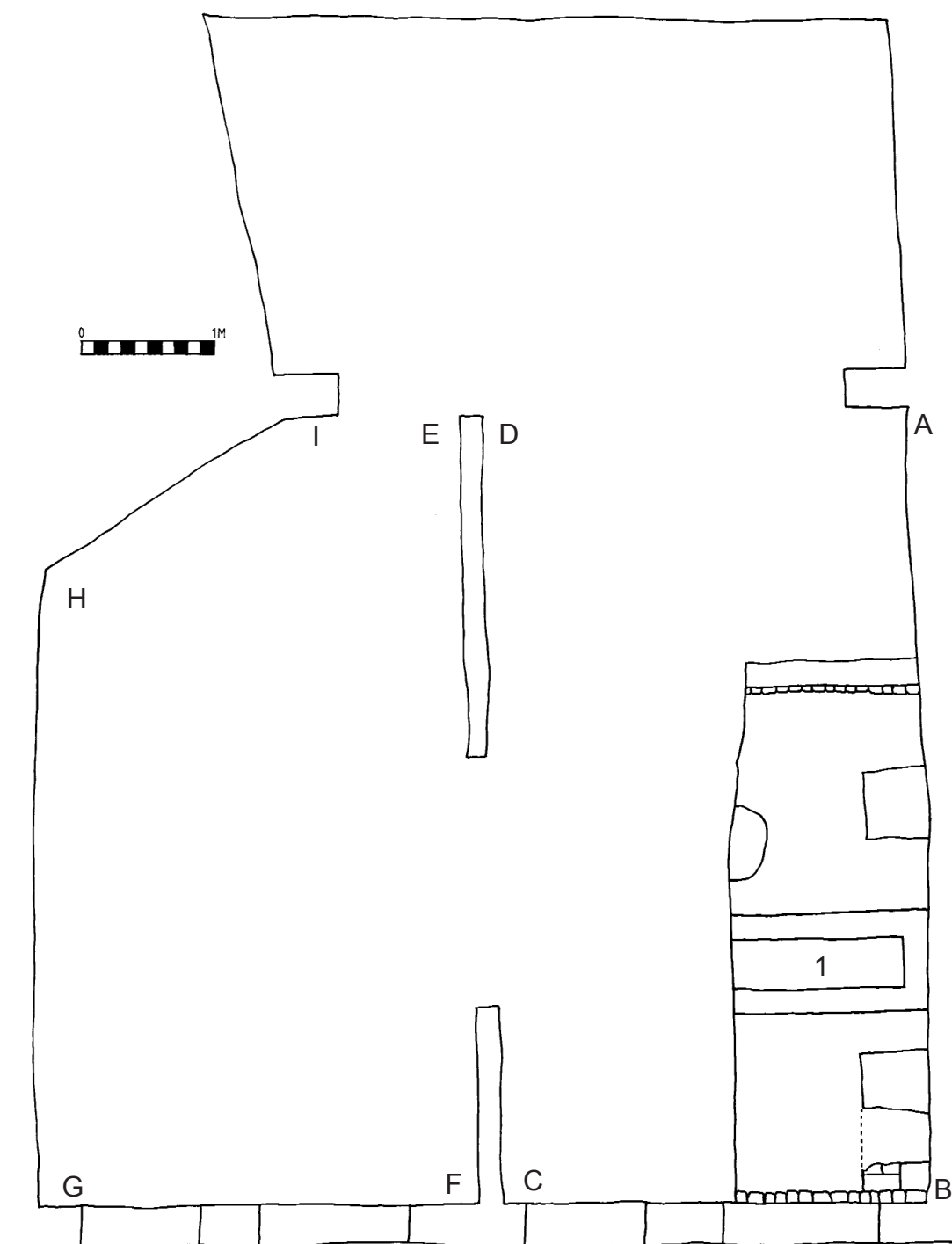


Fig. 16: Proefsleuf fase 0.

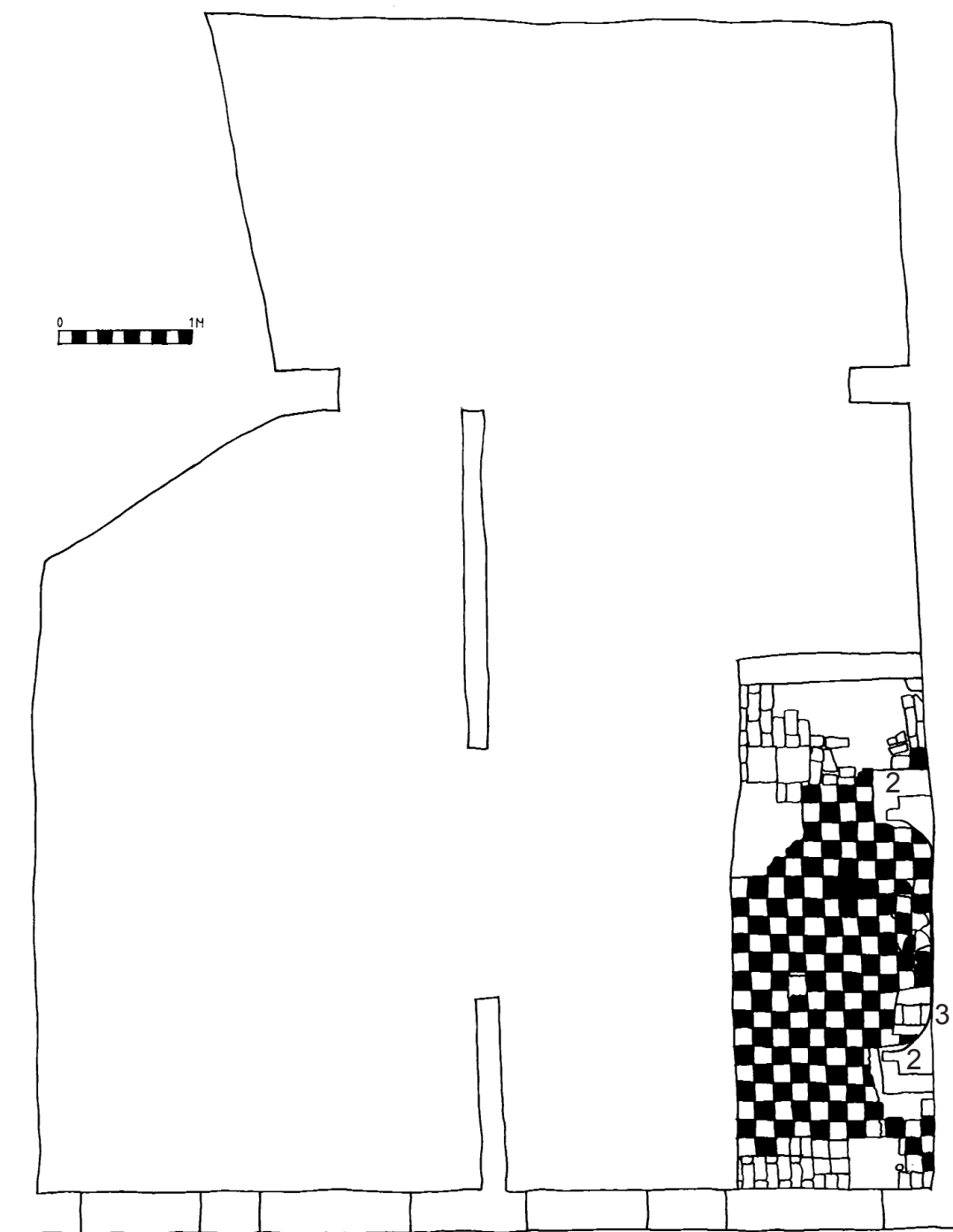


Fig. 17: Proefsleuf fase 1 en 2.

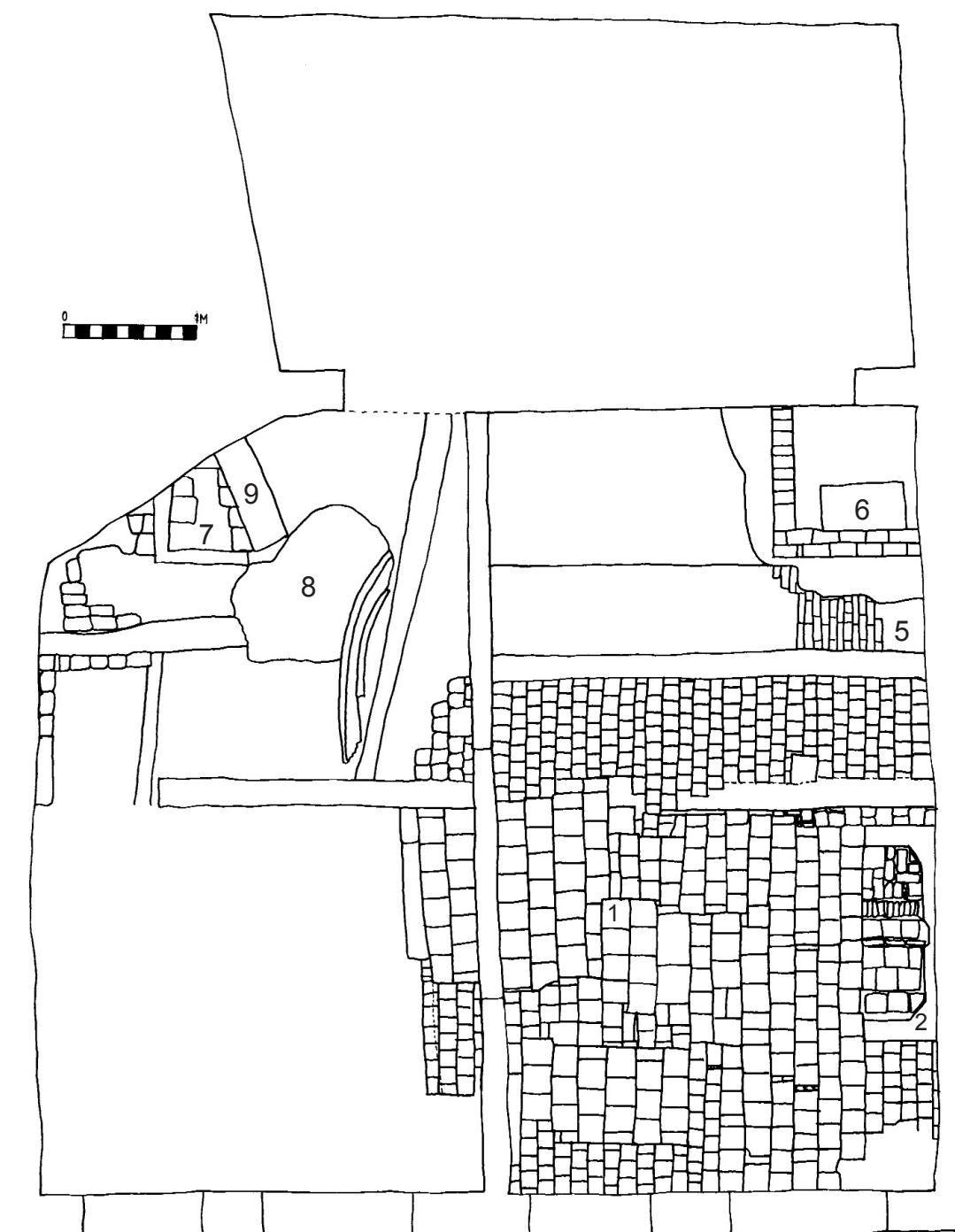


Fig. 18: Fase 2 en 3.

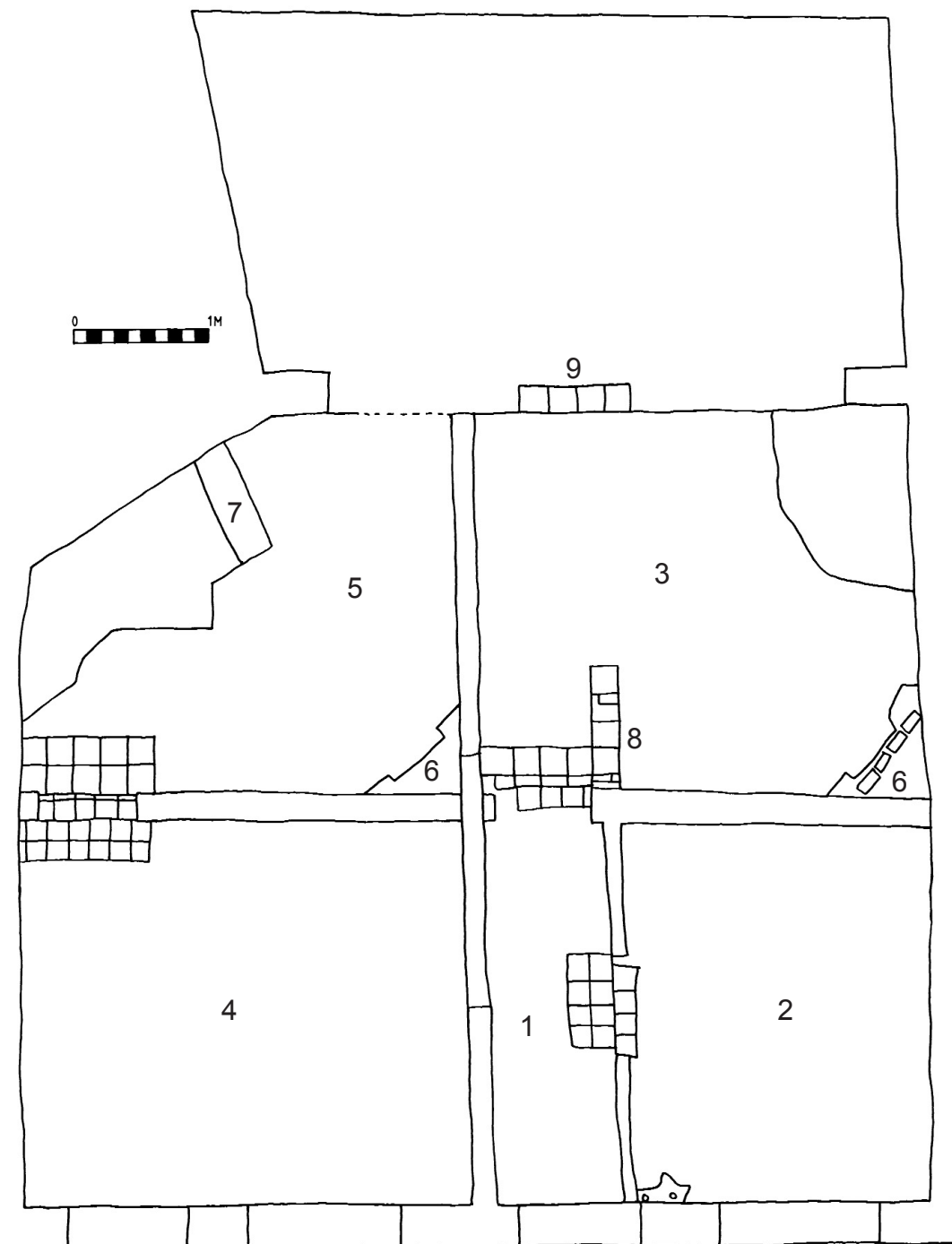


Fig. 19: Fase 4.



Fig. 20: Opstand E-F-G.

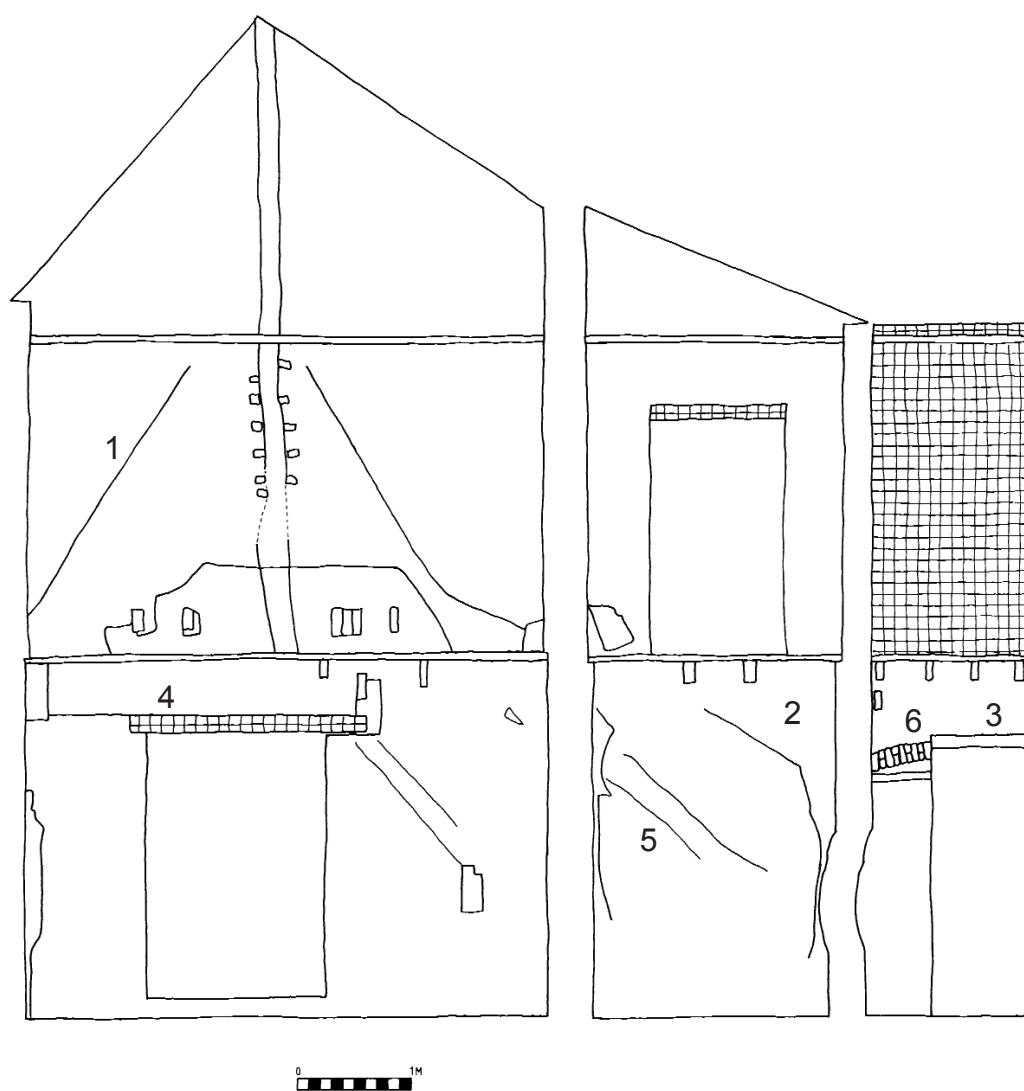


Fig. 21: Opstand G-H-I-E.

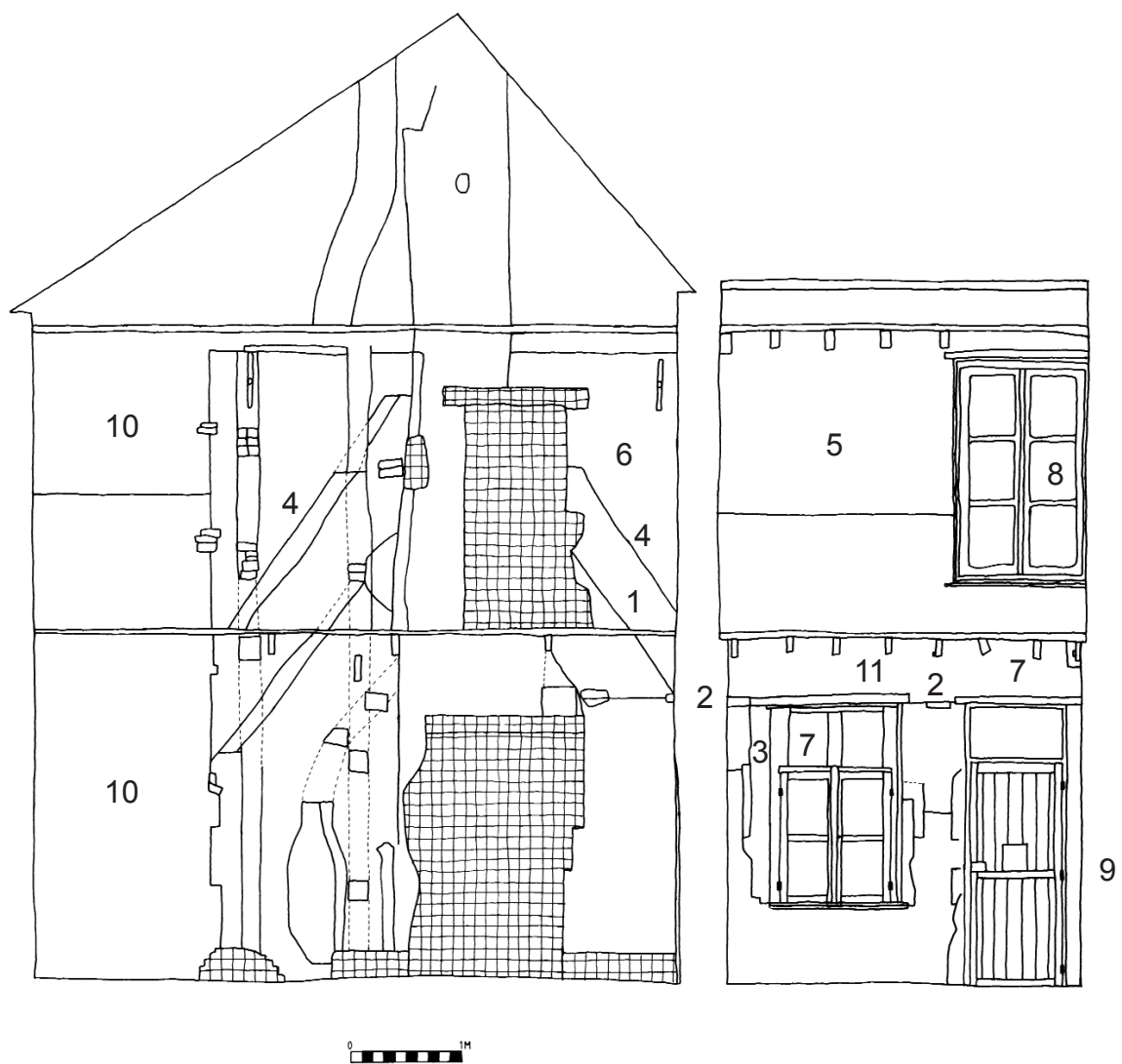


Fig. 22: Opstand A-B-C.



Fig. 23: Opstand C-D-A.



Fig. 24: Vooraanzicht van beide huisjes.

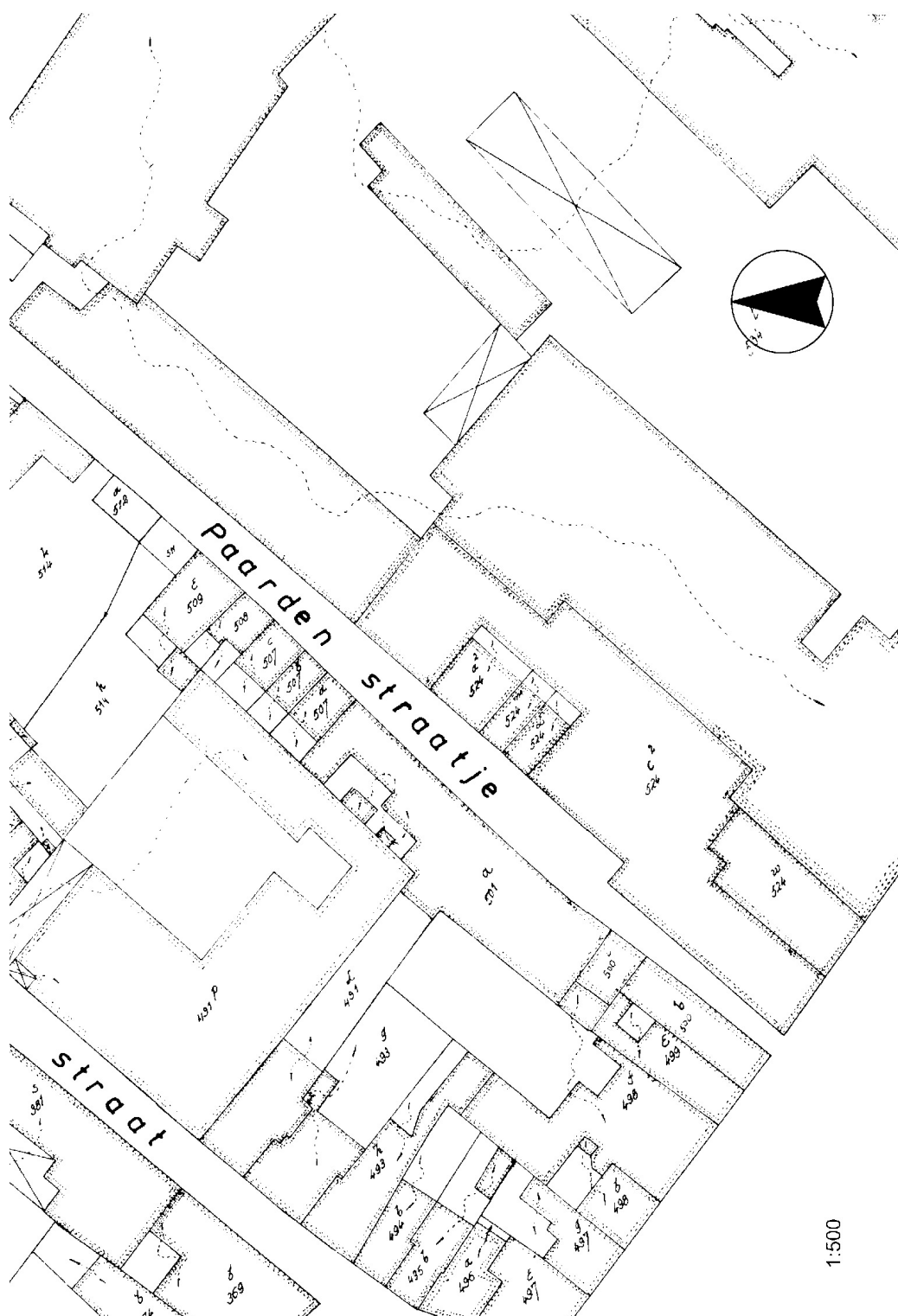


Fig. 25: Huidige kadaster met daarop het magazijn van de familie De Coninck (501a).



Fig. 26: Eerste verdieping muur A-B.
De daklijnen van fase 1 en 2 en de
uitbreiding naar achter van fase 4



Fig. 27: De rode tegelvloer uit fase 2,
met latere herstellingen



Fig. 28: De vloer in betontegels uit fase 4



Fig. 29: Rood-zwarte tegelvloer in dambordpatroon uit fase 1. Links de twee haardwangen uit fase 2



Fig. 30: Overzicht van de verschillende verflagen op het raam van huis nr. 13

Bibliografie

DE BUYSER F. & Raffo P. 1989: Het archeologisch onderzoek in de Brusselpoort. In: *Tijdschrift van de Mechelse Vereniging voor Archeologie* 1989/1, 26-41.

FONDS ONSIA (z.j.) *Kaft 118/2*.

POPPKAART (1842-1879) *Kadastergemeente Mechelen, Sectie B*.

VERKOOPSAKTE van Paardenstraatje 11 opge-
maakt door Meester Maurits Schotte op 29 mei
1972 (*boek 7429, nummer 29*).

VERKOOPSAKTE van Paardenstraatje 13 opge-
maakt door Meester Paul Daels op 17 juni 1980
(*boek 9013, nummer 4*).

Appendix: In kleuren en geuren Kleurenonderzoek van huisjes in Paardenstraatje 11-13

Wim Tiri

Samen met het archeologisch onderzoek is er ook een beperkt kleurenonderzoek gedaan op de muren, de deuren en de ramen van de benedenverdieping van de huisjes in het Paardenstraatje 11-13. Er dient nog veel onderzoek te worden verricht, vooral dan naar de versamenstellingen. Toch wagen we ons hier aan enkele eerste resultaten, of hoe de kleuren ons iets kunnen vertellen over een tijdsperiode¹.

De bepleistering

Bij het muurarcheologisch onderzoek is op verschillende plaatsen bepleistering aangetroffen. Het is niet zeker of het hier om de originele laat 16^{de} eeuwse of vroeg 17^{de} eeuwse bepleistering gaat. Het betrof een dunne laag kalkmortelspecie van 3 à 5 mm dik afgewerkt met een dunne pel van ongekleurde kalk (een sinterlaag). Met deze kalklaag was het niet de bedoeling om de oneffenheden van de muren weg te werken, dan wel om ze een proper uitzicht te geven². Deze laag werd regelmatig overschilderd met kalkwitsel (al dan niet wit of blauwachtig van kleur), een picturale beschildering is er niet gevonden.

Ter hoogte van de vloer was er een licht geteerde (zwarte) muurplint aangebracht. Bij de grondige verbouwingen van het grote huis in de loop van de 19^{de} en de 20^{ste} eeuw werden zowel de oude als de nieuwe muren van een nieuwe (dikke) pleisterlaag voorzien. Over een op sommige plaatsen zeer poederige raaplaag³ werd een dun wit kalklaagje aangebracht. In het huis met het nummer 11 werden hierop minstens 10 kalkwitsellagen aangetroffen, in kleurschakeringen van wit tot lichtblauw. Ter hoogte van de vloer werd later tot op een hoogte van ca. 50 cm een harde grijze cementlaag aangebracht tegen opstijgend vocht.

De muur- en plafondafwerking

In het trapgat van huis nummer 11 zijn resten teruggevonden van een papierbehang met grijs bloemruitmotief. Dit behang is vermoedelijk te dateren in het tweede kwart van de 19^{de} eeuw. Het was het kamerbehang op het moment dat het huis nog één geheel vormde. Onderzoek van het genomen staal moet deze stelling bevestigen. Het behangpapier van de laatste bewoners is eerder stijlloos: van motiefloos tot bloemetjes in de jaren zestig.

Door de manier van bouwen is de plafondafwerking goed kunnen onderzocht worden. Tegen de kinderbalken waren tengellatjes genageld, met ronde ijzeren nagels met platte kop. Hierover werd een dikke kalk-zandlaag aangebracht, afgewerkt met een dunne witte kalklaag. Het plafond was niet afgewerkt met stucwerk. Ook hier werden meerdere witsellagen aangetroffen.

Het schrijnwerk

Kleurenonderzoek op het houten schrijnwerk⁵ leverde een gevarieerd kleurenpalet op. Onze aandacht ging vooral naar de oudste afwerkingslaag, die op de ramen en op het trapgat⁶ in nummer 11 duidelijke overeenkomsten vertoonde. Het gaat hier om een donkere groen-grijze kleur. Dit is typisch voor de tweede helft van de 19^{de} eeuw, waar donkere kleuren in interieurs de overhand hebben.

Met de opsplitsing van het grote huis in twee kleinere woonheden kon elk gezin zijn woning inkleuren. In tegenstelling tot de donkere kleuren uit de 19^{de} eeuw zijn het nu de pasteltinten die de bovenhand halen. Op het raam in het nummer 13 telden we minstens 10 verflagen in kleuren die variëren van pastelblauw tot zandgeel (Fig. 30), het raam van het nummer 11 had minstens 8 lagen in hoofdzakelijk lichte crèmekleuren.

De deuren waren oorspronkelijk afgewerkt met een hout-imitatielaag, wat typische afwerking is voor het eerste kwart van de 20^{ste} eeuw. Pas later kregen ze een pastelgroene kleur.

Helemaal kleurloos werd het toen de huisjes toegevoegd werden aan de magazijnen van Sanitair De Coninck. Het geheel werd ondergedompeld in een neutraal wit. Van kleuren was geen sprake meer.

Besluit

Alhoewel het kleurenonderzoek nog niet afgerond is (de verfsoorten moeten nog gedetermineerd en het behangpapier nog nader gedateerd worden), kon vastgesteld worden dat de toenmalige bewoners de heersende modetendensen gevolgd hebben.

Belangrijk voor het oudste pleisterwerk, zijn de aangetroffen negatiefsporen van verdwenen (plafond)balken en uitgebroken schouwen.

Voor de 19^{de} en 20^{ste} eeuw zijn de resten van het aangetroffen papierbehang belangrijk. Het papier met het grijze bloemruitmotief moet gezien worden in combinatie met de donkere groengrijze kleur van de ramen en trap.

De houtimitatie hoort tot de typische afwerking voor schrijnwerk uit de eerste kwart van de 20^{ste} eeuw.

Een rustig kleurenpalet, met gebruik van pasteltinten, is dan weer eigen voor het tweede kwart van de 20^{ste} eeuw. De belangstelling voor kleur en motief spiegelt zich in het papier van de laatste bewoners: kleurrijke bloemen in alle mogelijke combinaties.

Bij het in gebruik nemen van de huizen als magazijn werd alles wit geschilderd. Of hoe zakelijkheid het haalt boven de kleuren en geuren van de toenmalige bewoners.

- ¹ Zie hiervoor ook de bijdragen in M&L: BUYLE M. 2001: Van pigmenten, kalkmortels en houtwormen. De vakafdeling conserveringsploeg. In: *Monumenten en Landschappen* jg. 20, nr 6, 6-21. en POLMAN M. 2000: *Kleuronderzoek van moderne gebouwen*. De Nienke van Hichumschool in Hilversum. In: *Monumenten en Landschappen* jg. 19, nr. 4, 56-67.
- ² Deze kalklaag kon vooral in het nummer 13 goed onderzocht worden. In dit pand konden op sommige plaatsen nog afdrucken waargenomen worden van (verdwenen) balken, zoals op de scheidingsmuur met het nummer 15.
- ³ Zoals de traditie het wil aangelengd met paardenhaar, voor een betere hechting.
- ⁴ Zie ook: WYLLEMAN L. 1996: De aangeklede wand. In: *Monumenten en Landschappen* jg. 15, nr. 4, 43-56.
- ⁵ Kwamen in aanmerking voor onderzoek: de ramen, de deuren en het trapgat (nr 11) van de benedenverdieping.
- ⁶ Gedetailleerd onderzoek toonde wel aan dat het trapgat herbruikt is in fase 4, wanneer de vloer van de eerste verdieping een 40-tal cm hoger werd gelegd. Hierbij is ook een nieuwe trap aangebracht en het trapgat verkleind.

Opgetekend Verleden 2

Jaarboek van de Mechelse Vereniging
voor Stadsarcheologie

MVSA



Het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap,
Afdeling Monumenten en Landschappen

CONTACTFORUM
VOOR
ERFGOEDVERENIGINGEN



Vier op een rij

De huizen 11-13-15-17 in het Paardenstraatje

Postuum opgedragen aan Jozef Weemaes

Raf Ribbens¹, François Van der Jeught², Maarten Smeets¹ en Wouter De Maeyer¹

Het onderwerp van dit artikel, vier naast mekaar gelegen huisjes, is te vinden in het Paardenstraatje in Mechelen. De nummers 11, 13, 15 en 17 lijken op het eerste zicht kleine 19^{de} eeuwse arbeiderswoningen te zijn, net als vele andere huizen in de straat (Afb. 1). Uit de volgende pagina's zal echter blijken dat niets minder waar is. Het Paardenstraatje bevindt zich in de historische binnenstad van Mechelen, tussen de Veemarkt en de Lange Heergracht. Op de kadasterkaart gaat het om Sectie B, perceel 501a, of althans een onderdeel van dit perceel (Fig. 1).

In 2000 begon men met de verbouwingswerken waarbij nummers 15 en 17, voordien onderdeel van een magazijn, omgevormd werden tot woonhuizen. Tijdens deze werken kwamen in de achterkamer van nummer 17 enkele vloeren en haarden bloot te liggen, waarna besloten werd een beperkt archeologisch onderzoek uit te voeren. Dit gebeurde onder leiding van het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium. De verwerking van deze opgraving, een historisch onderzoek naar beide panden en de uiteindelijke reconstructie van de bouwevolutie ervan werd gedaan in het kader van een licentieoverhandeling archeologie aan de KULeuven³.

Een tweetal jaar na de verbouwing van 15 en 17 begonnen gelijkaardige renovatiewerken aan de panden 11 en 13. Daar werd, in samenspraak met de eigenaar, besloten om voorafgaand aan de werken een onderzoek uit te voeren. In tegenstelling tot de andere twee panden werd naast het bodemonderzoek ook een gedetailleerd muuronderzoek uitgevoerd. Dit gebeurde door de Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie, terwijl het historisch onderzoek ervan in handen was van François Van der Jeught.

Beide onderzoeken leidden ertoe dat besloten werd tot een samenwerking tussen de mensen van de MVSA, vrijwilligers uit het Historisch Archief Mechelen⁴, en medewerkers van het IAP. Op deze manier was het "project Paardenstraatje" geboren. Het doel van dit project, uitsluitend op vrijwilligerswerk gebaseerd, is een uitgebreide studie te maken van het Paardenstraatje, en daarbij intens samen te werken tussen de verschillende disciplines.

Uit hetgeen volgt zal dan ook blijken dat deze geïntegreerde aanpak met archeologische, historische en muurarcheologische informatie een maximum aan gegevens biedt, waar geen van alle disciplines afzonderlijk toe in staat zou zijn. Enkel op deze wijze blijkt het mogelijk te zijn een goed beeld te scheppen van de evolutie van een pand, van de onderlinge relaties tussen panden, en in de toekomst misschien zelfs van de evolutie van een hele straat. Uiteraard kan dit enkel gerealiseerd worden wanneer het onderzoek gebaseerd is op samenwerking bij het onderzoek, uitwisseling van gegevens en zelfs samenwerking in het geschreven verslag van dit onderzoek.

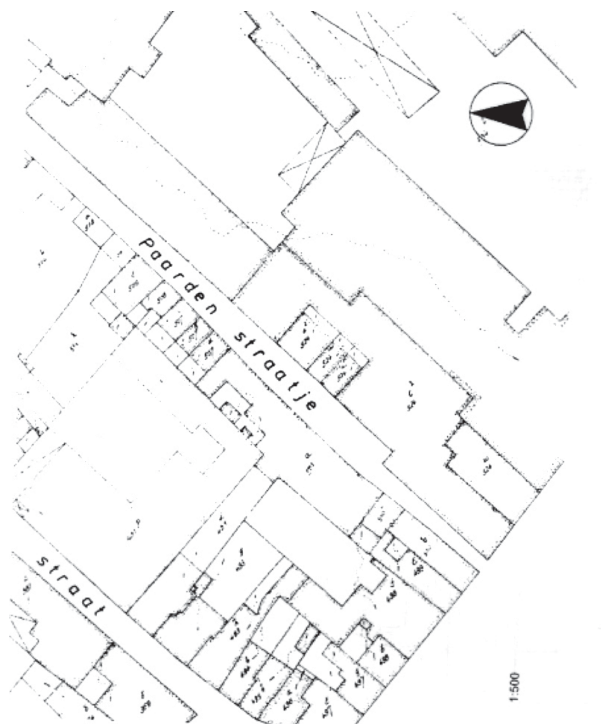


Fig. 1: Situering aan de hand van het huidige kadaster.

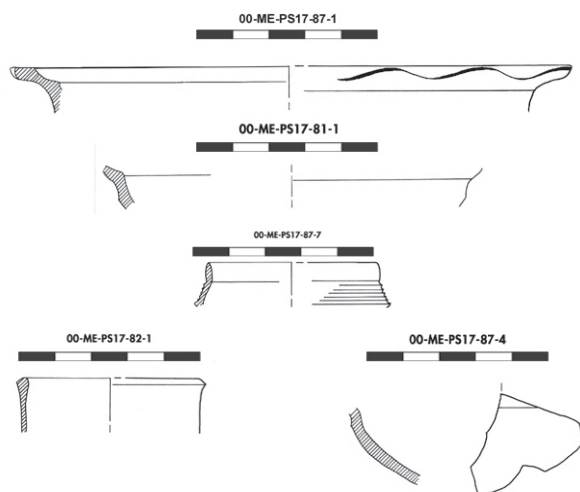


Fig. 2: Scherven: PS17-87-1, PS17-81-1, PS17-82-1, PS17-87-4 en PS17-87-7.
(meetlatjes zijn 5 cm)

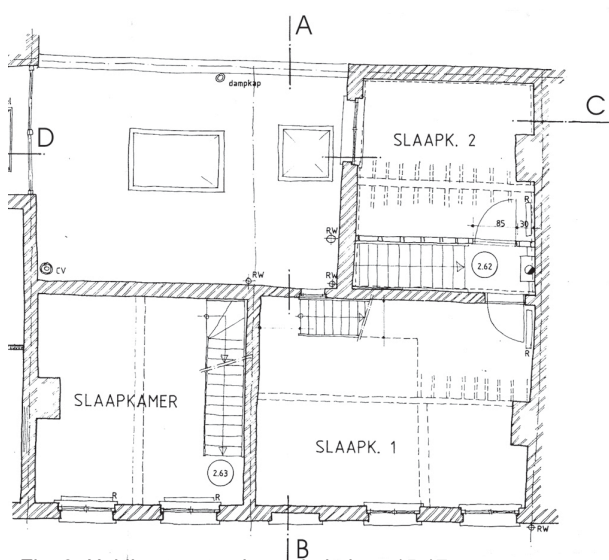


Fig. 3: Huidige toestand van de huizen 15-17.



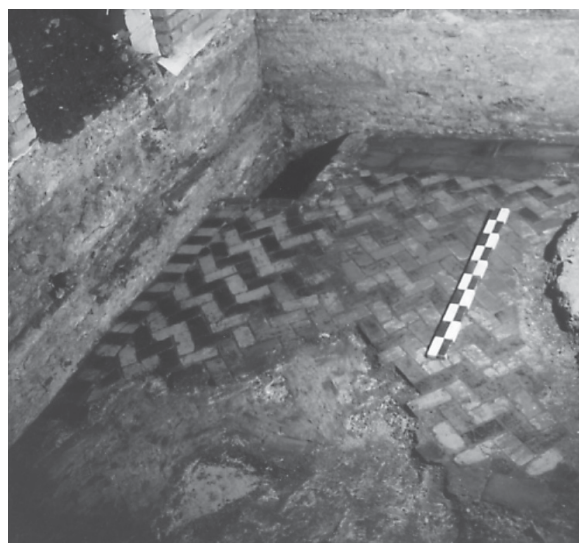
Afb. 1: Zicht op het Paardenstraatje met centraal de huizen 11-13-15-17.

Een diephuis wordt gebouwd... (fase I)

Het begin van alles is een onbebouwd stuk land in het Paardenstraatje, dat toen nog *van den Dorestraatje* of *Dornestraatje* noemde⁵. Uit latere archief-informatie kan afgeleid worden dat de grootte ervan de huidige vier percelen, plus een aardig stuk land erachter omvatte. Archeologisch gaat het om de ploeghorizon die uit bruine teelaarde bestaat. Het schervenmateriaal hieruit, bv. PS17-87-1 en -4 en PS17-87-7 (Fig. 2), kan gedateerd worden in de eerste helft van de 14^{de} eeuw.

Enige tijd later verschijnt de eerste bebouwing van het perceel. Grondplan en opstand kunnen gereconstrueerd worden op basis van de archeologische resten. Bij de beschrijving kan vertrokken worden vanaf het huidige grondplan (Fig. 3). Bij het bestuderen van de achtermuur bleek immers dat hier geen verbouwingssporen aanwezig waren, wat erop duidt dat het om de originele, bakstenen, achtermuur gaat. Deze is opgetrokken in een kruisverband, en toont dat het pand van in het begin twee bouwlagen en een zadeldak omvatte.

De zuidwestelijke zijmuur die de scheiding vormt met het pand 15 is op dit onderste niveau in verband gemetst met de achtermuur. Het gaat om een redelijk brede muur, eveneens in baksteen. Deze heeft men echter afgebroken in een latere periode tot ca. 50 cm boven het toenmalige vloerniveau (cfr. *infra*) (Afb. 2). Hierdoor kan niets met zekerheid gezegd worden over het oorspronkelijke uitzicht van de originele opstand. Er zijn echter elementen die erop wijzen dat het om een muur in vakwerk met bakstenen sokkel ging. Ter hoogte van de muur tussen voor- en achterkamer bevinden zich twee aanzetten van muren (Afb. 3), waarvan de ene in de richting



Afb. 2: Zicht op de achterkamer van PS 17.

van pand 15 vertrekt, maar niet verder loopt dan de dikte van de zijmuur, en de andere in het verlengde van de zijmuur doorloopt in de voorkamer. Vlak voor deze beide muurdelen is een dichtgemaakte opening zichtbaar in de zijmuur. Hieruit kan men afleiden dat de oorspronkelijke muur, in tegenstelling tot de huidige, rechtdoor liep van de achtergevel tot de voorgevel, met in de achterkamer een opening vlak voor de tussenmuur.

De tegenoverliggende -noordoostelijke- zijmuur is tegenwoordig verborgen achter latere voorzetwanden (cfr. *infra*). Toch kon door middel van een aantal beperkte sondages tijdens de werken en het onderzoek vastgesteld worden dat het om een bakstenen muur ging die parallel loopt aan het tracé van de huidige zijmuur.

De voorgevel heeft echter weinig te maken met deze andere muren. Geen van beide (huidige) hoeken met de zijmuren was in verband gemetst, en op de plaats waar de oorspronkelijke zijmuur moet aangekomen zijn, ontbreekt elk uitbraakspoor. Dit wijst erop dat het niet om de originele voorgevel gaat, maar om een latere versie. Mogelijk moet men dan ook denken aan een façade in vakwerk of zelfs hout. Een opgraving in de voorkamer had hier uiteraard veel informatie kunnen opleveren. De ruimte werd reeds toen overlangs verdeeld door een bakstenen scheidingswand, waar een opening in aangebracht was (Afb. 4).

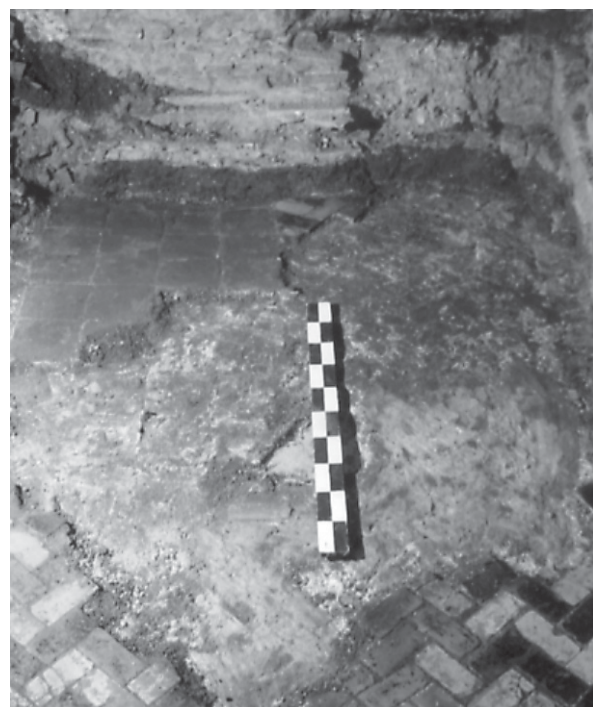
In deze fase was de ondergrond bedekt met een vloer uit aangetrapte leem, vermengd met strohaksel. Of deze vloer in voor- en achterkamer op hetzelfde niveau lag is niet vast te stellen. Indien wel bevond het toenmalige straatniveau zich een 90-tal cm hoger dan het woonoppervlak. Indien niet kan er zich een kelder bevonden hebben onder de voorkamer. De haard die zich in de achterkamer tegen de noordoostelijke wand bevond moet een bakstenen haard met rechte haardwangen geweest zijn, die een stookvloer uit rode ongeglazuurde tegels had (Afb. 5).

In de achterwand ervan, net boven de tegels had men twee gaten uitgespaard om de haardijzers in te plaatsen. Het is erg waarschijnlijk dat zich in de voorkamer een gelijkaardige haard tegen dezelfde muur bevond.

Deze vloer was echter niet het eerste loopniveau. Tijdens het bouwen gebruikte men immers een zandig-lemige laag als stabiele ondergrond. Om de stabiliteit van de haardzone te bevorderen waren bovendien brokken kalksteen aangebracht onder die zijmuur. Het dateren van deze fase is eerder moeilijk, gezien de geringe hoeveelheid materiaal die uit de lagen tussen ploeghorizon en vloer gerecupeerd kon worden, bv. PS17-81-1 en PS17-82-1 (Fig. 2). Daarenboven zijn deze scherven erg fragmentair.



Afb. 3: Zicht op de twee aanzetten van muren ter hoogte van de muur tussen de voor- en achterkamer in PS 17.



Afb. 4: Zicht op de bakstenen scheidingswand met opening in PS 17.



Afb. 5: Zicht op de haard met rechte haardwangen en stookvloer bestaande uit ongeglazuurde tegels in PS 17.

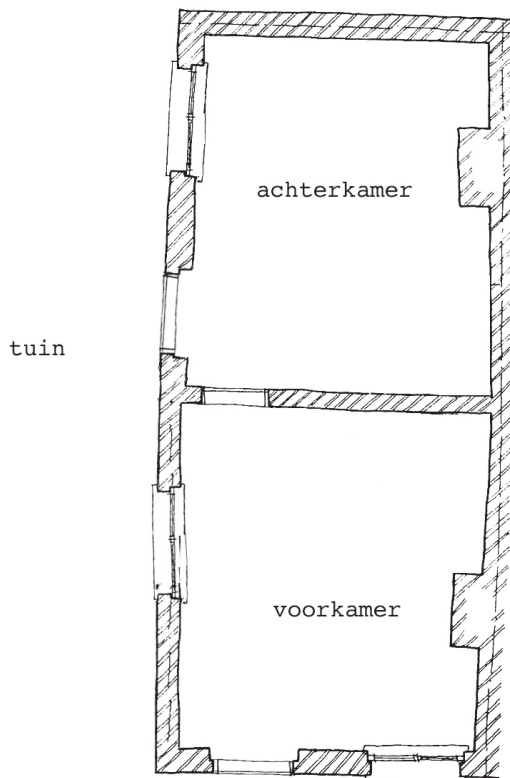


Fig. 4: Reconstructietekening van fase I in PS 17.

Opvallend zijn de overlangse breuken en de bladerige structuur van het grijze aardewerk. Daarbij valt ook het kleurverschil tussen kern en buitenzijde van de breuken op. Dit alles staat in contrast met de late 14^{de}- en 15^{de}-eeuwse grijze keramiek. Gezien de vroeg 14^{de}-eeuwse datering van het materiaal uit de ploeghorizon kan deze fase dan waarschijnlijk aan de eerste helft tot midden van de 14^{de} eeuw toegevoegd worden.

Als aanvulling voor de reconstructie van deze fase kunnen daarenboven gegevens over gelijkaardige panden gebruikt worden. Zo zijn er de vensteropeningen die zich, hoewel niet met zekerheid aantoonbaar, in verscheidene muren bevonden moeten hebben. Meest plausibel hiervoor is de ZW zijmuur, waarin ook een deur geplaatst was.

Ook de voorgevel moet naast een deuropening vensters gehad hebben. Temminck-Groll⁶ stelt dat dit meestal in een symmetrische opstelling gebeurde met centraal in de façade een deur, en aan elke zijde ervan een venster. Voor de trap naar de bovenverdieping kan, eveneens uit vergelijking, een spiltrap voorgesteld worden die zich in de hoek van de ruimte bevond⁷. Daarenboven kan de bakstenen zijmuur erop wijzen dat zich tegen deze wand een buurhuis bevond.

Het beeld dat uit dit alles naar voor komt is dat van een diephuis met rechthoekig grondplan (Fig. 4). Achtermuur en een zijmuur zijn uit baksteen, de beide andere muren in vakwerk, waarbij de façade mogelijk zelfs uit hout was. Dit type huizen treft men ook elders aan en wordt 1/2 huizen genoemd⁸. Het pand moet naast een begane grond ook nog een eerste verdieping en een zolder onder zadeldak omvat hebben.

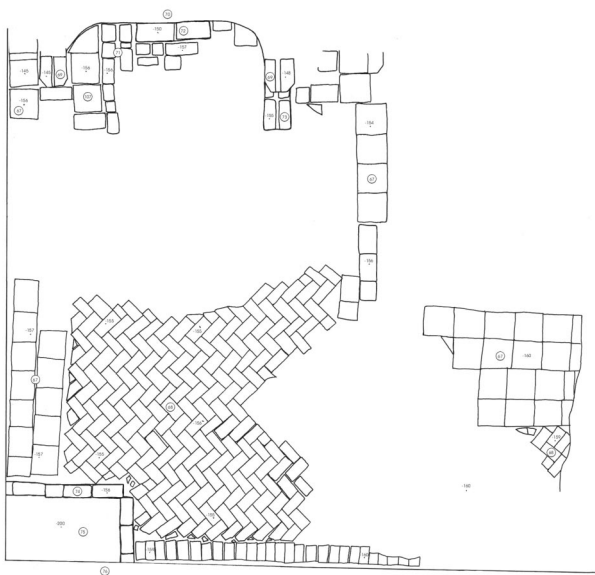


Fig. 5: Opgravingsplattegrond van fase II in PS 17.

Dat dak was waarschijnlijk bedekt met platte, geglaazuurde daktegels waarvan tijdens de opgraving fragmenten gevonden zijn. Openingen voor licht, lucht en toegang waren aangebracht in de voorgevel en de zuidwestelijke zijgevel. Van daaruit kon men de tuin bereiken die naast en achter het huis gelegen was. Het interieur moet op de begane grond twee gelijkaardige ruimten met lemen vloer en bakstenen hard bevat hebben, gescheiden door een bakstenen muur. Over de bovenverdieping kan echter weinig tot niets gezegd worden, bij gebrek aan gegevens.

Meer luxe (fase II)

Een eerste -beperkte- aanpassing van dit pand gebeurde niet veel later (Fig. 5). Dit "niet veel later" kan bij gebrek aan materiaal moeilijk gedateerd worden. Indirect kan echter vastgesteld worden dat de lemen vloer een korte gebruiksduur kende gezien de beperkte slijtage ervan, en dat de volgende fase er dus snel op gevolgd moet hebben. Een datering medio 14^{de} eeuw is dan ook plausibel.

Deze aanpassingen beoogden voornamelijk meer luxe in de woning te brengen. In eerste instantie bracht men een nieuwe vloer in zwarte en gele geglazuurde tegels aan, gelegd in een keperverband (Afb. 6). Daarnaast werd ook de haard aangepast. Deze kreeg nu een gebogen achterwand, met kalkmortel bestreken, en taps gekapte bakstenen haardwangen (Afb. 7). De rechtse haardwang werd ingewerkt in het nieuwe exemplaar; de andere wang daarentegen werd een stuk naar links verschoven waardoor de hele haard breder werd. Voor de stookvloer waren eenvoudige bakstenen gebruikt.

Later in deze fase werd de vloer op een aantal plaatsen hersteld met rode ongeglazuurde tegels. In een hoek van de ruimte, tegen de achtermuur aan, heeft men de vloer opgebroken en werd een gemetste bak geplaatst (Afb. 8). Als functie hiervoor kan men denken aan een soort koelkast voor het bewaren van bederfelijke waren als zuivelproducten. Voor het overige bleef de structuur van het huis behouden zoals die enkele jaren tevoren tot stand gekomen was (Fig. 4).

En meer ruimte (fase III)

Een eerste grote verbouwing die het uitzicht van het huis aanzienlijk veranderde vond een honderdtal jaar later plaats.

Het materiaal dat met deze fase geassocieerd kan worden is -relatief gezien- talrijk, en levert een vrij nauwkeurige datering op. Het steengoed PS17-66-1 en PS17-66-2 (Fig. 6) als respectievelijk Siegburg beker en Siegburg drinkschaaltje kan geplaatst worden in de tweede helft van de 14^{de} en het eerste kwart van de 15^{de} eeuw. Bij het rode aardewerk is er een grote verscheidenheid aan vormen. Enkele goed dateerbare stukken, PS17-66-28, PS17-66-29 en PS17-66-32 (Fig. 6), zijn te situeren binnen de periode laatste kwart 14^{de} tot tweede kwart 15^{de} eeuw. Het grijze aardewerk valt eveneens binnen deze marges. Op basis van het aardewerk kan dus een datering in de eerste helft van de 15^{de} eeuw aangenomen worden. Een munt (Fig. 6), een mijt van Jan van Bunde, die tussen 1425 en 1456 geplaatst kan worden stelt dit echter scherper tot tweede kwart van de 15^{de} eeuw.



Afb. 6: Zicht op de in keperverband gelegde vloer in PS 17.



Afb. 7: Zicht op de haard uit fase II met taps gekapte bakstenen wangen in PS 17.



Afb. 8: Zicht op de gemetste bakstenen bak in de achterkamer van PS 17.

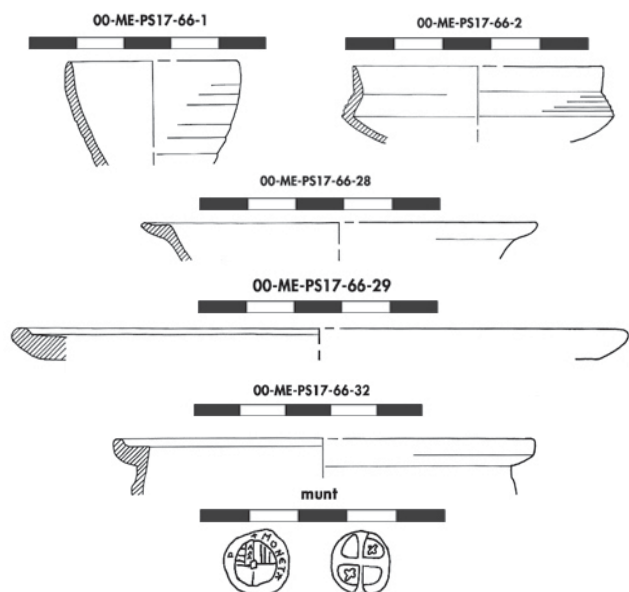
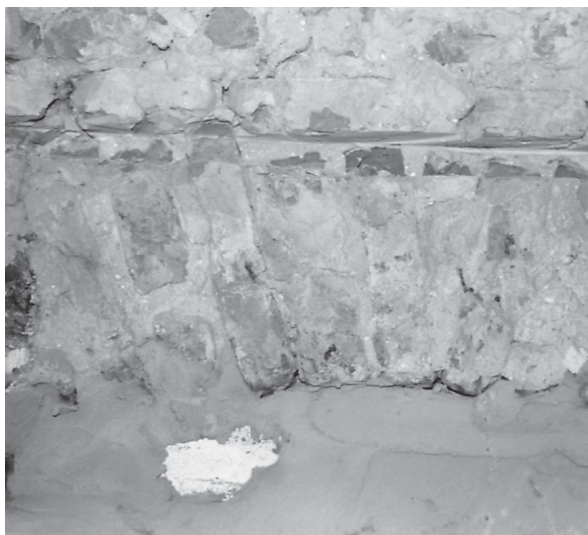


Fig. 6: Scherven PS17-66-1, PS17-66-2, PS17-66-28, PS17-66-29 en PS17-66-32 en de munt van Jan van Bunde. (meetlatjes zijn 5 cm)



Afb. 9: Overblijfselen van kruisvenster in PS 17.



Afb. 10: Zicht op het kruisvenster van nr 17 in het Paardenstraatje.

De vernoemde veranderingen situeren zich zowel op het vlak van materiaalgebruik als op het vlak van vorm en volume. De achtermuur blijft behouden zoals hij was. De zuidwestelijke zijmuur wordt echter, zoals vermeld, grotendeels afgebroken, en in de achterkamer vervangen door een nieuwe muur. Deze is nu volledig in baksteen, maar smaller dan zijn voorganger. Op redelijk grote hoogte heeft men in deze muur minstens één kruisvenster aangebracht (Afb. 9). De deuropening die zich in deze muur bevond wordt dichtgemaakt. In de voorkamer daarentegen blijkt dat de originele zijmuur niet opnieuw wordt opgetrokken. De scheidingsmuur tussen beide ruimtes laat echter zien wat er gebeurde. Het deel dat de achterkamer afsluit is immers een stuk breder dan de rest van die muur (Fig. 3). Er zijn dan ook sterke aanwijzingen dat men deze wand verlengde in de richting van wat tot dan toe de tuin⁹ was. De huidige zijmuur van de voorkamer van pand 17 is echter in verband gemetst met dit nieuwe muurdeel, wat wil zeggen dat men de zijmuur hier verschoven heeft. De voor-gevel moet ook in deze fase vernieuwd zijn. De oude, waarschijnlijk houten of vakwerk, façade wordt afgebroken en vervangen door een volledig bakstenen versie. Aan de rechterzijde ervan zijn nog sporen van een origineel kruisvenster zichtbaar (Afb. 10).

De plaatsing ervan wijst erop dat de deur zich dan waarschijnlijk centraal bevond, met aan de linkerzijde ervan eveneens een gelijkaardig kruisvenster. Op de eerste verdieping zullen zich dan ook twee of drie vensters bevonden hebben, met erboven een zolderraam.

De noordoostelijke zijmuur tenslotte blijft eveneens bewaard, maar wordt verborgen achter een voorzetwand. De reden hiervan is te zoeken in de nieuwe haard die men hier maakt. Het betreft een haard met gesculpteerde zandstenen haardwangen en een gebogen achterwand (Afb. 7 en Afb. 11). Deze laatste is echter niet in de originele zijmuur ingewerkt maar staat er een stukje van af. Om deze constructie te realiseren en het geheel nog een beetje esthetisch verantwoord te laten zijn besloot men de valse wand te plaatsen. Uiteraard had deze geen vensteropeningen.

Uiteraard hoorde bij zulke verbouwingen ook een nieuwe vloer, die ditmaal gelegd was in rode ongeglazuurde tegels in een halfsteens verband (Afb. 12 en Afb. 13). Deze liep door tot in de haard en werd daar als stookvloer gebruikt. In een deel van de ruimte werd de oude afgebroken zijmuur ingewerkt in de vloer.

In de hoek van deze muur met de scheidingsmuur werd een schuin enkelsteens muurtje gebouwd, dat enkel langs de voorzijde bepleisterd was. Dit diende als basis voor een trapje dat voor- en achterkamer verbond. Uiteraard betekent dit dat er een niveau-

verschil bestond tussen beide. De oorzaak van dit verschil is de kelder die zich onder de voorkamer moet bevonden hebben, zoals blijkt uit een latere akte (cfr. *infra*). Mogelijk werd deze pas nu aangelegd.

Wanneer al deze gegevens gecombineerd worden kan een behoorlijk nauwkeurige reconstructie van het huis na de veranderingen van 1420-1450 gemaakt worden (Fig. 7).

Het gaat nu om een vrijstaand of halfvrijstaand diephuis, waarvan het achterhuis smaller is dan het voorhuis. Het is geheel in baksteen opgetrokken en telt twee bouwlagen met zadeldak. Achteraan bevindt zich een ruimte met een haard met gesculpteerde haardwangen, een rode tegelvloer en venster(s) in een zijmuur. De andere zijmuur heeft geen openingen omdat het een valse voorzetwand is. Via een trapje kan men de voorkamer, die hoger gelegen is, bereiken. Ook in deze ruimte moet zich een haard bevonden hebben. In de voorgevel zorgen twee kruisvensters voor licht, en een deur voor toegang. In een van beide muren die vanaf nu op de tuin uitgeven moet zich nog een deur bevonden hebben. Onder deze ruimte bevindt zich de kelder van het huis. Door al deze aanpassingen bekomt het pand het volume van het huidige nummer 17. Van nummer 11, 13 of 15 is nog geen sprake. Op die plaats ligt immers een deel van de tuin.

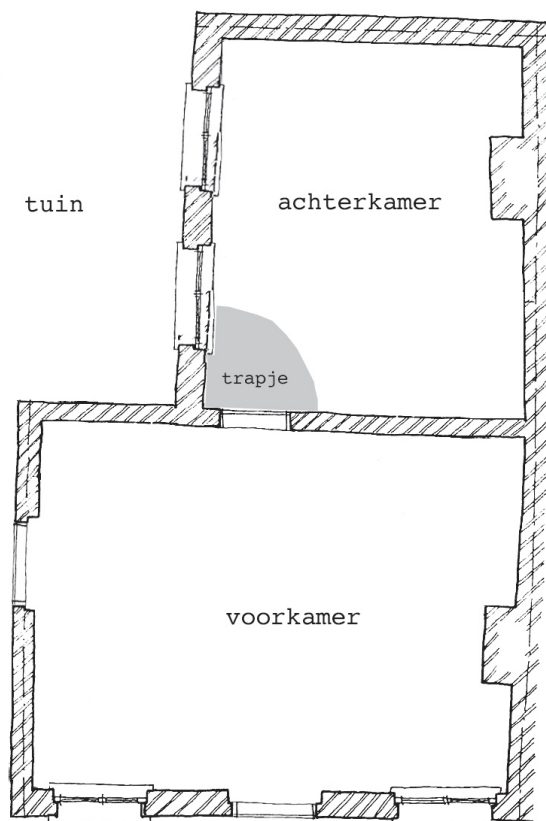
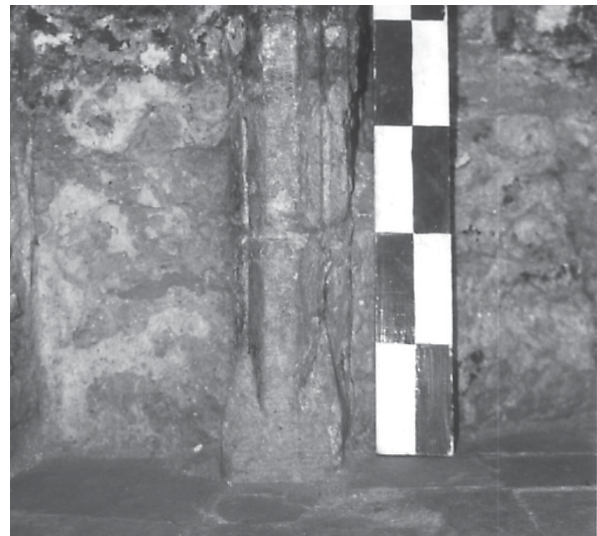


Fig. 7: Reconstructietekening van fase III in PS 17.



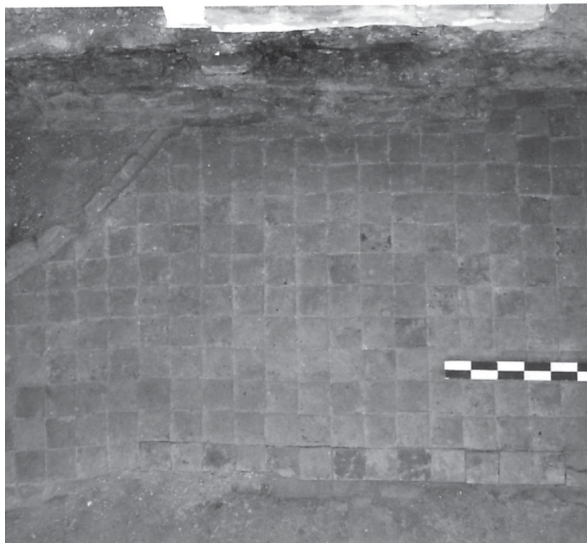
Afb. 11: Detail van de haard met gesculpteerde zandstenen haardwangen in PS 17.



Afb. 12: Zicht op de rode tegelvloer uit fase III in PS 17.



Afb. 13: Detail van de vloer uit fase III.



Afb. 14: Zicht op de tegelvloer in dambordpatroon uit fase IV in PS 17.



Afb. 15: Zicht op ander deel van de vloer uit fase IV.



Afb. 16: De haard uit fase IV in PS 17.



Fig. 8: Opstand van de voorgevel van PS 13 en de tussenmuur tussen PS 13 en 15.



Afb. 17: Zicht op de plaats waar drie zandstenen blokken voor de aansluiting tussen PS 15 en PS 17 zorgen.

Een tweede uitbreiding (fase IV)

Vanaf deze fase is archiefinformatie bekend over het pand. Dit zal dan ook een grote troef blijken te zijn voor het onderzoek, en voor de reconstructie van de bouwevolutie van het pand.

Het bestaande huis blijft grotendeels zoals het is met haard, valse wand en trapje tussen voor- en achterkamer. De enige verandering is een nieuwe vloer in rode en zwarte ongeglazuurde tegels. Deze zijn in een dambordpatroon gelegd (Afb. 14, Afb. 15 en Afb. 16).

Het is echter de confrontatie van muursporen en archiefonderzoek die een nieuw hoofdstuk aan het verhaal breidt.

Bij onderzoek van de voorgevels van de vier huidige panden blijkt immers dat deze muur geen naad vertoont van het begin van pand 11 tot het einde van pand 15. Dit betekent dat deze drie huizen tegelijk gebouwd zijn. Op de plaats waar nummer 15 aansluit bij nummer 17 zijn echter drie zandstenen blokken zichtbaar op de gelijkvloerse verdieping (Afb. 17), wat er normaalgezien op wijst dat een verbinding tussen twee muren tot stand is gekomen, en dat deze muren niet tot dezelfde bouwcampagne horen.

Daarnaast is een ander bekend over het oorspronkelijke uitzicht van de drie eerste panden. Bij nummer 15 blijkt er een horizontale naad te zitten, net boven de vensters van de begane grond. Over nummer 11 en 13 is meer geweten dankzij het uitgebreide muuronderzoek dat daar is uitgevoerd.

Uit het (muur)archeologisch onderzoek blijkt dat nummers 11 en 13 bestonden uit één verdieping met bijhorende zolder (Fig. 8). Het dak is een asymmetrisch zadeldak, waarvan de negatieve sporen nog te zien zijn op de tussenmuur met nummer 15. In de voorgevel kan één venster herkend worden.

De vloer in deze huizen bestaat uit rode en zwarte tegels die in een dambordpatroon liggen (Fig. 9)¹⁰. Er zijn verschillende herstellingen aangebracht in baksteen, zandsteen en met andere tegels. Van de haard, die aanvankelijk ontbrak in het onderzoek, is één haardwang (Afb. 18) tegen de achtergevel aangetroffen.

Opmerkelijk en vooralsnog onverklaarbaar zijn de ingesneden voegen aan de binnenkant van de voorgevel van nummer 13.

Dit beeld van Paardenstraatje 11, 13 en 15 als woningen die oorspronkelijk enkel een gelijkvloerse verdieping en een zadeldak hadden wordt bevestigd door archiefinformatie. De bouwaanvragen die voor deze panden bekend zijn geven immers hetzelfde weer (Fig. 10 en Fig. 11)¹¹. Het plan voor nummer 15

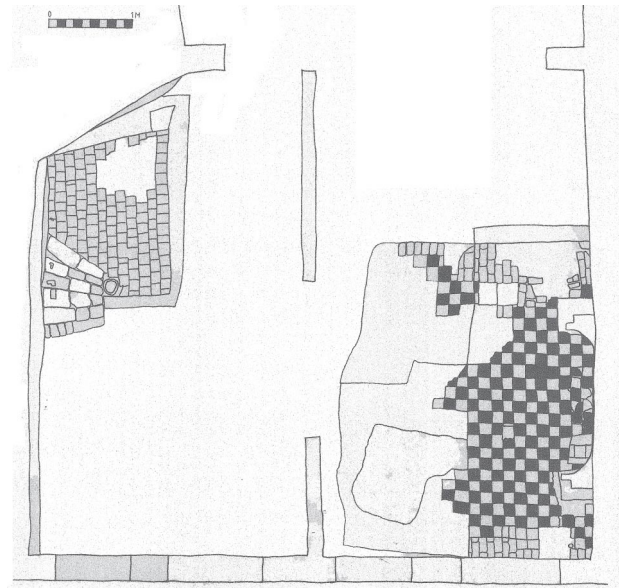


Fig. 9: Opgravingsplattegrond van Fase 1 (rood-zwarte tegelvloer) en Fase 2 (keldertje) in PS 11-13.

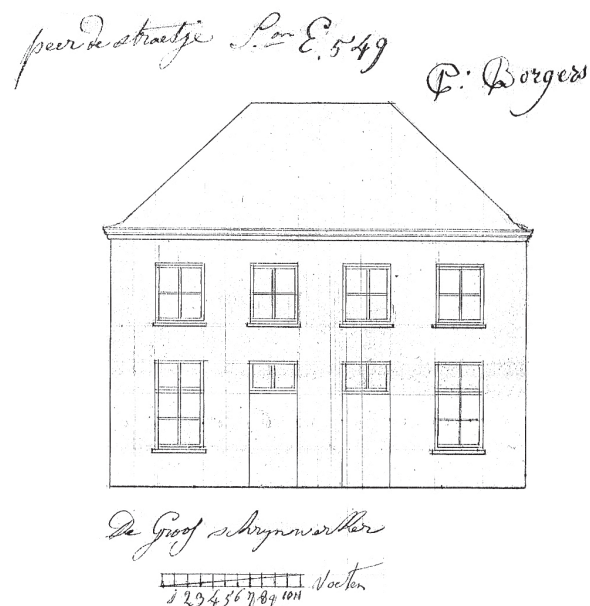


Fig. 10: Tekening uit de bouwaanvraag. Voorgestelde toestand.

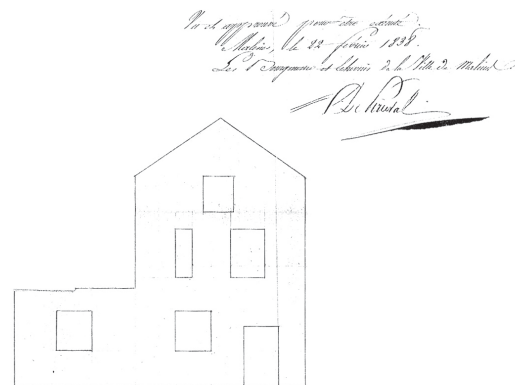


Fig. 11: Tekening uit de bouwaanvraag. Toestand bij aanvraag.

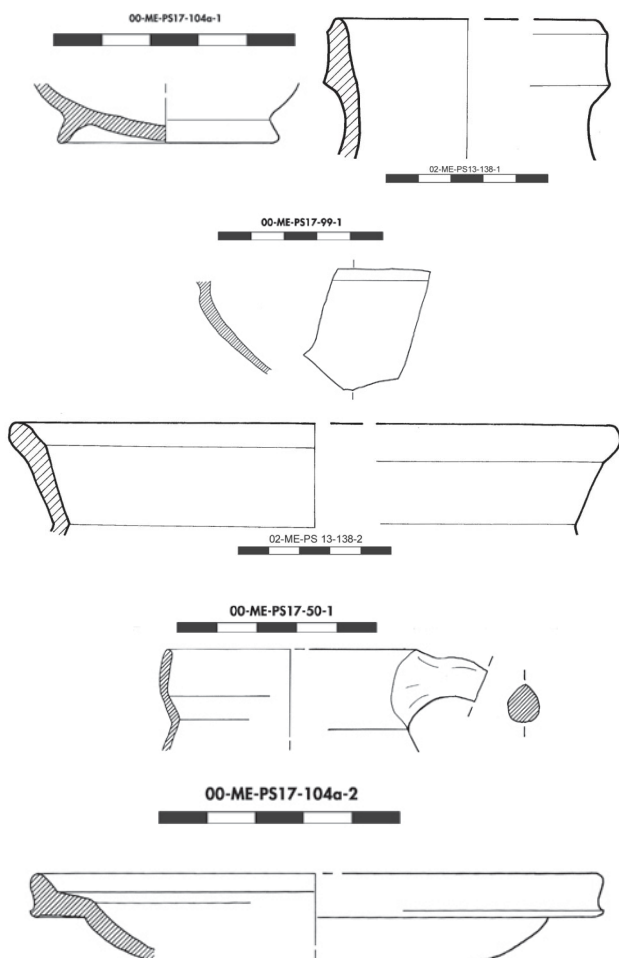


Fig. 12: Scherven PS17-50-1, PS17-99-1, PS17-104a-1 en PS17-104a-2 en PS13-138-1 en PS13-138-2. (meetlatjes zijn 5 cm)

en 17 geeft nog interessante informatie over nummer 15: een raam is aanwezig, maar geen deur... Opvallend is daarenboven dat in panden 11 en 13 de oorspronkelijke vloer bestaat uit dezelfde zwarte en rode ongeglazuurde tegels als in huis 17. Dit alles zijn zeer sterke aanwijzingen dat panden 11, 13 en 15 gelijktijdig als een geheel gebouwd zijn, en dit op hetzelfde ogenblik als het leggen van de nieuwe vloer in pand 17.

Wanneer het schervenmateriaal van beide gehelen voor deze fase vergeleken wordt, blijkt dat dit redelijk goed overeen komt.

Het materiaal uit de achterkamer van huis 17 is ook nu weer beperkt en fragmentarisch, maar geeft toch enig idee over een datering. Van de meest karakteristieke stukken worden een aantal (bv. rood aardewerk papkommetje PS17-104a-1 en schotel PS17-104a-2) (Fig. 12) in het laatste kwart van de 15^{de} tot de eerste helft 16^{de} eeuw geplaatst. Enkele andere (bv. rood aardewerk kom PS17-99-1 en kruik PS17-50-1) (Fig. 12) zijn zelfs meer specifiek in de eerste helft van de 16^{de} eeuw te situeren.

Ook het materiaal uit huis 13 is eerder beperkt en fragmentair. Toch kan een situering van het materiaal omstreeks het midden van de 16^{de} eeuw gemaakt worden. Meest karakteristieke stukken zijn het randfragment PS13-138-1 van een kannetje uit Raeren en een randfragment (PS13-138-2) (Fig. 12) van een grape in rood aardewerk. Het kannetje van omstreeks 1550 is overtrokken met zoutglazuur. De binnenzijde van de grape is bedekt met loodglazuur, terwijl hiervan op de buitenzijde slechts sporadisch vlekken voorkomen. Op de rand van de grape zijn roetsporen waarneembaar.

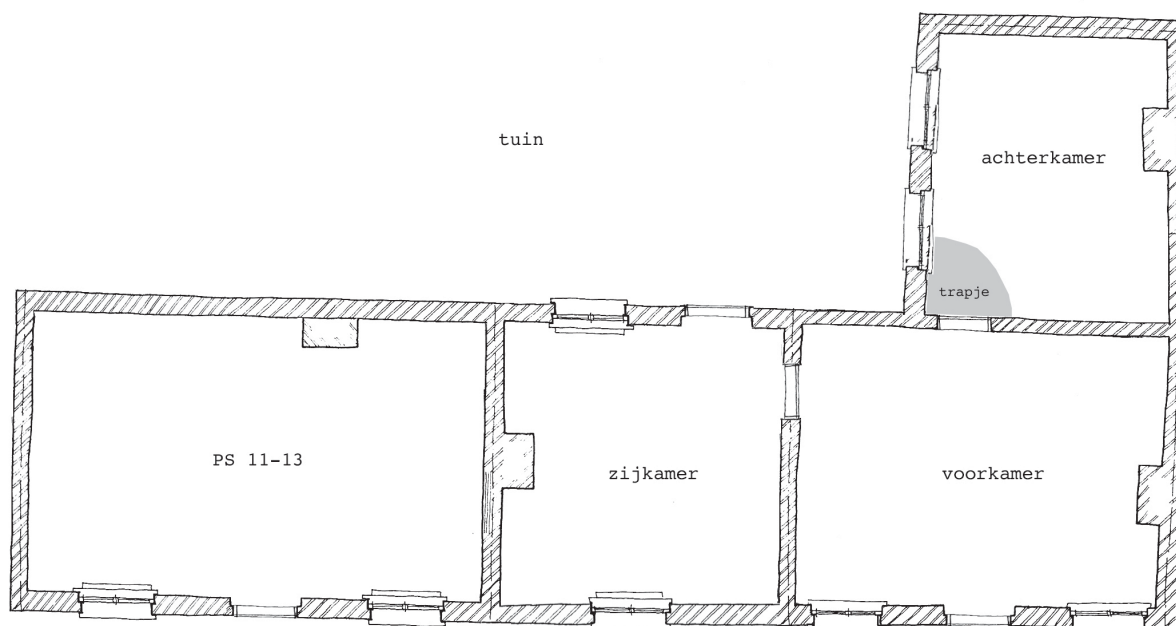


Fig. 13: Reconstructietekening van fase IV in PS 11-13-15-17.

Het is uiteindelijk de archiefinformatie die een idee geeft van hoe het gegaan moet zijn.

In 1510 koopt een zekere Margriet van Rykenroode immers *een huys metten hove gronde etc.* van Berbele Verhoeven en Henrick Gelijs¹². Ook in 1512¹³ spreekt men van *haer huys int Perdestraetken*. Het wordt echter opmerkelijk wanneer de reconstructie van de eigendomsstructuur voor de hele straat gemaakt wordt¹⁴. Door combinatie van verschillende gegevens over de huizen zelf, en de naburige huizen blijkt dat het in de periode 1530-1542 echter gaat om twee huizen met dezelfde eigenaar. Een zeer plausible verklaring is dan dat Margriet van Rykenroode ergens tussen 1510 en 1530 een deel heeft bijgebouwd aan haar diephuis. Dit gebouw wordt verkocht aan Rommond Vlayman en Kathelijne Laureys, die het op hun beurt in 1542 als volgt aan priester Jan Walschaert doorverkopen: *"de helft en al hun recht van een huys metten hove, waarvan de andere helft de koper ook toebehoort..."*¹⁵.

Verder stelt Walschaert een erfelijke cijns in ten voordele van de verkopers *"op het geheel huys"*. Uit de Impôts Maisons (huisbelasting) van 1544¹⁶ blijkt dat Walschaert zelf één van beide huizen bewoonde, en het andere verhuurde aan ene Jan Verpoerten.

Gezien er nooit een doorgang tussen 13 en 15 bestaan heeft, maar wel een tussen 15 en 17, betekent dit dat panden 11 en 13 -toen een geheel- als apart huis verhuurd werden van in het begin, en dat pand 15 als uitbreiding van pand 17 gebouwd is.

Samenvattend kan gezegd worden dat tussen 1510 en 1530 Margriet van Rykenroode een deel aanbouwde aan haar diephuis, Paardenstraatje 17 (Fig. 13). Dit nieuwe bouwblok telde één bouwlaag met zadeldak en bestond uit twee delen. Een deel, Paardenstraatje 11-13 werd als aparte woning opgevat en verhuurd.

Het andere deel, nummer 15 diende als uitbreiding op het bestaande diephuis. Bij deze verbouwing werd in het hele blok een vloer in rode en zwarte tegels in dambordpatroon gelegd. Aan de inrichting van het diephuis zelf veranderde verder niets. In de uitbreiding ervan zal zich waarschijnlijk een haard bevonden hebben, net als in het andere deel, waar deze tegen de achterwand geplaatst was. De tuin zal gemeenschappelijk geweest zijn voor beide woningen, of zelfs helemaal voorbehouden aan het diephuis.

Perceelswijzigingen en eigenaarswissels

Een volgende deel in het verhaal van de panden heeft enkel gevolgen voor de percelering, gezien aan het gebouw zelf niets veranderd wordt.

In 1563 verkoopt priester Jan Walschaert het diephuis aan Anna Berchters. In de verkoopsakte staat gespecificeerd: *"alzo hij nu tertijt den hof aff geteeckent heeft"*. Dat betekent dat de tuin voorheen anders of helemaal niet "afgetekend" was. Aangezien beide woningen dezelfde eigenaar toebehoorden hoefde de tuin inderdaad niet gescheiden te zijn. Nu Walschaert het blok echter opdeelt door het diephuis apart te verkopen is een afbakening tussen beide echter noodzakelijk. De meest logische scheidingslijn loopt dan ook waar ze tegenwoordig nog loopt: een lijn die verder loopt vanaf de scheiding tussen Paardenstraatje 13 en 15.

Daarbij dient er rekening mee gehouden te worden dat de percelen, zoals eerder aangehaald, verder naar achter doorgelopen moeten hebben.

Voor pand 11-13 zijn meer gegevens beschikbaar. Ergens tussen 1563 en 1569 verkoopt Walschaert, of zijn erfgenamen, het huis aan ene Peter Rottiers. In 1581 wordt het op verzoek van Augustijn

"Primitief" kadasterplan (ca. 1824-1835)

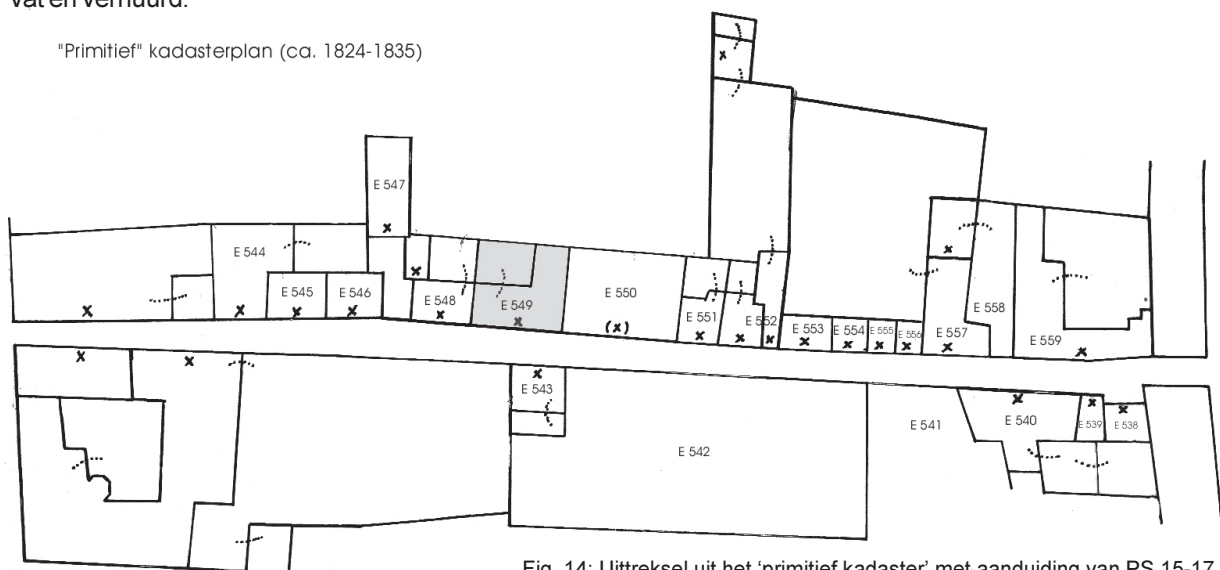


Fig. 14: Uittreksel uit het 'primitief kadaster' met aanduiding van PS 15-17.

Vermeulen, metser, in beslag genomen omdat de weduwe van Rottiers gedurende twee jaar de rente niet meer betaald had¹⁷. Op 20 juli 1590 verkoopt Augustijn Vermeulen op zijn beurt het pand aan Anna Schelkens en haar zoon Rombout Thielens¹⁸. Het is deze laatste die vijf jaar later weer verder verkoopt aan ene Jan Snyers, gehuwd met Clara Wuytiers¹⁹. In 1597 tenslotte gaat het eigendom van Jan Snyers en Mathys Snyers over in handen van Jacob Froidmont, lid van de Grote Raad. Vlak ervoor is ook het andere huis, Paardenstraatje 15-17, in handen gekomen van deze Jacob Froidmont. Het was tevoren eigendom van Pauwel van Vuythem en zijn vrouw Elisabeth van Haeften²⁰.

Deze Jacob Froidmont, een belangrijk en rijk man, is een centraal knooppunt in het verhaal van de straat. Hij koopt immers niet alleen deze twee panden op, maar ook een groot aantal andere panden in het Paardenstraatje, en een zeer groot huis in de parallelle Bergstraat. Het is dit grote huis dat een verklaring kan bieden voor de koopwoede van Froidmont. Een andere akte werpt hier meer licht op. In hetzelfde jaar 1597 heeft Jacob Froidmont immers de tuin gekocht van een huis in de Paardenstraat, eigendom van Loys van Kerstynen. De transactie bestond erin dat Froidmont de tuin kreeg en Kerstynen het huis met koertje hield. Op die manier vergrootte Froidmont de tuin van zijn huis in de Bergstraat, die langs achter paalde aan het goed van Kerstynen.

Mogelijk kan eenzelfde parallel getrokken worden voor de nummers 11-13 en 15-17. Froidmont zou dan deze panden gekocht hebben, om de tuin ervan te kunnen aanhechten aan zijn goed in de Bergstraat. Ook hier zouden de panden dan hun koertje behouden hebben, maar hun tuin verliezen. Uiteraard is daar geen speciale akte van bewaard, ge-

zien het om drie stukken grond van hemzelf ging... Op deze wijze kwam de percelering tot stand, zoals ze nog te zien is op het zgn. primitief kadasterplan (Fig. 14).

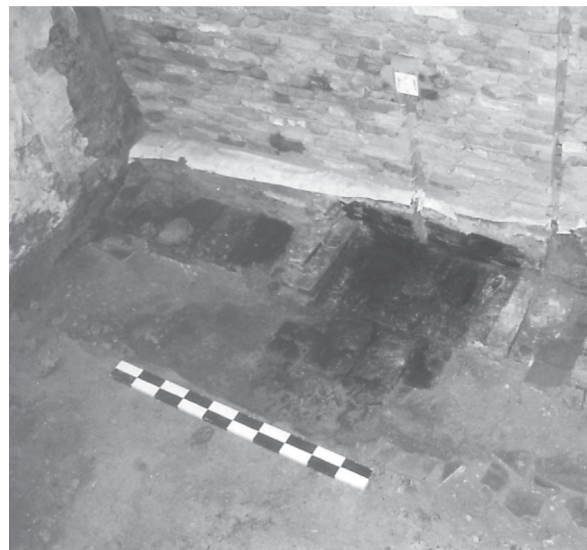
Na de dood van Froidmont verkopen diens erfgenamen in 1608 het ganse bezit openbaar. Het grootste deel ervan wordt stelselmatig opgekocht door Gregoire de Roches, alias de Spanjaard Gregorio de Rocheves, lid van de Grote Raad en diens schoonvader Jan van Ophem. Het pand 15-17 komt hierbij in handen van de Roches en niet veel later volgt 11-13²¹. Theodore vander Laen en François van Guesa verkopen in 1634 als executeurs testamentaires van Gregoire de Roches de beide panden aan meester Joannes Bachusius, advocaat in de Grote Raad.

De goederen worden omschreven als *“dijen twee steyne huysen ofte wooningen mette hoven... gestaen ende gelegen int Peerdestraetken...”*²². In 1656 komen de beide panden na de dood van Bachusius in handen van ene Michiel Sillevoorts, gehuwd met Joanna Hugens. In 1680 sterft Sillevoorts, maar het duurt tot 1685 vooraleer zijn weduwe delen van de erfenis verkoopt. Interessant is de inventaris van het “sterfhuys” van Sillevoorts²³. Deze inventaris vermeldt onder meer een aantal posten van rekeningen die betaald dienen te worden door de erfgenamen. Het gaat hier om betalingen aan glazenmakers, timmerlui, metsers, schaliedekkers, enz.

Dit alles voor een grote som, en steeds voor reparaties, gedaan aan de huizen van Sillevoorts. Bij en aantal staat gespecificeerd dat het gaat om panden in de Paardenstraat, maar het is niet uit te maken over welke het exact gaat. Hoogstwaarschijnlijk zullen er een aantal posten tussen staan die betrekking hebben op de bewuste twee panden.



Afb. 18: Zicht op de bewaarde haardwang uit Fase 1 in PS 13.



Afb. 19: Zicht op de haard uit fase V in PS 17.

Na de dood van Sillevoorts zullen de wegen van beide panden zich definitief scheiden. Paardenstraatje 15-17 wordt in 1685 verkocht door de erfgenamen Sillevoorts aan Maria van Hove, weduwe Ferdinand de Gorter. Het pand wordt in de akte omschreven als *“seker huys metter hoff, plaetse ende toebehoorten de Belle gheuoemt gestaen in de Peerdestraet...”*²⁴. Plots heeft het pand een naam: “de Belle”. Mogelijk is het Sillevoorts geweest die het gedoopt heeft, gezien de naam nooit eerder opdook.

Aan wie de nummers 11-13 verkocht worden is niet meteen duidelijk. Hier zit een hiaat in de archiefgegevens. Uit de vergelijking van de regenten kan in elk geval opgemaakt worden dat het huis op 3 april 1733 eigendom werd van Jan Meulders en Anna Moreau²⁵.

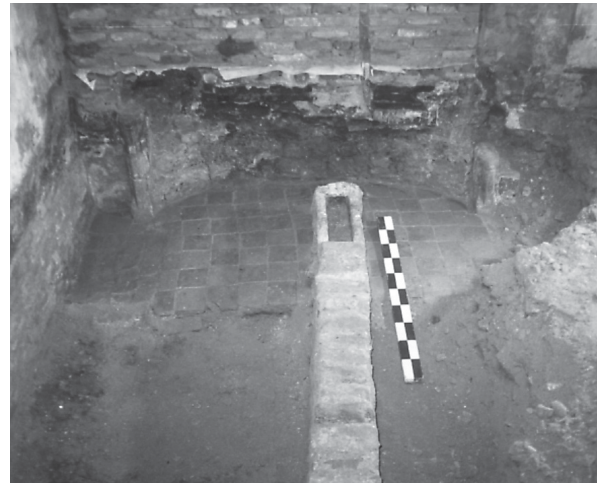
Interieurwijziging (Paardenstraatje 15-17, fase V)

In deze fase blijft het uitzicht van het huis behouden. De grote veranderingen gebeuren aan het interieur en de interne planning van het huis. In eerste instantie wordt de valse wand aan de haard afgebroken, en komt er een nieuwe in de plaats, ditmaal zonder tussenruimte tegen de originele zijmuur van het pand. Deels in deze wand ingewerkt komt een nieuwe haard met bakstenen stookvloer en rechte haardwangen (Afb. 19). Mogelijk reeds op het einde van deze fase wordt een stoof in de haard geplaatst.

Een verdere verandering is het dichtmaken van de doorgang tussen voor- en achterkamer, en het openen van een nieuwe deur aan de andere hoek van deze muur, waar deze opening zich nog steeds bevindt. De voorgevel en andere zijmuren blijven behouden, op eventuele kleine veranderingen in plaatsing en grootte van de openingen na.

Alvorens een nieuwe vloer te leggen heeft men een gootje gemetst (Afb. 20) dat van de achterkamer van nummer 17 door liep tot in een put op het koertje achter pand 15. De vloer zelf bestond uit rode ongeglazuurde tegels. Bij het leggen van deze vloer werd echter eerst een dik pakket puin aangelegd, waardoor de vloer van de achterkamer op gelijke hoogte kwam met die van de voorkamer. In dit pakket werd zeer veel en zeer grof puinmateriaal aangetroffen, gaande van bakstenen en daktegels tot vensterglas en loodstrips voor glas-in-lood.

Voor een datering dient gekeken te worden naar het archeologisch materiaal. Een bijzonder stuk zijn een aantal fragmenten beschreven glas (PS17-19-9) (Fig. 15). Dit glas diende niet als vensterglas, maar werd



Afb. 20: Zicht op het gemetste gootje in PS 17.

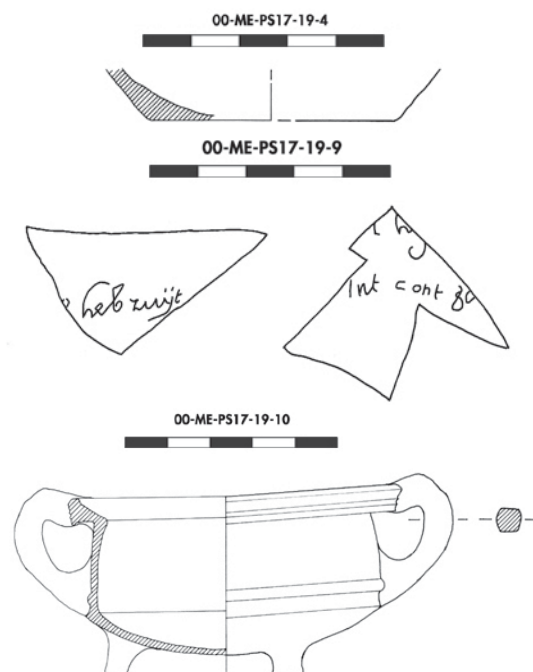


Fig. 15: Scherven PS17-19-4, PS17-19-9 en PS17-19-10. (meetlatjes zijn 5 cm)



Fig. 16: Reconstructietekening van fase V in PS 15-17.

als geschenk gegeven bij speciale gebeurtenissen. Een moraliserende of toepasselijke spreuk werd in het glas gegraveerd, dat als sierobject diende²⁶. De gravure is in dit geval gedaan met een diamantstift; een techniek die in het eerste kwart van de 18^{de} eeuw buiten gebruik geraakt, en daardoor een datering-sargument vormt. Een redelijk complete kookpot in rood aardewerk (PS17-19-10) (Fig. 15) kan in het laatste kwart van de 17^{de}-eerste helft van de 18^{de} eeuw geplaatst worden, net als een aantal andere stukken. Opvallend is een stoofpot met vlakke bodem (PS17-19-4) (Fig. 15) die eerder vanaf het eerste kwart van de 18^{de} eeuw te plaatsen is. Een datering op het einde van de 17^{de} tot de eerste helft van de 18^{de} eeuw kan dus vooropgesteld worden.

Archivalisch gezien gaat het verhaal verder vanaf Maria van Hove (cfr. *supra*), vanwaar het op een onbekend moment overgaat op Petronella de Gorter. Het verband tussen beide dames, tenzij een niet nader te omschrijven familieband, is niet gekend, net als het exacte moment van overdracht. In elk geval is zeker dat in 1723 de Gorter eigenares is²⁷. Gezien haar man, Cornelius Persoons, in 1722 overleed was ze reeds weduwe.

Een poging om een terugkoppeling te maken van het archief naar de archeologie levert in dit geval niet zo veel op. De historische personen die binnen de dateringsmarge van het materiaal vallen zijn Maria van Hove en Petronella de Gorter. Wie van beide verantwoordelijk was voor de werken is niet met zekerheid te zeggen.

De verleiding de kosten uit het sterfhuis van Sillevoorts hieraan toe te wijzen is groot, maar de stoofpot die eerder later te plaatsen is spreekt dit tegen. Het valt hierbij toch op dat de tijdsspanne die de vorige fase omvat enorm is. Het gaat immers om een periode van 1510-1530 tot 1685-1720, wat minimum 155 jaar betekent. Mogelijk kunnen bepaalde socio-economische factoren hier een verklaring bieden.

In elk geval komt het pand in bezit van de familie Persoons, een adellijke familie met veel bezittingen en rijkdom in de regio (o.m. heer van Keerbergen, Kruis, Bollo, ...). Na de dood van Petronella de Gorter gaat het over naar haar zoon Joannes Cornelius Persoons, en na diens vroegtijdige dood naar zijn dochter Maria Anna Francisca Persoons. Het is tenslotte haar echtgenoot Egidius de Jongh die het in 1784 verkoopt aan ene Henricus van Noten. De akte van deze transactie vermeldt dat het goed al "sinds immemoriabele tijden" in het bezit van de familie is²⁸. De Jongh verkocht het zelf weer aan Henry van Noten, koopman, die het op zijn beurt overdraagt aan ene Henry van Noten. Wat het verband is tussen beide naamgenoten, op welke wijze en wanneer deze transactie gebeurde is niet te achterha-

len, gezien over van Noten "de jongere" weinig tot niets te vinden is in de archieven. In 1796 betaalt Henry van Noten "de oudere" in elk geval nog belasting voor perceel E 549, "*maison*".

Na de dood van Henry "de jongere" moet het goed aan zijn weduwe, Lucia De Wilde, toegekomen zijn. Die hertrouwde met een zekere Joseph Collard. In 1823 diende het echtpaar, na een proces van jaren wegens faillissement, het goed te verkopen. Petrus Antonius Borgers, "*marchand de laines*", kocht het voor 634 Nederlandse gulden²⁹. Bij deze openbare verkoop werd een zeer gedetailleerde beschrijving opgesteld van het gebouw en de interne ruimteverdeling, die in grote lijnen voor heel deze fase van toepassing is, zeker in combinatie met het bouwplan uit 1838 (Fig. 10 en Fig. 16) (cfr. *infra*).

Ladite maison est composée de rez de chaussée, d'un étage et d'un grenier. Au rez de chaussée du côté de la rue se trouve la porte d'entrée, deux croisées, et une petite ouverture. A l'étage deux croisées et une fenêtre de grenier, au dessus de cet étage la fenêtre du grand grenier. Dit komt goed overeen met de toestand zoals die voorgesteld is op het plan. *Dans la façade sur la derrière se trouve au rez de chaussée la porte d'entrée et trois croisées et à l'étage une croisée.* Bij het binnenkomen kwam men eerst in *une place de vestibule* waar zich trap, pomp en ingang van de kelder bevonden. Links van deze vestibule, maar nog steeds in de huidige voorkamer van pand 17, moet zich *une petite place recevant jour par un fenètre sur la rue* bevonden hebben. Vervolgens kwam men in de achterkamer: *une chambre avec cheminée prenant jour par deux croisées sur la cour.*

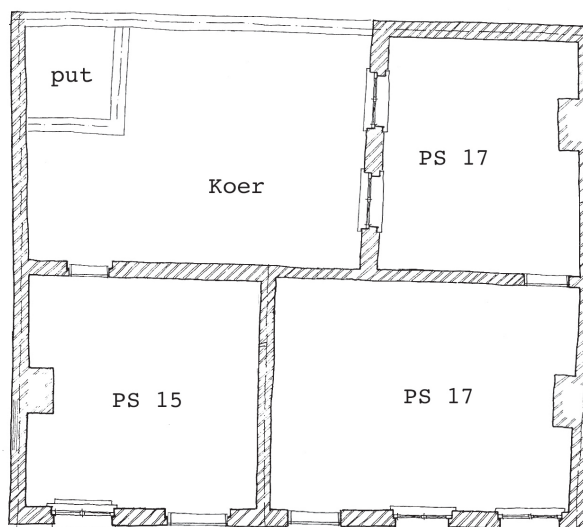


Fig. 17: Reconstructietekening van fase VI in PS 15-17.

Vervolgens leidde een kleine gang met een deur naar de tuin tot in *une grande chambre avec cheminée recevant jour par deux croisées, une sur la rue et l'autre sur la cour*. Dat koertje was omgeven met muren en bevatte het toenmalige sanitair. Op de verdieping bevonden zich twee kamers. De voorste had twee vensters op de straat en de achterste een op de koer. Vanuit de voorste ruimte kon men in de zolder van pand 15. Boven in huis 17 was nog *un grand grenier, recevant aussi jour par une fenêtre en boissur la rue*. Tenslotte zegt men over het dak: *le toit de la maison couvert en pannes, surmonté par trois tuyaux de cheminée*³⁰.

Kortom, tussen ca. 1685 en 1725 wordt het interieur van het huis grondig aangepast met een gelijkmaking van het vloerniveau, een nieuwe valse wand, een nieuwe haard en een nieuwe vloer. Een gedetailleerde beschrijving is bewaard in de verkoopsakte van 1823.

Verbouwing en scheiding (Paardenstraatje 15 en 17, fase VI)

Petrus Antonius Borgers besloot om het pand ingrijpend te veranderen.

In het interieur werd de haard licht aangepast, en werd een nieuwe vloer gelegd in rode cementtegels, nadat de vorige vloer stuk geslagen was. Het gootje gebruikt men verder.

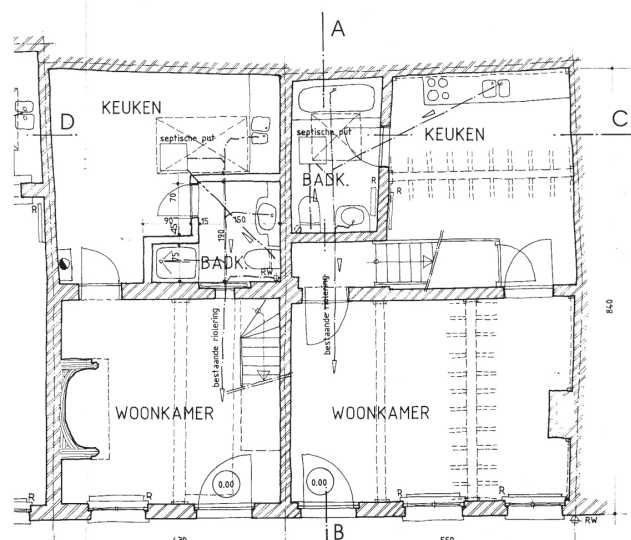


Fig. 19: Plan van de huidige toestand van PS 15 en 17.



Afb. 21: Zicht op het keldertje uit PS 11.

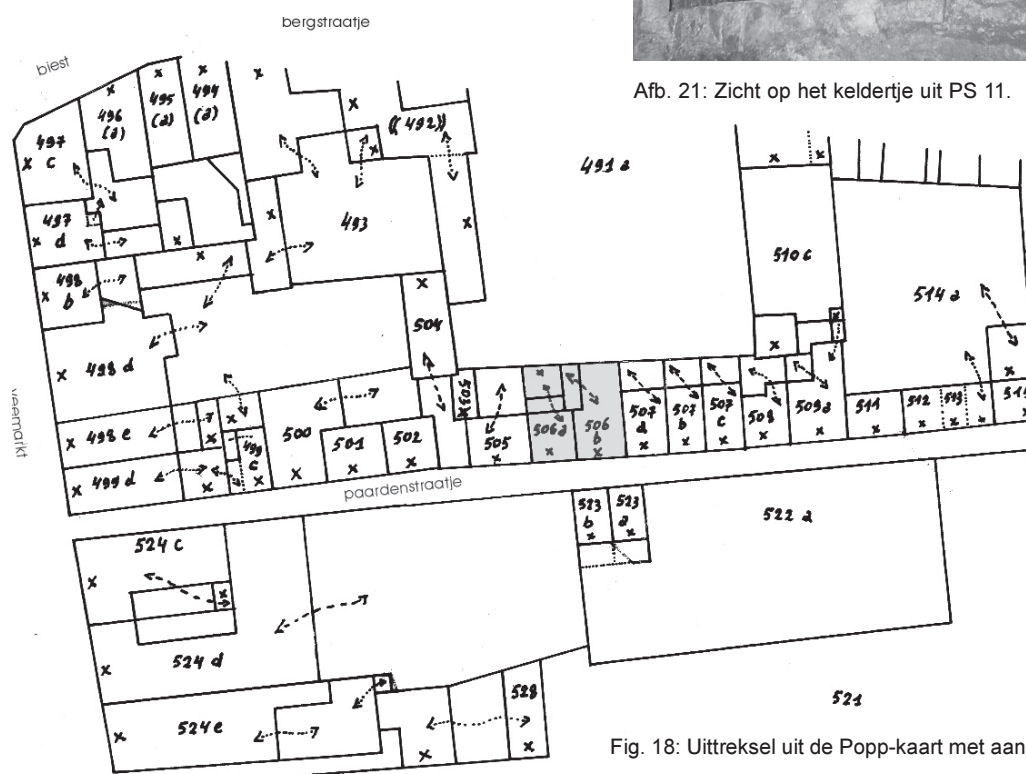


Fig. 18: Uittreksel uit de Popp-kaart met aanduiding van PS 15-17.

In 1838 vraagt hij toestemming aan het stadsbestuur om het pand in twee te delen en het een uniform uiterlijk te geven (Fig. 11). Daarvoor laat hij de bovenste verdieping van nummer 17 afbreken, en een verdieping bijbouwen op nummer 15, zodat beide delen op dezelfde hoogte komen. Verder worden de vensteropeningen sterk vergroot en voorzien van zesdelige vensters op de begane grond en vierdelige op de verdieping. De opening tussen beide delen wordt uiteraard dichtgemaakt. Het nieuwe rechtse pand blijft evenwel iets groter dan het linkse (Fig. 17).

Het gaat echter niet alleen om een fysische deling, maar ook om een administratieve splitsing. In plaats van het vroegere E 549 kadasternummer voor het hele pand komen nu B 506a en B506b (Fig. 18). Het is op dit ogenblik dat Paardenstraatje 15 en 17 hun uiterlijk van 19^{de} eeuwse arbeiderswoningen verkrijgen.

Na de dood van Petrus Antonius blijven de panden in het familiebezit. Achtereenvolgens komen Carolus Josephus Borgers (1867), Joanna Catharina Philippina (jaar onbekend, universeel erfgename van haar vader), Petrus Alphonsius Borgers (1886) en Caroline Borgers (1952). Ze worden telkens bij erfenis verdeeld, maar blijven toch steeds samen, tot ze in 1979 verkocht worden door Caroline aan het echtpaar De Preter-Peeters. Na de dood van A. Peeters komen beide huizen in bezit van E. De Coninck in 1982.



Afb. 22: Zicht op de keldertrap

Van magazijn tot nu (Paardenstraatje 15-17)

Nadat E. De Coninck beide huisjes verworven had, incorporeerde hij ze bij de andere huisjes in de straat die reeds als opslagruimte voor zijn handelszaak gebruikt werden. Vensters werden dichtgespijkerd, daken lekten en de toestand van de panden ging zienderogen achteruit, tot in 2000 de renovatiewerken begonnen. Bij deze werken werden de panden terug in goede staat gebracht waarna ze verhuurd werden, zoals ze nu nog steeds zijn (Afb. 1 en Fig. 19).

Het ophogen van het dak (Paardenstraatje 11-13, fase 2)

In vergelijking met de vorige fase verandert er aan het uitzicht van huis 11-13 wel wat. De voor- en achtergevels worden, evenals de nok van het dak, verhoogd. Hierdoor wordt een verhoogd symmetrisch dak bekomen. Het blijft echter een woning met enkel een gelijkvloers en een zolder.

Ook het dak van nummer 15 is ondertussen opgehoogd. Dit gebeurt reeds voor de werken aan nummer 11-13. Het deel van de zijgevel met nummer 15 is tussen de eerste, asymmetrische en de tweede, symmetrische daklijn afgewerkt met naar onder ingesneden voegen. Dit wijst erop dat het om een buitengevel gaat.

De oorspronkelijke vloer van deze fase ontbreekt. Enkel de haard met gebogen achterwand van 2.20 m breed is bewaard.

In nummer 11 is helemaal op het einde van de campagne nog een keldertje aangetroffen (Afb. 21 en Fig. 9). Via een trap, waarvan 6 treden (Afb. 22) bewaard zijn, betreedt men de keldervloer die uit rode tegels bestaat. In de hoek naast de trap is een grape in rood aardewerk aangetroffen die als veegpot



Afb. 23: Zicht op het keldergat.

dienstdeed. Deze veegpot (PS11-153) (Fig. 20) kan op het einde van de 17^{de} eeuw gedateerd worden. Aan de achterzijde bevindt zich een keldergat (Afb. 23).

Archiefbronnen die deze eerste vloer kunnen dateren zijn er niet. Ook het materiaal is beperkt. De randscherf van een kom (PS13-120b-1) (Fig. 20) in rood aardwerk met vlakke rand is in het midden van de 16^{de} eeuw te dateren. Loodglazuur bedekt de binnenkant, terwijl sporadische vlekken op de buitenkant zichtbaar zijn. Het randfragment van een steengoedkannetje (PS13-120b-2) (Fig. 20) uit Raeren is nog iets eerder te dateren. De buitenzijde is met zoutglazuur bedekt en op de overgang van rand naar hals en op de overgang van hals naar schouder bevindt zich een radstempel.

Nog in dezelfde fase is de oorspronkelijke vloer uitgebrouwen en vervangen door een nieuwe vloer in rode tegels (Afb. 24 en Fig. 21). Herstellingen in verschillende formaten wijzen erop dat deze vloer lang in gebruik is geweest.

De haard die bij deze fase hoort is slechts 1.60 m breed en heeft eveneens een gebogen achterwand. Het randfragment van een steelgrape (PS13-139-1) (Fig. 20) is omstreeks 1800 te plaatsen. Enkel de binnenkant is van loodglazuur voorzien. Deze scherf is aangetroffen in een kuil die bij de aanleg van de tweede vloer gegraven was. Of het keldertje in nummer 11 in deze fase dan wel in de volgende fase opgegeven wordt, valt moeilijk te zeggen. De rode tegelvloer is slechts voor een klein stuk in nummer 11 bewaard en kan dus over de kelder gelegen hebben. Het materiaal uit de vulling van de kelder is in de tweede helft van de 18^{de} eeuw te dateren.

Een fragment van een deksel (PS11-152-5) (Fig. 20) in rood aardewerk is aan de buitenkant overtrokken met loodglazuur. Een ander dekselfragment (PS11-152-2) (Fig. 20) in Maaslands aardewerk is eveneens enkel aan de buitenkant met loodglazuur bedekt. Ten slotte is er nog een bodemfragment van een kruikje (PS11-152-1) (Fig. 20) in faïence dat Chinese waar imiteert.

Uit de vergelijking van de regenoten, van wat later de "11-13" is, kan opgemaakt worden dat het huis op 3 april 1733 eigendom werd van Jan Meulders en Anna Moreau. Inderdaad, uit twee akten blijkt dat het huis gelegen was naast *De Belle*, geïdentificeerd als het latere "15-17"³¹.

Zeer kort na de koop overleed ook de weduwe Moreau en verkochten de erfgenamen vrijwel onmiddellijk het huis. Reeds op 9 april 1733 kwam het eigendom in handen van Martinus Vreys en zijn echtgenote Joanna Andriessens³².

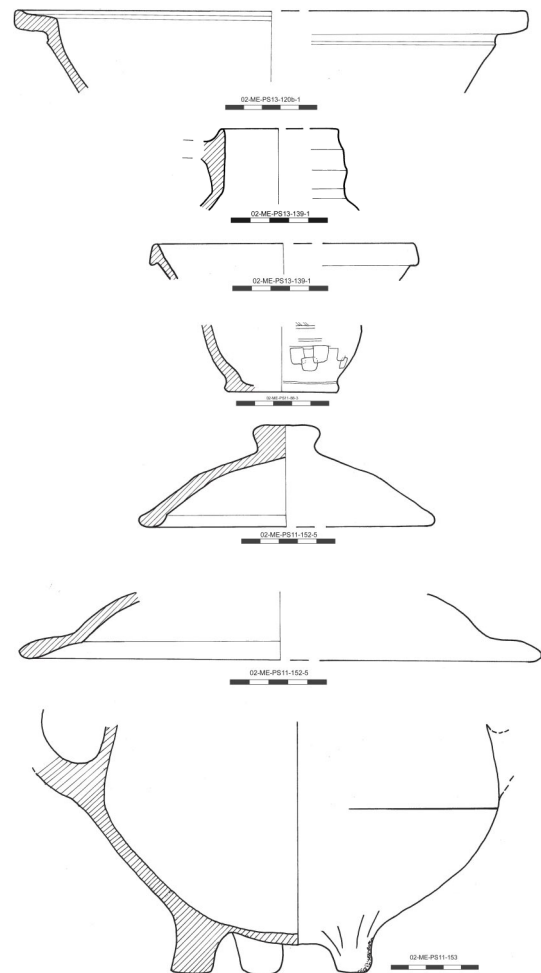


Fig. 20: Scherven PS13-120b-1 en PS13-120b-2 en PS13-139-1 en PS11-152-1, PS11-152-2, PS11-152-5 en PS11-153. (meetlatjes zijn 5 cm)

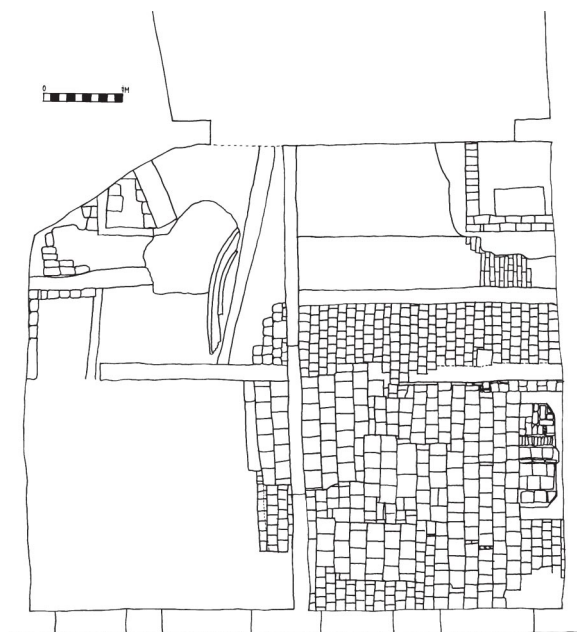


Fig. 21: Opgravingsplattegrond van Fasen 2 en 3 in PS 11-13.



Afb. 24: Zicht op de rode tegelvloer uit Fase 2, PS 13.

In de periode tussen 1733, het jaar waarin het echtpaar Vreys-Andriessens eigenaar is en 1784, met Coenens als eigenaar, is tot nu toe geen akte aangetroffen over de overdracht van het huis door nalatenschap, schenking of verkoop.

Er zijn wel sterke aanwijzingen, opnieuw door een vergelijking te maken met de regenoten, dat het latere huis "11-13" in de periode 1746-1750 eigendom was van de echtgenote Pyperzeel³³, die het verhuurde aan de soldaten van Gasper Verbergh. Verschillende huizen van het Paardenstraatje werden toen aan soldaten verhuurd³⁴.

Van wie precies het echtpaar Coenens-Helssen het huis kocht of nagelaten kreeg, is (voorlopig) niet te achterhalen. De enige verwijzing dat het eigendom was van S(ieu)r *Adrianus Coenens*, dateert van 1784³⁵. Hij was afkomstig van Werchter en werd op 43-jarige leeftijd, op 17 november 1768, gekochte poorter van Mechelen waar hij enkele dagen later, op 21 november, in de kerk van Sint-Jans huwde met Maria Joanna Helssen, eveneens van Werchter afkomstig. *Adrianus Coenens* (Fig. 22) werd provisor van de Armentafel van de Sint-Jansparochie³⁶. Wellicht bewoonden zij hun huis in het Paardenstraatje.

Uit de volkstelling van 1796 blijkt dat het pand te vereenzelvigen is met het (kadaster)nummer 490, dan bewoond door François Casseur, *coupeur de poilles*, zijn echtgenote Catherine Van der Veken; Egide Thees, eveneens *coupeur de poilles* en zijn echtgenote Jeanne Laureys en tenslotte de kantwerker Marianne Van Vaeck, weduwe Keffers. Het nummer 490 omvatte blijkbaar ook een *baraque* bewoond

dit slot is gebracht. Terwijl den outfang beloopt der somme
in de volgende rekening van elsdrijft negen hondert een en vijftigh
dus alhier ontlast guld: acht stuyver: een oord soo blyckt dat in deese
in de aldaar aenveer rekeninge meerder is outfangen als vijft gegeven
de somme van ses hondert acht guld twelf stuyver:
een oord
Dico 608-12-1
aldus gereckent en gesloten den 17 aug: 1772

J.G. Oprewis past. A. Bois

Jacobus Oliviers km.
Gondolich Vonbontf
Adriaen Coenens

Fig. 22: Handtekening van Adriaen Coenens met zijn handmerk onder de rekening van de Armentafel van Sint-Jansparochie (HAM, OA, Archief COO, nr. 8668: rekening van J.Fr. Mariman, superior van de Oratorie van 10 november 1767 tot 17 augustus 1772).

door Catharina Keffers, dochter van voornoemde Van Vaeck en Therese De Pengipper, beiden kantwerksters.

In de kohieren van de grondbelastingen van het jaar V (1796) en VI (1797) van de Franse republiek werd het huis omschreven als een *maisonette* op het kadaster geregistreerd, sectie E, nr. 548³⁷. Het was één van de eigendommen van Maria Joanna Helssens, de weduwe van *Adrianus Coenens*. Zij stelde het huis in het Paardenstraatje openbaar te koop eind 1802. Op dat ogenblik huurde Philippus Musin, een *charon*, het voor 26 gl. per jaar.

Albertus Scheltiens, metser van beroep, kocht het voor 423 frs. 28 ct. In deze akte wordt – spijtig genoeg – de herkomst van het pand niet vermeld. In de verkoopvoorwaarden stond het eigendom zeer summier omschreven als *seker huys gronde ende toebehoorten gestaen ende gelegen in de peerdestraete binnen dese stad*³⁸. Elisabeth Loré, de weduwe van Albertus Scheltiens, overleed op 25 februari 1829. Zeer snel nadien bekrachtigde de Rechtbank van Eerste Aanleg te Mechelen het verzoek van haar erfgenamen om haar nalatenschap te verdelen en openbaar te verkopen. Het huis in het Paardenstraatje was het derde van acht loten en werd in de verkoopvoorwaarden omschreven als *een huys bestaende in vloer, benede kamers, zolder en opene plaets gestaen binnen mechelen in de peerdestraete...* Francis Van de Poel, een *spinder*, huurde het op dat ogenblik voor 22 gl. 28,5 ct. per jaar³⁹.

Eén van de erfgenamen, Adrianus Josephus Loré, visverkoper en schipper, verkreeg dit huis en verkocht het op 29 april 1829 voor 265 frs. aan meester slotenmaker Joannes Franciscus Overlaer (ook: Oberbauer) en Theresia Lambrechts⁴⁰.

Ook zij verhuurden het huis, dat na hun overlijden in handen kwam van hun zoon François Antoine en diens echtgenote Anne Catherine Gooris.

In zijn testament verleden op 9 juni 1870 verdeelde François Antoine Oberbauer zijn eigendommen o.a. aan Christina De Tré gehuwd met Jacobus Bosmans, die in volle eigendom zijn huis in de Huidenvetterstraat toegewezen kregen⁴¹.

Op 18 oktober 1872 werd na verzoek van de familieleden Oberbauer en De Tré, ieder voor de helft, hun nalatenschap openbaar verkocht, achttien kopen in totaal, waarvan het huis in het Paardenstraatje de zesde koop was. Het werd nu preciezer omschreven als *...een huis bestaende in vloer, kamer, spin, zolder, opene plaats, gemak, bornput, gestaen in het peerdenstraatje nummer 11, bekend op 't kadaster wijk B nummer 505...* Pierre Tuznay, *ouvrier typographe* en zijn echtgenote Marie Goovaerts, *wasscheresse*, huurden toen het huis voor 6 *francs* per maand.

De openbare verkoop ging door in de zaal van de notarissen in de Schoolstraat te Mechelen; Jacobus Bosmans en zijn echtgenote Isabella Christina De Tré kochten het pand in voor 1.430 *francs*⁴².

Hun erfgenamen lieten op 25 april 1895 het huis na aan E.H. Jozef Van Ballaer, kanunnik en bestuurder van het Sint-Romboutscollege te Mechelen⁴³.

Samenvattend kunnen we zeggen dat dit een relatief lange periode is. Het ophogen van het dak kan aan de hand van het schaarse archeologische en archivalische materiaal omstreeks 1700 geplaatst worden. Met deze werken ging de aanleg van een nieuwe vloer en haard gepaard. Ook het keldertje in nummer 11 kan hier geplaatst worden. Een tweede vloer en haard zijn geplaatst omstreeks 1800.

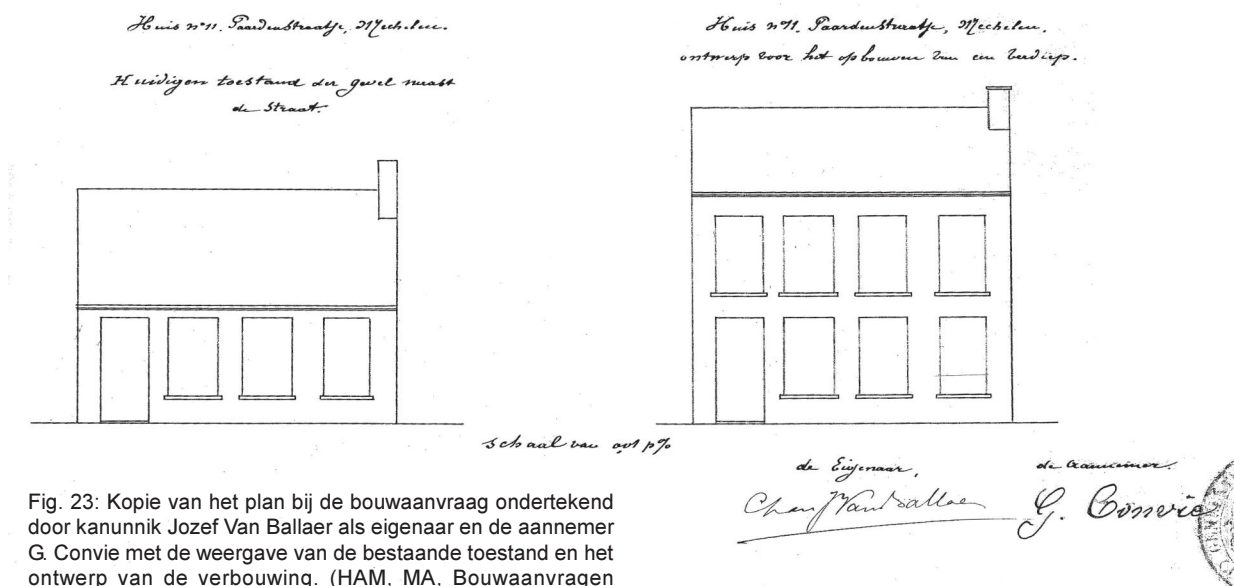


Fig. 23: Kopie van het plan bij de bouwaanvraag ondertekend door kanunnik Jozef Van Ballaer als eigenaar en de aannemer G. Convie met de weergave van de bestaande toestand en het ontwerp van de verbouwing. (HAM, MA, Bouwaanvragen (plannen), doos nr. 4433, onder nr. 9.490, d.d. 29 april 1895).

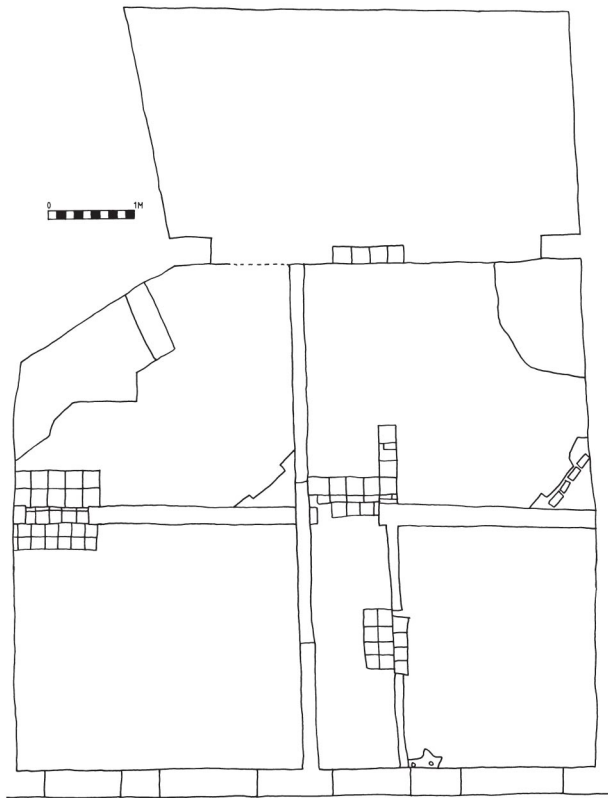
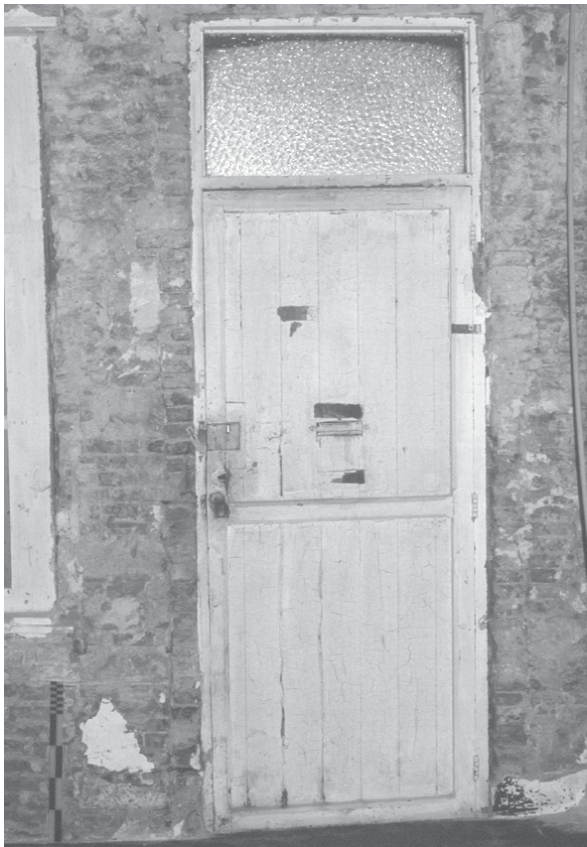


Fig. 24: Opgravingsplattegrond van Fase 4 in PS 11-13.



Afb. 25: Zicht op de nieuwe deur uit Fase 3, PS 11.

Afgaande op het schervenmateriaal werd hierbij ook het keldertje opgegeven. Deze verbouwingen kunnen misschien gekoppeld worden met de aankoop uit eind 1802 aan metser Albertus Scheltiens.

Vanaf de tweede helft van deze periode zijn de archivalische bronnen talrijker en informatiever. Het is mogelijk een goed beeld van het verdere verloop te krijgen.

Een extra verdieping (Paardenstraatje 11-13, fase 3)

Op het einde van de 19^{de} eeuw vinden ingrijpende wijzigingen plaats. Zowel het dak als de achtergevel worden volledig afgebroken. De voorgevel wordt in een eerder willekeurig metselverband met één verdieping verhoogd. Bij deze ophoging wordt er voor gezorgd dat zowel in de voor- als in de zijgevel van nummer 11 een richel aanwezig is, waarop de draagbalken van het plafond steunen. Ook de achtergevel wordt opnieuw opgebouwd.

Het huis is opgedeeld in twee kamers die gescheiden zijn door middel van een één-steens muurtje dat op de vloer staat. De vloer en de haard die met deze fase gepaard gaan zijn dezelfde als in de vorige fase.

In de voorgevel kwam een nieuwe deur (Afb. 25), weliswaar op dezelfde plaats als de vorige. Op het gelijkvloers worden drie nieuwe vensteropeningen gemaakt. Op de eerste verdieping twee. Daarnaast zijn hier ook twee blindvenster aanwezig.

Tegen de achtergevel van nummer 13 wordt een pad in bakstenen gelegd. De in bakstenen gebouwde beerput is niet onderzocht omdat hij tot vrij recent in gebruik bleef (Fig. 21). Het materiaal dat uit een afvalkuil in de tuin van nummer 11 is aangetroffen moet nog onderzocht worden. Bij het archeologisch materiaal uit deze fase zijn geen stukken die voor datering in aanmerken komen.

Kanunnik Van Ballaer⁴⁴ diende vrijwel onmiddellijk nadat hij het huis verkreeg een bouwaanvraag in bij het stadsbestuur om het met een verdieping hoger op te trekken. Het college van burgemeester en schepenen keurde op 29 april 1895 het plan goed, dat zowel de bestaande toestand weergaf als de voorziene verbouwing (Fig. 23)⁴⁵. Aan de hand van deze gegevens kan dus het begin van deze, zoals omschreven in het (muur)archeologisch onderzoek uit 2002, precies worden gedateerd.

In het kader van de uitbouw van het Sint-Romboutscollege was kanunnik Van Ballaer o.a. zeer geïnteresseerd in de huizen in de *Spuigang* of *Lobbegang*, die uitgaaf in het Paardenstraatje. Praktisch tegelijk met het verkrijgen van het pand nr. 11, kwam Van Ballaer tot een ruilovereenkomst met *ketelmaker*

Augustin Wagemans, *welken een gebrekkig huisje bewoont... vervallen, zonder licht of lucht en slechts een twintigtal meters vierkant groot, in eenen erg en zultigen [Spui]gang...*⁴⁶ Bij deze ruil werd het huis omschreven als *... een werkmanshuis... bekend ten kadaster wijk B nr. 505, groot vijf en vijftig centiaren...*⁴⁷ Na de verbouwingen bewoonde Augustin Wagemans, *stoker in de statie* met zijn gezin het huis.

Een uitbreiding naar achter (Paardenstraatje 11-13, fase 4)

Kort na de voltooiing van de vorige werken wordt alweer begonnen met verbouwen. Deze verbouwingen gaan gepaard met het opsplitsen van het oorspronkelijke gebouw in twee afzonderlijke woningen. Eén van de ramen in nummer 13 wordt verbouwd tot een deur. Ook het dak, de achtermuur, de haard en de schoorsteen worden afgebroken. De achtergevel wordt ongeveer twee meter naar achteren weer opgebouwd en een scheidingsmuur zorgt voor de opdeling van de huizen. Zowel op het gelijkvloers als op de eerste verdieping wordt een nieuw plafond gelegd. Het plafond van de gelijkvloers wordt ongeveer 40 cm verhoogd en de richel waar de balken oorspronkelijk rustten dicht gemetst. De vloer in beide huizen bestond uit betontegels. In beide huizen werd in de zuidoostelijke hoek van de achterkamer een dieper liggend vlak afgeboord met bakstenen. Hier heeft de kachel gestaan.

Door het plaatsen van een tussenmuurtje bekomt men in nummer 11 een voor- en een achterkamer. In nummer 13 wordt een gang een voor- en een achterkamer gecreëerd. Vanuit de achterkamer van nummer 13 vertrekt een trap naar de verdieping. In nummer 11 wordt de bestaande trapopening gerecupereerd (Fig. 24).

Ten slotte wordt de voorgevel afgewerkt met een laag cement die versierd is met een imitatie van ingesneden stenen. Het materiaal dat onder de betontegelvloer vandaan komt is hoofdzakelijk in de loop van de 19^{de} of zelfs het begin van de 20^{ste} eeuw te dateren. Het randfragment van een kommetje in faïence fine (PS11-88-1) (Fig. 25) is omstreeks 1900 gemaakt. Het is versierd met opgedrukte banden van geometrische motieven. Een randfragment van een diep bord in faïence (PS11-88-2) (Fig. 25) kan omstreeks 1800 geplaatst worden. De versiering bestaat uit machinaal gekleefde plantenmotieven op de rand. Het halsfragment van een kruikje in faïence (PS11-88-3) (Fig. 25) kan zelfs in de tweede helft van de 18^{de} eeuw geplaatst worden. Hier is Chinese waar geïmiteerd. Ten slotte kan een speelgoed-schoteltje (PS11-88-4) (Fig. 25) omstreeks 1900 gedateerd worden.

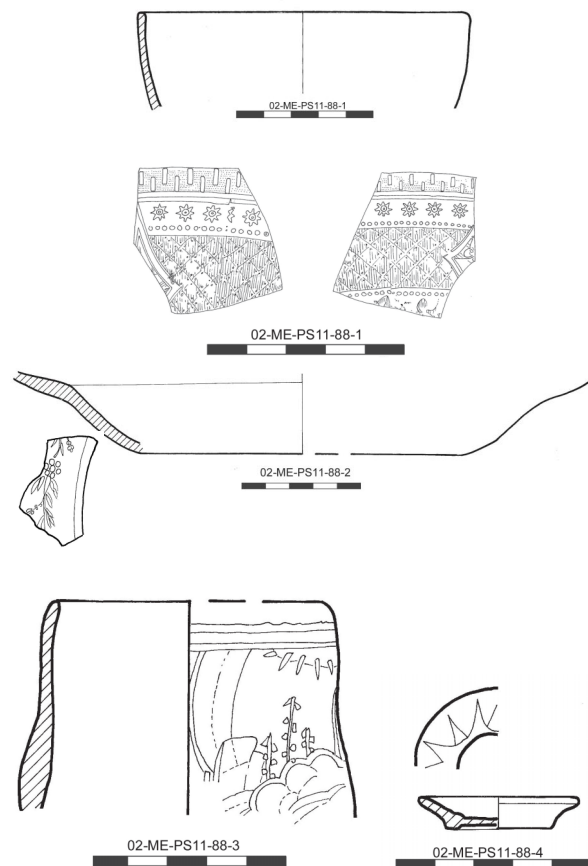


Fig. 25: Scherven PS11-88-1, PS11-88-2, PS11-88-3 en PS11-88-4. (meetlatjes zijn 5 cm)

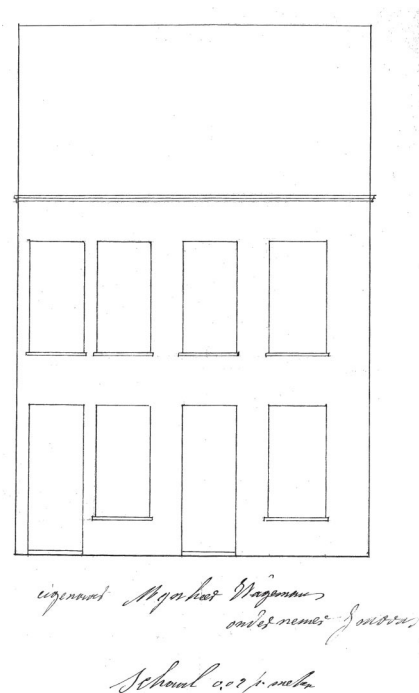


Fig. 26: Kopie van het bouwplan voor de verbouwing van het huis tot twee woningen, de latere nrs. 11 en 13. (HAM, MA, Bouwaanvragen (plannen), doos nr. 4514, onder nr. 10.366, d.d. 16 juni 1898).

In 1898 diende Augustin Wagemans⁴⁸ bij het college van burgemeester en schepenen een aanvraag in om het pand te verbouwen tot twee woningen, wat werd toegestaan in de zitting van het college van 16 juni dat jaar (Fig. 26)⁴⁹.

Het resultaat was dat het huis werd opgesplitst in de nummers 11 en 13, respectievelijk met het kadasternummer 505 b en 505 a.

Op basis van het (muur)archeologisch onderzoek werd opgemaakt dat Fase 4, namelijk de uitbreiding naar achter, samen met de opdeling van het huis, zich moest situeren tussen 1842 en 1922 en waarschijnlijk in het eerste kwart van de 20^{de} eeuw. Ook hier kon de bouwvergunning het (muur)archeologisch onderzoek aanvullen en verfijnen en is het duidelijk dat het begin van de Fase 4 zich situeert midden 1898.

Omstreeks 1900 bewoonden Jan Baptist Berus, *vlashkekelaar*, (stiefzoon van Augustin Wagemans), met zijn echtgenote Maria Fransisca Cruyplants en hun zes kinderen het nummer 11; Wagemans zelf bewoonde met zijn gezin het nummer 13⁵⁰.

Twee jaar later, op 17 mei 1905, ging Augustin Wagemans over tot de openbare verkoop van de beide huizen, samen met zijn zonen en de beide stiefkinderen.

De eerste koop was.. *een werkmanshuis aan 't Peerdenstraatje nummer 13, bestaande uit woonplaats, keuken, op 't verdiep voor en achterkamer waar boven zolder, verders opene plaats, gekend ten kadaster wijk B nummer 505 a, groot eenendertig vierkante meters, palende koop twee, den heer Moretus en den heer Borgers*. De tweede koop werd omschreven als *een werkmanshuis naast vorig huis, Peerdenstraatje nummer 11, bestaande uit voorplaats, keuken, spin, op 't verdiep voor en achterkamer waarboven zolder, verders opene plaats en gemeene pomp en gemak, gekend ten kadaster wijk B nummer 505 b, groot vierentwintig vierkante meter, palend den heer Carpentiers, den heer Moretus en koop 1*. Het huis nr. 11 kochten Jan Baptist Albort en Adriana Laureyssens, herbergiers, voor 1.790 frs.; het nr. 13 kocht Alfons Van Goethem, werkmans in het arsenaal, voor 2.330 frs⁵¹.

Vanaf hier gaan beide huizen een afzonderlijk leven leiden. Uit de bevolkingsregisters van 1900 blijkt dat Jan Baptist Berus met zijn echtgenote en hun zes kinderen het nummer 11 bewoonde. Zij verhuisden begin 1906. Nadien huurden achtereenvolgens: Felix Lemmens, schilder in het arsenaal; na de Eerste Wereldoorlog Elisabeth Van Damme en haar echtgenoot Hendrik Cassiman en tenslotte sedert begin 1919, Leonard Schevenals met zijn gezin. In uitvoering van het vonnis van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Mechelen van 23 maart 1922 werd de nalatenschap, vijf eigendommen, van Jan Baptist

Albort en Adriana Laureyssens openbaar verkocht. Koop 1 was het Paardenstraatje 11 omschreven als: *...bevattende benedenwaarts voor en achterplaats, koer, gemak, trekpomp, bergplaats, trap en spin; ter stagie twee slaapkamers en zolder, gekadastreerd wijk B nr 505 b groot 24 vierkante meters palende de straat, de kinderen Henri Carpentiers, Mr. Moretus de Theus en M. Alfons van Goethem*. Er werd op duidelijk bepaald: *...de beerput is gemeen voor de huizen nrs. 11 en 13 en staat op de erven van het huis nr. 13; dezelve pomp en put zullen op gemeene kosten onderhouden worden. Den beerput is gemeen voor beide huizen en wordt geruimd langs het huis nr.13; dezen put is insgelijks gemeen en zal op gemeen kosten onderhouden worden...*

Frans Albort, hoveniergast en kleinzoon van Jan Baptist werd er eigenaar van en kwam er wonen in de loop van 1923⁵².

Frans Albort liet in zijn testament van 15 mei 1936⁵³ het pand na aan Maria Verdickt die, samen met haar echtgenoot Jozef Weemaes, dan politieagent bij de stad Mechelen⁵⁴, het verkochten op 28 mei 1972 aan de familie De Coninck⁵⁵.

Na de openbare verkoop in mei 1905 verhuisde Augustin Wagemans met zijn gezin naar het adres Driesstraat, 27¹⁴ te Mechelen, waar zij werden ingeschreven op 25 oktober dat jaar.

Alfons Van Goethem, ketelmaker en gehuwd met Joanna Catharina De Ron, de kopers van nummer 13, kwamen er wonen.

Op 10 maart 1930 kocht Pieter Caljon het huis van de weduwe Van Goethem en haar dochter. In deze akte staat vermeld dat *... de beerput van voorschreven huis is geplaatst op eigen erf en is gemeen met den naastliggenden eigendom n° 11, doch voor wat betreft de regenput deze is ook op eigen erf geplaatst, maar wordt alleenlijk door den huurder gebruikt en is dus niet gemeen met den naastliggenden eigendom...*⁵⁶

Pieter Caljon, *schilder en kerkbediende*, kocht de woning vóór zijn huwelijk toen hij bij zijn ouders op het adres Paardenstraatje 17 woonde. Op 28 oktober 1930 werd hij ingeschreven op het nr.13, maar hij verhuisde en verhuurde de woning eerst aan August Ranquin, nadien aan Guilielmus Nys⁵⁷.

Op 18 november 1947 verkochten Pieter Caljon en zijn echtgenote Maria Coosemans het huis aan Arthur Doomst, gepensioneerd militair, en zijn echtgenote Constantia Philomena Dierckx, die er werden ingeschreven op 9 december dat jaar⁵⁸.

In 1980, op 7 juni, verkochten de weduwe Doomst en haar kinderen het huis aan de familie De Coninck⁵⁹.

Magazijn en renovatie (Paardenstraatje 11-13, fase 5)

Nadat beide huizen aan het patrimonium van Sanitair De Coninck zijn toegevoegd als magazijn, worden alle binnenmuren verwijderd. Er worden openingen gemaakt tussen de huizen om ze onderling te verbinden. De betontegelvloer wordt rood overschilderd, kapotte plaatsen worden met beton hersteld en de binnenkoer afgedekt en gebetonneerd. Ongeveer 20 jaar staan beide huizen zo te verkommeren tot er tot renovatiewerken wordt besloten. In 2002 vinden in overleg met de eigenaar opgravingen plaats en in 2003 worden beide huizen gerenoveerd. Het oorspronkelijk karakter, als één huis, wordt hersteld en begin 2004 kan het geheel verhuurd worden.

Besluit

In dit artikel werd een beeld geschetst van de evolutie van vier kleine panden in de Mechelse binnenstad, Paardenstraatje 11, 13, 15 en 17. Dit gebeurde op basis van archeologie, archiefonderzoek en muursporenonderzoek.

In het begin van de 14^{de} eeuw lag op deze plaats een leeg perceel, waarvan de eigenaar onbekend is. In de eerste helft van diezelfde eeuw werd een eerste huis opgetrokken. Het ging om een rechthoekig diephuis, met twee wanden uit baksteen en twee uit vakwerk of zelfs hout. De vloer was aangelegd in aangetrapte leem met strohaksel, en de haard was een eenvoudige rechthoekige haard met een stookvloer in tegels. De woning kende een onderverdeling in twee ruimtes door middel van een dwarse scheidingsmuur, eveneens in baksteen. Het pand telde twee bouwlagen en had een zadeldak, gedekt met daktegels. Niet veel later werd een nieuwe vloer in zwarte en gele geglazuurde tegels aangelegd, met een gemetste bak in een hoek van de ruimte om bederfelijke waren fris te houden. De haard werd eveneens aangepast en kreeg gekapte bakstenen wangen en een gebogen achterwand.

In een derde fase, tussen 1420 en 1450, vond een overgang plaats van vakwerk naar baksteen. Tegelijk werd de voorkamer vergroot, en kreeg het pand een nieuwe gevel. In het interieur legde men een nieuwe vloer in rode ongeglaazuurde tegels aan, en kwam er een haard met gesculpteerde zandstenen haardwangen. Deze werd ingewerkt in een valse voorzetwand, die op enige afstand van de oorspronkelijke zijmuur stond. Onder de voorkamer bevond zich de kelder van het huis, waardoor de achterkamer enkele treetjes lager kwam te liggen dan de voorkamer. Licht en lucht bereikten het interieur via kruisvensters.

Waarschijnlijk tussen 1510 en 1530 werd dan het geheel stevig uitgebreid met de huidige panden 11, 13 en 15. Dit nieuwe blok telde maar één bouwlaag met zadeldak. Huidige nummers 11 en 13 waren een geheel en werden verhuurd, terwijl nummer 15 als uitbreiding van het diephuis 17 dienst deed. In het gehele gebouw werd een vloer in rode en zwarte ongeglaazuurde tegels aangelegd. Vanaf deze fase zijn eveneens de opeenvolgende eigenaars gekend en kan de informatie uit archeologie en muursporen gekoppeld worden aan gegevens uit het archief.

Priester Jan Walschaert splitste de beide panden en voerde een eerste perceelscheiding door, waarna beide huizen een tijdlang andere eigenaars kenden. Op het einde van de 16^{de} eeuw kwamen ze, samen met een aantal andere panden in de straat en in de parallelle Bergstraat in handen van Jacob Froidmont die de tuin afscheidde en zo een tweede perceelwijziging doorvoerde. De beide panden gingen gedurende ongeveer een eeuw telkens samen over in andere handen totdat de erven Sillevoorts ze afzonderlijk verkochten, en hun wegen definitief scheidden. Nummer 15 en 17 bleven nog een tijdlang als een geheel bestaan, hoewel kort voor of na 1700 aan het interieur aanpassingen werden uitgevoerd. Het vloerniveau van de achterkamer werd opgehoogd en op dezelfde hoogte gebracht als dat van de voorkamer. Een nieuwe haard, waar al vrij snel een stoof in kwam te staan werd gebouwd en ingewerkt in een nieuwe valse wand.

In 1838 liet Petrus Antonius Borgers de nummers 15 en 17 ingrijpend verbouwen. 15 werd opgehoogd met een verdieping, 17 verlaagd met een verdieping, zodat beide op dezelfde hoogte kwamen. Het ene pand werd gescheiden in twee woningen, met nieuwe deur- en vensteropeningen in de gevel en de andere muren, en de huidige percelering kwam tot stand. Het karakter van arbeiderswoninkjes is eveneens toe te schrijven aan deze verbouwing.

Nadat deze beide panden lange tijd in handen waren van de familie Borgers, en vervolgens even van de familie De Preter, werden ze verkocht aan E. De Coninck die ze gedurende een twintigtal jaar gebruikte als opslagruimte. In het jaar 2000 werd tenslotte begonnen met de renovatie en herbestemming tot woonhuizen.

Nadat nummer 11 en 13 van beide vorige huizen wordt afgescheiden gaat het zijn eigen weg. Omstreeks 1700 wordt het oorspronkelijke asymmetrische dak door een symmetrisch dak vervangen. De vloer die bij deze verbouwing hoorde is niet bewaard. Wel bewaard zijn de haard en een keldertje. Nog in dezelfde lange periode vindt een kleinere verbouwing plaats waarbij een nieuwe vloer gelegd wordt in rode tegels. De haard wordt aanzienlijk verkleind en het

keldertje raakt buiten gebruik. In 1895 doet kanunnik Van Ballaer een bouwaanvraag en worden beide huizen van een extra verdieping voorzien. De vloer en de haard uit de vorige fase blijven nog in gebruik.

Augustin Waegemans vraagt in 1898 een nieuwe bouwaanvraag aan. Ditmaal worden beide huizen, die tot dan toe steeds één complex vormden, opgesplitst. Deze werken gingen ook gepaard met het met twee meter naar achter schuiven van de achtergevel. Het huidige uitzicht dat beide huizen nu hebben gaat terug tot deze verbouwing.

Eerst wordt nummer 11 in 1972 en later nummer 13 in 1980 opgekocht door E. De Coninck. Hij voegt de gebouwen toe aan het magazijn van zijn sanitairwinkel. Na 20 jaar te verkommeren beginnen in 2003 renovatiewerken en binnenkort zullen nummers 11 en 13, terug als één geheel, verhuurd kunnen worden.

Dit onderzoek heeft aangetoond dat een geïntegreerde aanpak met benutting van alle mogelijke bronnen, archeologie, muursporen, archief, iconografie, enz. alleen maar voordelen kan hebben voor alle disciplines. Archeologen kunnen niet zonder archief, en bouwhistorici niet zonder archeologie. Enkel uit deze kruisbestuiving kan een degelijk resultaat met redelijk volledige informatie bekomen worden. Dit artikel pretendeert niet volledig te zijn, maar slechts een presentatie van een onderzoek dat de voorbije vier jaar gevoerd werd. Hopelijk zal dit vrijwilligersproject in de toekomst blijven verder gaan en zo mogelijk nog meer resultaat behalen.

¹ Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie v.z.w., Paardenstraatje 15, 2800 Mechelen.

² Brusselsepoortstraat 4, 2800 Mechelen.

³ R. Ribbens (2003) Paardenstraatje 15-17 (Mechelen), Huis "de Belle": archeologisch-historisch onderzoek, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven.

⁴ Met dank aan Paul Behets, Willem Miseur, Frank Kinnaer, Ivo De Preter en Jan Peeters.

⁵ Historisch Archief Mechelen (HAM), Fonds Berlaymont, kaft 118/2, Paardenstraatje

⁶ C. Temminck Groll (1963) Middeleeuwse stenen huizen te Utrecht en hun relatie met die van andere Noordwesteuropese steden, 's-Gravenhage, 146.

⁷ C. Temminck Groll, op. cit., 98.

⁸ C. Temminck Groll, op. cit., 97.

⁹ Bij het archeologisch onderzoek in nummer 13 werd een rechthoekige bakstenen structuur in de tuin aangetroffen. Een interpretatie blijft vooralsnog onduidelijk.

¹⁰ Het betreft hier Fase 1 uit W. De Maeyer, M. Smeets, W. Tiri, R. Ribbens, *Van laag tot hoog. (Muur)archeologisch onderzoek in het Paardenstraatje 11-13 in Mechelen (interim rapport)*, in: *Opgetekend verleden 1*, jaarboek van de Mechelse

vereniging voor stadsarcheologie v.z.w., Mechelen, 2002, pp. 7-27.

¹¹ HAM, Modern Archief (MA), 4433, onder nr. 9.490 en HAM, MA, 4349, nr. 5.

¹² HAM, Oud Archief (OA), Fonds G (schepengriffie) reg. 129, folio 68 vo.

¹³ HAM, OA, Fonds G (schepengriffie) reg. 133, folio 32 vo.

¹⁴ Dit gebeurde met de vrijwilligers van het stadsarchief Mechelen op basis van tientallen archiefstukken die tijdens de opzoekingen verzameld waren.

¹⁵ HAM, OA, Fonds G (schepengriffie) reg. 166, folio 204 ro.

¹⁶ HAM, OA, Fonds K, serie I, 1.

¹⁷ HAM, OA, Fonds G, serie I (actes de l'amman) reg. 7, sine folio (dd. 27 januari 1581).

¹⁸ HAM, OA, Fonds G (schepengriffie) reg. 212, folio 143 ro.

¹⁹ HAM, OA, Fonds G (schepengriffie) reg. 218, folio 37.

²⁰ HAM, OA, Fonds G (schepengriffie) reg. 219, folio 116 ro.

²¹ HAM, OA, Fonds G (schepengriffie) reg. 230, folio 229 vo.

²² HAM, OA, Fonds G (schepengriffie) reg. 255, folio 28 vo.

²³ HAM, OA, Fonds I, serie I (weeskamer) reg. 92, folio 122 e.v.

²⁴ HAM, OA, Fonds G (schepengriffie) reg. 311, folio 18 vo.

²⁵ HAM, OA, Notariële protocollen (NP), notaris J.A. Festrats, reg. nr. 663, akte nr. 50, akte d.d. 30 maart 1733.

HAM, OA, Schepenregister (SR), nr. 354, f° 50v°, akte d.d. 3.4.1733.

²⁶ P. C. Ritsema van Eck (1995) *Glass in the Rijksmuseum. Volume II*, Amsterdam, 15.

²⁷ HAM, OA, Fonds K (impôts maisons) serie XIII, deel 50-53.

²⁸ HAM, OA, Fonds G (schepengriffie) reg. 404, folio 72.

²⁹ RijksArchief Beveren-Waas (RABW), hypotheekkantoor Mechelen, reeks 72, deel 56, vak 27 en vak 31.

³⁰ idem

³¹ HAM, OA, Notariële protocollen (NP), notaris J.A. Festrats, reg. nr. 663, akte nr. 50, akte d.d. 30 maart 1733.

HAM, OA, SR, nr. 354, f° 50v°, akte d.d. 3.4.1733.

³² HAM, OA, SR nr. 354, f° 54r°, akte d.d. 9.4.1733. Hun erfgenamen waren Elisabeth Joffroy, begin; Anna Maria Joffroy; Joanna Joffroy en Joannes Baptist Joffroy.

Zie over de familie Joffroy en deze Joannes Baptist:

H. INSTALLÉ: *Patriciërs en ambachtslui in het stadsbestuur te Mechelen onder Maria Theresia*, Mechelen, 1982, p. 87-92.

³³ Ongetwijfeld betreft dit Carolus Pijperzeel, *huissier* in de Grote Raad en gehuwd met Anthonia Van Hulten. Zie :

HAM, OA, SR, nr. 361, f° 74, akte d.d. 18.6.1740 en f° 128, akte d.d. 13.10.1740.

³⁴ HAM, OA, cohieren van het huisgeld van de jaren 1746, 1747, 1748, 1749, 1750.

HAM, MA, nr. 2981, register van het schouwgeld ca. 1747-150, onder nr. 744 en 745.

³⁵ HAM, Notariële protocollen (NP), notaris Fr. Walravens, reg. nr. 2.048, akte d.d. 23.12.1784 en,

HAM, OA, SR, reg. nr. 405, f° 72r°, akte d.d. 31.12.1784. Met dank aan Raf Ribbens voor deze mededeling.

³⁶ *Adrianus Coenens*, °Werchter 28 juni 1724, zoon van Jacobus en Magdalena Luytens.

Zijn echtgenote Marie Helssen, °Werchter 2 juli 1724, was dochter van Jean Baptist en Elisabeth De Weyngaert. *Presbyter*

E.H. Gerard Schoofs was getuige bij hun huwelijk. Coenens diende op 11 november 1771 als voogd over de vier minderjarige kinderen van Bernardus F.C. De la Montagne, weduwnaar van G.J. Siré, een rekest in bij de weeskamer om bepaalde goederen te mogen verkopen. Hij overleed op 4 december 1787 en werd begraven op 6 december op het Sint-Janskerkhof. Het register vermeldt:

Quarta decemberis 1787 obiit mane tertia, sepultus sexta Adrianus Coenens maritus Maria Anna Helssens provisor mense pauperum. Middelbaer uitvaert

Marie Helssen overleed op 20 augustus 1806, thuis in haar woning aan de Veemarkt op de hoek met het toenmalige Ploegstraatje.

Heemkring HAGOK, parochieregister dopen van Werchter, s.f°, 1724.

HAM, OA, Mechelen, parochieregisters Sint-Jan.

HAM, MA, Mechelen, registers burgerlijke stand.

M. KOCKEN, *De gekochte poorters van Mechelen (1400-1795)*, Handzame, 1975, p. 395, nr. 5630.

HAM, OA, Weeskamer (WK), reg. nr. 178, f° 93, akte d.d. 11 november 1771.

HAM, OA, Archief COO, nr. 8668: rekening van J.Fr. Mariman, *superior van de Oratorie* van 10 november 1767 tot 17 augustus 1772: de provisoren waren Hendrick Rombouts en *Adriaen Coenens*.

HAM, OA, Archief COO, nr. 8669, rekening van J.B. De Smedt, onderpastoor van Sint-Jan, als rentmeester van de Huisarmen van Sint-Jan, sedert 17 augustus 1772 en gesloten op 10 maart 1785 met als provisoren: *Adrianus Conens* en Antonius De Winter

HAM, OA, Archief COO, nr. 8672: rekeningen van de rentmeester van de Huisarmen van Sint-Jan, sedert 10 maart 1785 en voorgelegd door Anna Maria Van Melckebeke weduwe van notaris Jacobus Franciscus Des Hayes als rentmeester van de Huisarmen van Sint-Jan aan E.H. Johannes Gerardus Opwis, pastoor van Sint-Jan en *Adrianus Coenens* als provisor. HAM, MA, reg. nr. 2404 (s.f°), cohier van de grondbelastingen jaar V en VI, onder nr. nr. 1441: *Coenen veuve, ouvrière, Marché aux Bêtes*, sectie E, 631 : *maisonette Rue des Cheveaux E n. 548* (geschat op 20 frs.); zij was eigenares van het huis nr. 631 aan de Veemarkt, (geschat op 40,-frs.).

L. VERSCHOREN en N. DEPUTTER, *Historisch onderzoek*, in: *Het St.-Romboutscollege te Mechelen. Archeologisch en historisch onderzoek van een verdwenen bewoning aan de Veemarkt*, uitgave van de Mechelse Vereniging voor Archeologie, Mechelen, 1989, p. 30, 31. Huis D: hoekhuis Veemarkt/Ploegstraatje, *Marie Helse wed. Van Coen*, 78 jaar, kantwerkster en het gezin Antoine Van den Heuvel, schoenmaker x Marie Anne Boomkens. Huis E en F (een deel van dit nieuwe huis werd door de eigenaar zelf bewoond; een ander deel werd door hem verhuurd zodat het in feite een tweewoonst betrof), telling 1804; Jean Larivière, 46 jaar x Anne Van den Berg, 46 j en *Marie Helse, wed. Van Coen*, 79 jaar, kantwerkster.

³⁷ HAM, MA, reg. nr. 2404, s.f°, nr.1441.

³⁸ HAM, NP, notaris J.F. Colibrant, reg. nr. 470, akte nr. 79, d.d. 29 pluviöse XI (18.2.1803). Verkoopvoorwaarden d.d. 3 nivose XI (24.12.1802).

³⁹ Rijksarchief Antwerpen (RAA), NP, notaris M.J. Vinck, reg. nr. 9.369, akte nr. 142, d.d. 29.4.1829.

⁴⁰ RAA, NP, notaris M.J. Vinck, reg. nr. 9.369, akten d.d. 29.4.1829 en 17.6.1829.

⁴¹ RAA, NP, notaris P.F. Van Meerbeeck, reg. nr. 10.539, akte d.d. 9.6.1870.

⁴² RAA, NP, notaris P.F. Van Meerbeeck, reg. nr. 10.541, akte d.d. 18.10.1872.

HAM, MA, Bevolkingsregister, nr. 6, f° 126.

⁴³ Vermeld in: Notaris H.A. Van Bellinghen, akte nr. 575, d.d. 26.4.1895; akte nr. 603, d.d. 28.5.1895; akte 604, d.d. 29.5.1895 (in bewaring bij notaris R-M. Verbeek, O.L.Vrouwstraat, 109 te Mechelen).

⁴⁴ Van Ballaer Pieter Jozef Maria, °Turnhout 7 juni 1851, + Mechelen 28 mei 1924. Hij werd priester gewijd op 19 september 1874 en op 28 april 1876 leraar aan het Mechelse Sint-Romboutscollege. Op dertigjarige leeftijd werd hij benoemd tot directeur van deze school, die hij pas verliet op 1 januari 1897. Hij werd pastoor van Onze-Lieve-Vrouw-van-de-Zavel te Brussel en verheven tot de waardigheid van huisprelaat van Z.H. de Paus. In 1911 werd hij titularis kanunnik van het metropolitane kapittel van Sint-Rombouts te Mechelen. Onder zijn bestuursperiode kende het Romboutscollege een aanzienlijke uitbreiding: de periode 1895-1896 waren de jaren van zijn grote verwezenlijkingen op dat vlak. Zie de zeer gedetailleerde bijdragen van:

Ed GOUVERNEUR, *Uitbreiding en groei van het Sint-Romboutscollege. De eerste twintig jaren*, in: Jaarboek Koninklijke Oud-Leerlingenbond Sint-Romboutscollege Mechelen, Mechelen, 1956, p. 13 e.v.

Ed. GOUVERNEUR, *Monseigneur Van Ballaer, vierde directeur van het Sint-Romboutscollege*, in: Jaarboek Koninklijke Oud-Leerlingenbond Sint-Rombouts-college Mechelen, Mechelen, 1962, p. 5-25.

⁴⁵ HAM, MA, *Register der verslagen der bouwaanvragen*, nr. 4325, onder nr. 12.302, d.d. 29.4.1895.

HAM, MA, Bouwaanvragen (plannen), doos nr. 4433, onder nr. 9.490, d.d. 29.4.1895.

⁴⁶ HAM, MA, *Registers der verslagen der bouwaanvragen*, reg. nr. 4325, onder nr. 12.302, d.d. 23.4.1895.

⁴⁷ Notaris H.A. Van Bellinghen, akte nr. 575, o.c.

⁴⁸ Wagemans Augustin, *domestique*, °Herenthout 12 dec. 1847, zoon van Louis Wagemans, *journalier* en Anne Marie Meerbergen; hij woonde Veemarkt 50 bij zijn huwelijk op 1 september 1875 met Isabella Op de Beeck (dochter van Pierre en Jeanne De Bie), *cultivatrice*, °Mechelen 20 mei 1845, weduwe van Jean Baptiste Berus, *ouvrier de fabrique*, °Wiekevorst 4 feb. 1836, wonende Veemarkt 56, zoon van Jeanne Elisabeth Berus, wonende te Mechelen in de Heembeemd, 3. Zij had uit haar eerste huwelijk twee kinderen: Jan Baptist en Elisa, die woonde Paardenstraatje nr. 11.

Augustin Wagemans xx in 1903 met Coleta van der Kuylen, zelf weduwe, °Lier 12.2.1842.

⁴⁹ HAM, MA, *Registers der bouwaanvragen*, reg. nr. 4339, onder nr. 10.366, d.d. 16.6.1898.

HAM, MA, Bouwaanvragen – plannen, doos nr. 4514, onder nr. 10.366, d.d. 16.6.1898.

⁵⁰ HAM, MA, Bevolkingsregisters 1900, reg. nr. 10, blad 8 (het nr. 11) en blad 9 (het nr. 13).

⁵¹ RijksArchief Antwerpen (RAA), NP, notaris F. Beullens, reg. nr. 14.406, akte nr. 274, d.d. 17.5.1905.

⁵² RAA, NP, notaris C.A.L.H. Fris, reg. nr. 14.460, akte nr. 411, d.d. 10.5.1922.

⁵³ Notaris C.A.L.H. Fris, akte nr. 133, d.d. 15.5.1936 (in bewaring bij notaris F. Huygens, Veemarkt te 2800 Mechelen).

HAM, MA, Bevolkingsregisters, 1920, reg. nr. 2, f° 8.

⁵⁴ Bij de verkoop was Jozef Weemaes politieagent, later politie-inspecteur bij de stad Mechelen. François Van der Jeught heeft hem vele jaren gekend; hij was een behulpzaam, correct en minzaam man. Tijdens de voorbereiding van deze bijdrage was het de bedoeling Jozef Weemaes op te zoeken om een verhaal te vernemen of wellicht oude foto's te bekomen van het Paardenstraatje. Dit was echter al onmogelijk: na een slepende ziekte overleed Jozef Weemaes te Mechelen op 29 juli 2003.

⁵⁵ Notaris M. Schotte, reg. nr. 7429, akte nr. 29, d.d. 29.5.1972.

⁵⁶ Notaris P. Delvaux, akte d.d. 10.3.1930 (in bewaring bij notaris A. Schotsmans, Goswin de Stassartstraat te 2800 Mechelen).

⁵⁷ HAM, MA, Bevolkingsregisters, 1930, reg. nr. 10, blad 8 en blad 67.

⁵⁸ Notaris C.A.L.H. Fris, akte nr. 298, d.d. 18.11.1947, (in bewaring bij notaris F. Huygens, Veemarkt te 2800 Mechelen).

HAM, MA, Bevolkingsregisters, reg. nr. 10, blad 8 en blad 67.

⁵⁹ Notaris P. Daels, reg. nr. 9013, akte nr. 4, (deze akte vermeldt op blad 4 foutief 28.11.1947 als datum van de koop).

Opgetekend Verleden 3

Jaarboek van de Mechelse Vereniging
voor Stadsarcheologie

MVSA



Het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap,
Afdeling Monumenten en Landschappen

CONTACTFORUM
VOOR
ERFGOEDVERENIGINGEN



Voorlopig rapport over het onderzoek in het Paardenstraatje te Mechelen.

Wouter Yperman, Raf Ribbens *

Situering

Nadat in 2003 huisje 23 volledig werd afgewerkt richtte het onderzoek zich in 2004 bijna volledig op het verder opgraven van huisnummer 25. Door nieuwe resultaten uit het archief en de voorlopige conclusies uit vergelijkend onderzoek in andere reeds opgegraven huisjes in de straat konden in de loop van het jaar enige vermoedens worden gemaakt over de nog te verwachten resultaten van het veld- en muurarcheologisch onderzoek: zo is gebleken dat de bewoningsgeschiedenis van de oneven huisnummers in het paardenstraatje niet organisch gegroeid is, maar dat er bijna zeker sprake is geweest van een weloverwogen indeling en verkaveling van de percelen. Over de reden hiervoor, de concrete begindatum van deze perceelindeling en wie hiervoor verantwoordelijk was, is nog heel wat onzekerheid aangezien de aanwezigheid en bruikbaarheid van aktes afneemt met het teruggaan in de tijd. Voor het bepalen van de begindatum en misschien ook over de oorzaak zal het archeologisch onderzoek meer licht kunnen werpen. Ook het toekomstige onderzoek in het Paardenstraatje nr. 3 en 5 zal extra materiaal kunnen leveren voor het al dan niet staven van deze theorie.

Korte algemene geschiedenis

Deze verkaveling werd waarschijnlijk in de loop van de 15de eeuw uitgevoerd. De toenmalige percelen besloegen drie huidige woningen. Op een bouwplaats, even breed als een huidig huisje in het Paardenstraatje, werd een diep huis gebouwd, de overige twee andere loten maakten deel uit van het erf of de tuin van een dergelijk diep huis. In de loop van de tijd waren de huizen onderhevig aan verbouwingen, herstellingen, brand of leegstand, met gedeeltelijk instorting tot gevolg. Rond 1600 werden een deel van de loten opgekocht met als doel om de tuin van de woning erachter uit te breiden. Door deze dramatische

inkorting van de percelen, hadden de toen opnieuw te koop gestelde huizen eerder een koer dan een tuin. Deze nieuwe tuinmuur is vandaag de dag nog altijd de perceel grens van de huidige woningen. Als gevolg van de industriële revolutie in het begin van de 19de eeuw trokken meer en meer mensen naar de stad op zoek naar een woning, dicht bij de nieuwe fabrieken. De grote stukken grond werden als gevolg hiervan opgedeeld in drie loten. Één lot besloeg de reeds bestaande woning, de overige twee andere kwamen nu vrij als bouwgrond. Deze werden dan ook snel volgebouwd om aan de grote woningvraag de voldoen. Er werd vervolgens een uniforme bouwstijl opgelegd waarbij ook de reeds bestaande woningen werden opgenomen in deze golf van nieuwbouw. Wanneer men momenteel de huizen met oneven huisnummers bekijkt in het paardenstraatje dan lijken deze allemaal op elkaar. Maar achter deze eenheid gaat een grote diversiteit schuil.

Theorie en praktijk

De opgravingen in huisjes 23 en 25 staafden aanvankelijk deze theorie. In huisnummer 23 werd in 2003 reeds na een enkele oudere vloer de moederbodem bereikt die zeer zwart en humusrijk was. Samen met het gevonden archeologische materiaal was dit een bevestiging van het feit dat deze woning pas bij de industriële revolutie werd gebouwd en dat dit lot daarvoor als tuin werd gebruikt. Tegelijkertijd werd samen met deze opgraving ook het naburige huisje 25 aan een onderzoek onderworpen. Van huisje 27 werd ook al begonnen met het afkappen van de pleisterlaag op de enige overgebleven muur. In 2004 concentreerde het muur- en archeologisch onderzoek zich bijna uitsluitend op huisje 25. Dit huis zou volgens de vooropgestelde theorie een huis moeten zijn met een lange geschiedenis. Zowel de vrijgemaakte muren als de steeds dieper gaande opgravingen bevestigden deze theorie en

leverden een grote rijkdom aan archeologisch materiaal en sporen van veelvuldige veranderingen aan de structuur van het gebouw op.

Paardenstraatje 25

Aangezien het onderzoek naar het materiaal uit PS25 nog volop aan de gang is, kunnen er nog geen vaststaande conclusies gemaakt worden. Wel is het zo dat het huisje een zeer rijke geschiedenis heeft gekend. Bij het afkappen van de muren bleek al dat er verschillende bouwfases zijn geweest, hetzij herstellingen aan bestaande muren, hetzij uitbreidingen van de woning. Archeologische opgravingen brachten meer muur tevoorschijn waardoor o.a. is vastgesteld dat de zijmuur tussen PS23 en PS25 volledig opnieuw is opgetrokken geweest. De tegenoverliggende muur aan de andere kant had immers nog hetzelfde muurverband en soort bakstenen die men ook onderaan de muur tussen PS23 en PS25 kon aantreffen. In de jongere muur kwam

ook een dichtgemetselde opening tevoorschijn. Dit staft de theorie dat PS25 mogelijk een diep huis is geweest en PS23, op dat moment nog onbebouwd, deel uitmaakte van het erf van PS 25. De trap die aan de dichtgemetselde opening verbonden was gaat terug tot op een vloer van vermoedelijk het begin van de 16de eeuw. Het erf lag dus hoger dan het huis zelf, al is de kans vrij groot dat dit in het begin niet zo het geval was. Deze vloer uit de 16de eeuw heeft duidelijke sporen van een woningbrand. Op de vloer, die zwart ziet van de as, zijn vele stukjes verkoold rondhout teruggevonden. Een reeks verkoopaktes van de 16de en begin 17de eeuw vermelden voor een periode van ongeveer 120 jaar één en de zelfde persoon als eigenaar van het pand. Op basis hiervan en op basis van vondstmateriaal is de brand vermoedelijk te situeren in de eerste helft van de 16de eeuw, wanneer de eigenaar het pand waarschijnlijk heeft verlaten. Het is de gewoonte om voor een leegstand huis de vorige eigenaar, of die nu dood is of



De ogenschijnlijke uniformiteit van de gevels verbergt een grote variatie.

niet, op te geven als bewoner van het pand op het moment dat een verkoopakte wordt opgemaakt voor één van de woningen ernaast. Rond 1608 is de woning dan opnieuw bewoond geweest. De heropgebouwde muur tussen PS23 en PS25 kan hiervan een gevolg zijn geweest.

De kink in de kabel

Op het einde van deze opgravingscampagne in mei waren echter nog enkele vragen onbeantwoord gebleven. Zo was na zeven opgegraven vloerniveau's, waarvan de meeste bestonden uit baksteenrode tegels van 14x14x2 cm, nog steeds niet de oudste bewoningslaag gevonden en bleven er vragen omtrent de vraag welke vloer bij welke fase van de haard hoorden. Cruciaal voor de staving van de bewonings- en perceelsgeschiedenis was verder de vraag of het huis een diep huis was. Om op deze vragen een antwoord te vinden werd een verlenging van de opgravingsvergunning aangevraagd. Door een drastische verkorting van de vooropgestelde opgravingstermijn van drie maanden tot slechts één maand werd het verdere archeologisch onderzoek beperkt tot het maken van drie opgravingsputjes die elk één vraag zouden moeten beantwoorden. Aan de open haard werd de vloer met bijhorende haardvloer gevonden waarop de haard voor het eerst werd opgebouwd.

Aan de inkomdeur werd de opgraving verder uitgediept en trof men een grijsgroene leemlaag

aan. Onder deze laag was de bodem duidelijk veel vochtiger. Deze laag fungeerde dan ook waarschijnlijk als waterkerende laag, al is niet uit te sluiten dat dit niveau werd gebruikt als bouwlaag bij het aanvangen van de werkzaamheden van het huis. Door het verder uitdiepen van deze opgravingsput kwamen nog twee fundamente aan het licht: één met duidelijke funderingsvoet van de buitenmuur en één, met een enkele laag bakstenen die dwars waren geplaatst, van de scheidingsmuur tussen nummers 23 en 25. Bij het uitgraven van dit niveau werden enkele scherven late Siegburg aangetroffen, wat de datering van de woning in de late 14de, maar waarschijnlijk eerder in de vroege 15de eeuw plaatst. Een verder onderzoek naar de scherven zal misschien een nauwkeurigere datum naar voren kunnen schuiven. Op zoek naar de moederbodem werd de toevlucht genomen tot de grondboor. Op 1,90 m diepte (onder het huidig vloerniveau) werd de grondwatertafel bereikt en op 2,45 m werd nog altijd dezelfde met puin doorspekte grond aangetroffen als bij de aanvang van de boorwerkzaamheden. Deze dikke laag van met puin doorspekte grond, waarin helaas geen schervenmateriaal of ander dateerbare elementen konden worden aangetroffen, geeft misschien een verklaring voor de geplande verkaveling op één van de hoogste punten van Mechelen. Over de oorsprong van dit puinpakket of de vroegere constructies die er eventueel hebben bestaan is nog een onderzoek nodig.



Algemeen zicht op de opgraving met de drie opeenvolgende vloerniveau's.



Oudste vloerniveau met trapje naar buiten.

De theorie over het bestaan van een diep huis op huisnummer 25 werd helaas ontkracht: in het achterste gedeelte van het huis werden redelijk vroeg in het archeologisch onderzoek geen nieuwe vloeren meer aangetroffen, maar enkel sporen van een tuinpad of kelder. Ook diepgaander onderzoek bracht geen nieuwe vloeren aan het licht. Het verdere verloop van de muur naar achteren in een eventueel oudere fase werd meteen ontkracht na het vinden van een eindfundering. Al wordt de mogelijkheid wel opengelaten dat het diephuis gedeeltelijk over perceel 27 liep.

* Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie - Paardenstraatje 15 - 2800 Mechelen



Algemeen zicht op de opgravingen met centraal links de spinde en rechts een deurgat naar het achtererf

Een schouwmantel (?) in de afvalput van het Paardenstraatje 11

Analyse van de materie en poging tot reconstructie

Eef Haezebrouck *

Inleiding

Tussen juni en oktober 2002 werd door de MVSA een muurarcheologisch onderzoek en een opgraving uitgevoerd in het Paardenstraatje 11-13 in Mechelen. Voor een historische en uitgebreide (muur)archeologische reconstructie verwijzen we graag naar de eerder uitgegeven jaarboeken¹. In deze eerder verschenen artikels werd er melding gemaakt van de vondst van een afvalkuil in huis nummer 11 (Fig. 1, nr. 8.). In deze verslagen viel te lezen dat er nog geen tijd werd gevonden om de inhoud te onderzoeken. Dat van uitstel geen afstel hoeft te komen mag blijken uit onderstaand relaas.

Dit artikel heeft meerdere doelen. Het wil op een 'luchtige' manier een beeld schetsen van de gehanteerde werkwijze. Het wenst ook te komen tot een voorlopige beschrijving van het vondstmateriaal. Ten slotte wordt een blik gegund op toekomstig onderzoek.

Werkwijze

Van zodra we ons over 'proper' vondstmateriaal konden buigen, viel de aanwezigheid van talrijke lichtblauw geglazuurde 'brokstukken' op. Deze materie werd zorgvuldig uitgezocht. Al snel bleek dat we te maken hadden met een beperkte hoeveelheid lichtblauw geglazuurd rood aardewerk en een aanzienlijke hoeveelheid lichtblauw geglazuurd wi aardewerk. Een eerste opdeling drong zich aldus op. Een besluit formuleren over het al dan niet samen horen van dit verschillend materiaal was in dit stadium onmogelijk, maar de overeenkomst in glazuurkleur deed dit wel vermoeden.

Het werk dat toen werd aangevat bleek een werk van dagen, weken, maanden. Hoe puzzel je een massa brokstukken in elkaar zonder te weten waar er naar toe moest worden gewerkt? Het ging hier immers niet over potscherven; in dit laatste

geval kan men nog enigszins naar een bekende vorm toewerken. Al snel werd er dan ook 'gefilosofeerd' over "wat het nu toch kon zijn?". De gekste hypothesen deden de ronde, maar al snel werd duidelijk dat de meeste 'getuigen' er wel een schouwmantel in zagen. Met behulp van het internet en het ouwe getrouwe boekenmateriaal werd er gezocht naar fotomateriaal. Met enkele afbeeldingen van schouwen in ons achterhoofd gingen we aan het puzzelen. Verliep de ene puzzelavond succesvol en verlieten we 's avonds haast euforisch het lokaal, dan draaide de andere avond uit op een sisser en zakte de moed ons in de schoenen. Hoe meer stukken we aan elkaar pasten, hoe meer de omstanders werden gebeten door de puzzelmicrobe en mee aan het werk gingen. In de onderstaande tekst vindt u een beschrijving van de tot op heden gereconstrueerde schouwstukken, al dan niet vergezeld van een verhelderende foto.

Rood aardewerk

Het rood aardewerk heeft niet veel uitleg nodig. Alle stukken blijken deel uit te maken van een viertal leeuwenpoten (Fig. 2). De poten zijn zowel aan de binnen- als de buitenkant lichtblauw geglazuurd en lopen bovenaan uit in ranken. De klauwen zijn zeer duidelijk te onderscheiden. Jammer genoeg kon geen enkele poot volledig worden gereconstrueerd. De poten hebben een hoogte van 14 cm. Ze hebben aan de onderkant (klauwen) een diameter van minstens 11 cm. Aan de bovenkant meet de diameter een negental cm. Op zijn smalst meet de poot een vijftal cm. De dikte van de poten varieert, maar men kan toch stellen dat de dikte minstens 1 cm bedraagt.

Tot op heden is het onduidelijk of er een verband bestaat met de gevonden stukken schouwmantel. De vraag kan gesteld of deze al dan niet een dragende functie vervulden. Hopelijk kan verder onderzoek hierover uitsluitel brengen.

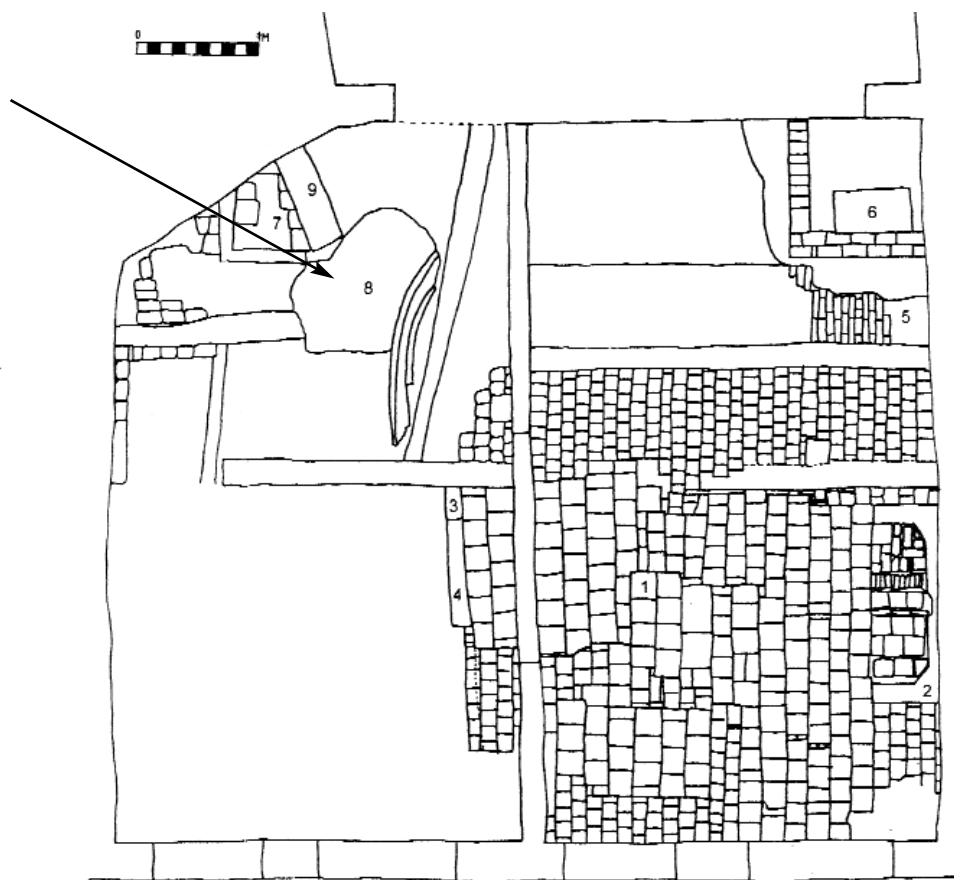


Fig. 1 : Opgravingsplan (de afvalput nr.8)



Fig. 2: Rood aardewerk - leeuwenpoot

Wit aardewerk

Eerder in dit artikel werd reeds aangegeven dat de hoeveelheid wit aardewerk veel omvangrijker was. De stukken moesten dus worden uitgeselecteerd. Bij de selectie werd voornamelijk gekeken naar de ornamenten. Na verwoed selecteer- en puzzelwerk kon de brokkenmassa worden opgedeeld in 9 categorieën.

De eerste en meteen ook de meest in het oog springende fragmenten maken deel uit van de 'pilasters'. Eén pilaster werd tot op archeologische hoogte (26,5 cm) gereconstrueerd (Fig.3). Naast deze pilaster bestaan er nog een 5-tal stukken die ofwel deel uitmaken van een tweede pilaster, ofwel fragmenten zijn van de eerste, maar niet konden worden aangepast. We kunnen ons niet uitspreken over wat de boven- of onderzijde is. Het 7,5 cm hoge voetstuk (of kapiteel?) is versierd met rasterwerk in reliëf. De 19 cm hoge schacht is gegroefd. Zowel onder- als bovenzijde zijn wel mooi afgerond, maar niet of weinig geglaazuurd. Men zou hieruit kunnen afleiden dat de pilasters in verbinding stonden met andere stukken.

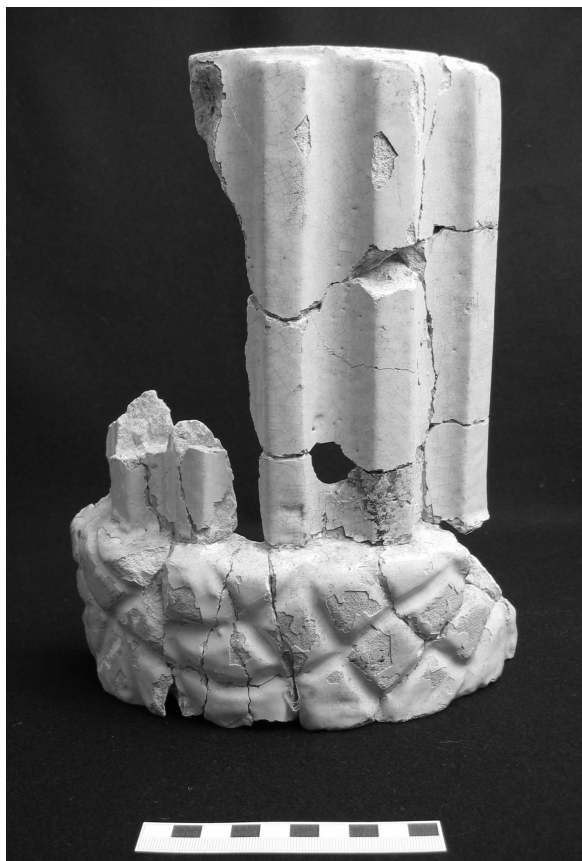


Fig. 3 : Pilaster

Een tiental stukken maken deel uit van de constructie die we tot op heden de 'bodemplaat' noemen (Fig. 4). Het blijft gissen naar de functie van deze stukken. Zeker is dat ze in verbinding stonden met andere delen omdat in één fragment een gat te onderscheiden valt dat de vroegere aanwezigheid van een pin doet vermoeden.

Een twintigtal stukken behoren toe tot de 'frontons met guirlandes'. Er vallen twee soorten te onderscheiden.

Het eerste type brokstukken zijn fragmenten van 13 cm brede stukken (Fig. 5). Dit weten we omdat zowel de linker- als rechterzijde zijn afgerond en niet van glazuur zijn voorzien. De bloemfestoen loopt over de hele lengte. Opvallend is ook de gleuf bovenaan; ook hier doet dit de verbinding met andere stukken vermoeden. Onderaan het stuk laat de breuk uitschijnen dat hier andere delen moeten aanpassen.

Bij de stukken van de tweede soort zijn de guirlandes meer uitgesproken, voller, gedetailleerder. Ook hier is de bovenzijde mooi afgerond en valt er weinig tot geen glazuur te bespeuren. Een gleuf is daarentegen bij deze stukken niet aanwezig. Het blijft raden naar de lengte van dit stuk/deze stukken. Het langste gereconstrueerde



Fig. 4: Bodemplaat

stuk (Fig. 6) meet zo'n 28 cm maar de breuken langs de beide zijden maken duidelijk dat deze fries wel eens tot over de hele lengte van de schouw zou kunnen lopen.

Tot de laatste groep geglazuurde fragmenten behoren de langs één zijde geglazuurde vlakke stukken. Er werden een tiental van deze stukken aangetroffen. Tot op heden hebben we ze niet kunnen aanpassen aan de eerder beschreven fragmenten. Zij vertonen, op één stuk na, geen versiering of reliëf. Op één stuk (Fig 7) is een bloem in reliëf opgelegd.

De meeste fragmenten hebben we kunnen inpassen in de boven vermelde categorieën. Een minderheid aan geglazuurde en niet-geglazuurde stukken konden we nog niet plaatsen.

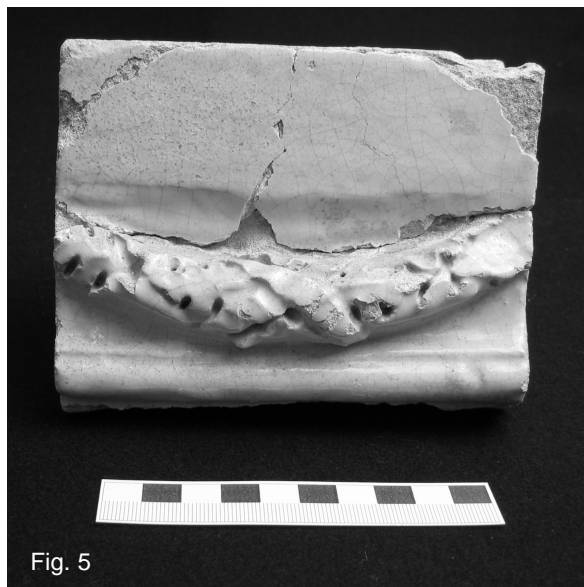
Dient nog vermeld dat een aantal fragmenten gaten vertoonden die de aanwezigheid van (verbindings)pinnen doen vermoeden (Fig. 8). Ook werd op de achterzijde van enkele fragmenten een zwarte merkteken gemaakt. 'Aanduiding' omdat het hier niet gaat om letters, cijfers of andere herkenbare symbolen. Er werd een poging gedaan om de stukken met elkaar te linken, maar dit bleef zonder succes.

Het werk is nog niet voltooid

Ons werk is wat deze fragmenten betreft, zeker niet afgelopen. We gaan onszelf nog eventjes de tijd geven om het laatste puzzelwerk te verrichten. De ervaring leert ons immers dat een korte pauze verhelderend werk. Nog steeds wordt er af en toe een stuk aangepast. Daarna kan gestart worden met het tekenen van het vondstmateriaal.

Eens dit gebeurd is, hopen we de delen te gaan inpassen in een groter (schouw)geheel. Welke delen van de schouwmantel kunnen we definiëren, welke delen zijn verloren gegaan? Vast staat immers dat de schouwmantel zeer fragmentarisch is. Hoe gebeurde de 'verankering' van de delen? Het is toch wel een schouwmantel? Behoren de fragmenten rood aardewerk tot de schouw of staan ze er volledig los van? Waartoe behoren deze leeuwenpoten?

Willen we dit tot een goed einde brengen dan moeten we starten met een vergelijkend onderzoek. Dit behelst niet alleen een literatuuronderzoek maar ook 'veldwerk'. Werden er in Mechelen



en/of daarbuiten al eerder dergelijke schouwelementen opgegraven of zijn er schouwen van die aard bewaard gebleven? Kunnen we een antwoord vinden op de vraag naar productieplaats en productiedatum? Kunnen we de schouwmantel plaatsen in het interieur van het Paardenstraatje 11? Meerdere haardplaatsen en uitgebroken schouwen werden immers herkend en opgetekend ². Aan welke stijl of neostijl beantwoordt dit al dan niet ambachtelijk werkstuk? Werden de modetendensen door de toenmalige bewoners van huisnummer 11 gevolgd? Reeds eerder werd er melding gemaakt over de aanwezigheid van lichtblauwe tinten in de bepleistering en het schrijnwerk ³. Veel vragen waarop we hopen in het komende werkjaar een antwoord te vinden.

Verder onderzoek wordt nu aangevat en zal in een volgend jaarboek gepubliceerd worden.

Besluit

Tijdens het voorbije werkjaar werd gestart met het onderzoek van het vondstmateriaal uit de afvalput van het Paardenstraatje 11. Uit dit vondstmateriaal werd lichtblauw geglaazuurd rood en wit aardewerk geselecteerd. Het rood aardewerk maakt deel uit van leeuwenpoten, de functie van deze poten is tot op heden onduidelijk; de stukken wit aardewerk zijn waarschijnlijk fragmenten van een schouwmantel. Verder onderzoek moet uitwijzen of poten en schouw al dan niet los staan van elkaar. Dit artikel legde voornamelijk de nadruk op een voorlopige beschrijving van dit vondstmateriaal. Een vervolgartikel moet een antwoord geven op de tijdens het reeds gevoerde onderzoek gerezen vragen.

Bibliografie

De Maeyer, 2002: DE MAEYER, M. SMEETS, W. TIRI en R. RIBBENS, *Van laag naar hoog. (Muur)archeologisch onderzoek in het Paardenstraatje 11-13 in Mechelen* (interimrapport), in: *Opgetekend verleden 1*. Jaarboek MVSA, 2002, p. 7-27.

Ribbens, 2003: R. RIBBENS, F. VAN DER JEUGHT, M. SMEETS, W. DE MAEYER, *Vier op een rij. De huizen 11-13-15-17 in het Paardenstraatje*, in: *Opgetekend verleden 2*. Jaarboek MVSA, 2003, p. 8-33.

Tiri, 2002: W. TIRI, Appendix: *In kleuren en geuren. Kleurenonderzoek van huisjes in Paardenstraatje 11-13*, in: *Opgetekend verleden 1*. Jaarboek MVSA, 2002, p. 28-30.



- (1) De Maeyer, 2002: p. 7-27 en Ribbens, 2003: p. 8-33.
- (2) Ribbens, 2003: p. 8-33.
- (3) Tiri, 2002: p. 28-30.

* Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie
Paardenstraatje 15 - 2800 Mechelen

Bouwarcheologisch onderzoek in het Paardenstraatje te Mechelen

tussentijds rapport (eind 2008)

Wie voor de eerste maal door het Paardenstraatje loopt denkt spontaan aan de 19^{de}-eeuwse arbeidersbuurten zoals we die kennen uit steden als Gent en Antwerpen. Het kleinschalige karakter van de huisjes met een repeterend of spiegelbeeldschema, de witgepleisterde gevels, het schrijnwerk en de rode pannendaken zijn dan ook karakteristiek. Deze indruk is gedeeltelijk correct: in het midden van de 19^{de} eeuw kende Mechelen een ware bevolkingsexplosie door de komst van de spoorwegen en de industriële activiteit die daarmee gepaard ging. Nieuwe arbeiderswijken buiten de vroegere omwalling moesten deze toevloed opvangen, maar een deel van de inwijkelingen vestigde zich in de stadskern zelf. Dat heeft grotendeels het huidige uitzicht van het Paardenstraatje bepaald. Enerzijds werden nog ongebruikte percelen bebouwd. In 1838 werden de nummers 19 tot 25 als identieke woningen opgetrokken op een perceel dat tot dan toe benut was als tuin. Anderzijds werd de nuttige oppervlakte van bestaande woningen verdubbeld door er een verdieping of zelfs een aanbouw aan toe te voegen.

Een studie van de bewoners bevestigt het beeld van de typisch 19^{de}-eeuwse arbeiderswijk: dagloners, kantklosters, handwerklieden allerhande, en dit vaak met drie tot vier gezinnen bijeengepakt in een huisje. Maar schijn bedriegt...

Bij toeval kon de Mechelse Vereniging voor Stadsarcheologie (MVSA) een kleinschalige opgraving uitvoeren in één van de panden. Dit onderzoek mondde uit in een systematisch, multidisciplinair onderzoek van de huizen in de straat. Archeologische opgravingen in de huizen worden er gecombineerd met het bestuderen van verbouwingssporen in de muren en archiefonderzoek naar de eigenaars en bewoners. Deze 'totaal-aanpak' biedt niet alleen de mogelijkheid om een volledig beeld van de geschiedenis van elk pand



Paardenstraatje anno 1933.

te krijgen, maar geeft ook inzicht in de evolutie van de hele straat. Een unieke kans om de ideeën rond stadsevolutie te toetsen en een blik te werpen op de leefomgeving van de modale Mechelaar in het verleden.

De geschiedenis van de straat gaat immers verder terug dan vermoed. Zo moeten de vroegste huizen er al in de 14^{de} eeuw gestaan hebben. Paardenstraatje nr. 17 is hier een voorbeeld van. Het oorspronkelijke huis was deels in baksteen, deels in vakwerk uitgevoerd en stond dwars op de straat met de smalle zijde aan de rooilijn (een 'diephuis'). De voor die tijd ruime woning omvatte een benedenverdieping, een verdieping en een zolder. Het erf, dat tot de helft van het huizenblok doorliep, werd waarschijnlijk gebruikt als tuin met afvalput, waterput, beerput, enz. De bewoners waren wellicht het equivalent van de hedendaagse middenklasse: brouwer, priester, aannemer... In de 16^{de} eeuw vond een verdichting van de bebouwing plaats: de woningen werden vergroot met aanbouwen en nieuwe huizen verschenen. Zo werden de nrs. 11, 13 en 15 toegevoegd aan nr. 17. Het zijn 'breedhuizen', met de lange gevel parallel aan de straat. Het lage huisje in het begin van de straat geeft een goed beeld van hun toenmalig uitzicht. Bij nr. 3, 'het Hooghuys' verliep het anders: het oorspronkelijke, dieper gelegen pand kreeg er een voorhuis bij zodat de gevel naar de straatzijde verschoof. De resten van een vroeg-17^{de}-eeuws interieur (plafond, haarden, trap) komen hier goed overeen met de archiefgegevens. Opmerkelijk is de versnippering en de verkleining van de percelen die hierop volgen. Tuinen worden opgekocht en toegevoegd aan een eigendom in de parallelle Bergstraat, huizen worden in twee gedeeld, bijgebouwen worden zelfstandige

woningen, enz. Op deze manier evolueerden vijf 16^{de}-eeuwse huizen tot een rij met veertien 20^{ste}-eeuwse woningen.

De straat kende een belangrijke wijziging in het midden en het derde kwart van de 20^{ste} eeuw, wanneer de straat niet alleen werd verbreed, maar ook aan de zuidzijde werd volgebouwd. Deze zuidzijde was tot dan zo goed als onbebouwd en maakte met zijn tuinen deel uit van het Sint-Romboutscollege.

Tussentijdse rapporten over het onderzoek van de woningen op nummers 11-13-15-17-23-25 werden in deel 1, 2 en 3 van deze reeks gepubliceerd. In 2007 en 2008 werden de nummers 3 en 7 onderzocht.

Nummer 3

In het Paardenstraatje 3 werd in 2007 de achterbouw aan een doorgedreven archeologisch onderzoek onderworpen. Bedoeling was om meer te weten te komen over de oorspronkelijke (gelijkvloerse) indeling. Belangrijk hier was het terugvinden van een 'dwars'muur halverwege de ruimte. Deze muur met deuropening was oorspronkelijk de buitenmuur van een kleinere woning. Helaas was de vloer uitgebroken, maar vermoedelijk lag er een eenvoudige tegelvloer. Enkel het onderste, mogelijk 14^{de} of 15^{de} eeuwse lemen vloerniveau was bewaard. Centraal was er tegen de achtermuur een haard met twee bouwfases, waarvan de 15^{de}-eeuwse schouw bestond uit in zandsteen uitgekapte haardwangen. Deze woning is vermoedelijk in de loop van de 16^{de} eeuw in westelijke richting uitgebreid. Hierbij werd in de nieuwe zijgevel een grote deuropening voorzien en was er centraal in deze uitbreiding ruimte



voor een houten spiltrap (die in het begin van de 20^{ste} eeuw binnen de woning werd verplaatst). Van deze uitbreiding was de rode ongeglazuurde tegelvloer wel bewaard. In het begin van de 17^{de} eeuw kreeg het achterhuis er het voorhuis bij.

Nummer 7

Eind augustus 2008 ging een archeologisch onderzoek van start in de woningen 5, 7 en 9 van het Paardenstraatje. Gemakshalve werd begonnen met woning nummer 7, waarvan werd vermoed dat die eenzelfde chronologie zou hebben als woningen 11-13. Dat bleek helaas niet het geval te zijn. Ook werd gedacht dat nummers 5 en 7 samen één van de oudste woningen van het Paardenstraatje vormden. Ondanks het vinden van oudere bewoningssporen, werd ook dit vermoeden snel ontkracht.

In woning nummer 7 kunnen minstens 4 vloerniveaus teruggevonden worden. Onder de twee jongste vloeren - één van de laatste bewoning en één betonvloer - lag een vloertje in rode, ongeglazuurde tegels. Dit behoorde toe aan een (éénkamer)woning, met centraal tegen de achtermuur een schouw, daarnaast een kleine keuken, en met een klein keldertje tegen de oostelijke muur. Samen met de gedane vondsten, kan dit vloertje gedateerd worden in het begin van de 20^{ste} eeuw. Eronder werd een tweede laag van rode, ongeglazuurde tegels gevonden. De slijtage doet vermoeden dat deze vloer lang dienst heeft gedaan. De woning uit deze periode had enkel een haard tegen de achtermuur. Deze bewoning kan geplaatst worden in de 18^{de} of de 19^{de} eeuw.

Verwacht werd dat onder deze vloer nog oudere vloeren zouden gevonden worden, maar dat was niet het geval. Wel werd centraal, op een meter diepte, schuinweglopend een muur van een beerput aangetroffen, opgetrokken in kloostermoppen in zogenaamd Vlaams verband. Dit verband wordt algemeen geplaatst eind 13^{de} - begin 14^{de} eeuw. Andere Mechelse voorbeelden van muren in Vlaams verband werden gevonden bij het Steen op de Grote Markt en aan de Zoutwerf. Deze beerput moet bij een groter gebouw gehoord hebben, waarvan het bestaan vooralsnog niet geweten was. Historisch onderzoek - en het vervolgonderzoek in de achterbouw en woning nummer 9 - kan mogelijk meer duidelijkheid verschaffen. Samen met deze muur werd ook een lemen vloerniveau aangetroffen. Deze

vloer werd afgedekt met een laag verbrand vakwerk, alsook met een laag 'verse' leem. Ook hier zal verder onderzoek duidelijkheid moeten brengen.

Voorlopig kan dus gezegd worden dat woning nummer 7 in haar oorspronkelijke vorm waarschijnlijk niet ouder is dan 18^{de}-eeuws. Vermoedelijk had ze wel één of meerdere voorgangers, waarvan zeker één in vakwerk was opgetrokken.



